

Kvinnenes inntog i den norske fjellsporten.

1826-1942

Helga Fjellstad Holt

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Vår 2022

Forord

Etter åtte år som student ved Universitetet i Oslo, setter jeg et endelig punktum ved denne oppgaven. Arbeidet med oppgaven har vært lærerikt og spennende, men også utfordrende og til tider veldig krevende. Jeg vil rette en stor takk til min veileder Ulrike Spring, for tilbakemeldinger til alle døgnets tider, helligdag eller ei. Du har vært støttende, men også gitt meg mange konstruktive og nyttige tilbakemeldinger. For det er jeg evig takknemlig.

En stor takk er også rettet til Ragnar Hertzberg Næss, for uvurderlig hjelp og materiale til kapittelet om Else Marie Hertzberg. Det å få innsyn i Hertzbergs egne kalenderbøker har gitt en dypere forståelse for en fjellklatrers liv og sinn. En takk rettes også til Marianne Paasche ved Manuskript- og librarsamlingen ved Universitetet i Bergen, for hjelp med materiale til kapittelet om Catharina Hermine Kølle.

Tusen takk til ledelsen ved Hafstad Vidaregåande Skule for tilpasning slik at jeg kunne fullføre masteroppgaven min samtidig som jeg jobbet som lærer. Tusen takk til Sindre som har støttet meg og holdt ut med meg igjennom hele denne perioden med masterskriving. Endelig vil jeg takke lille jenta i magen som har oppført seg eksemplarisk, gitt støttende spark og sørget for at formen har vært på topp de syv siste månedene av min tid her ved Universitetet i Oslo.

Skei i Jølster, 7.mai 2022.

Sammendrag

Første halvdel av 1800-tallet i Norge markerer et viktig skille i fjellsportens historie. Folk vandret ikke lenger i fjellet utelukkende på grunn av nytte. Fler og fler oppsøkte fjellheimen for interesse, og en lyst til å oppdage den norske fjellheimen. Samfunnet på 1800-1900-tallet var i stor grad delt inn i en kvinnelig privat sfære og en mannlig offentlig sfære. I den voksende middelklassen og de øvre klassene skulle mannen forsørge familien, mens kvinnen skulle passe på barna og stelle i hjemmet. I bondekulturen var situasjonen annerledes. De fleste bøndene så trolig på fjellene som noe nyttig, og ikke noe de ønsket å oppdage. I 1820 oppdaget geolog Baltazar Mathias Keilhau og lege og zoolog Christian Peter Bianco Boecks dagens Jotunheimen, og dermed ble begrepet fjellsport introdusert. De norske kvinnenes inntog i fjellporten var i stor grad inspirert av de britiske kvinnenes hengivenhet for den norske fjellheimen.

Den Norske Turistforening ble opprettet i 1868, og interessen for den norske fjellheimen ble allment vekket. Flere oppsøkte fjellet, og ønsket om å oppdage nye topper og tinder økte med medlemslistene. Det var kun et knippe kvinnelige medlemmer i DNTs første år, i underkant av 10 %. Denne prosentandelen økte med årene, og flere og flere kvinner inntok den norske fjellporten. De norske fjellvandrerskene møtte mye skepsis ved å gjøre seg gjeldende i fjellporten – en sport mange mente kun var for menn. Likevel svømte mange av kvinnene motstrøms, og handlet på tvers av hva samfunnet forventet av dem.

I takt med flere rettigheter for kvinner, blant annet innenfor utdanning og individuell frihet, økte også kvinnenes tilstedeværelse i fjellporten. Flere aktører var skeptiske til dette, og begreper som «dametind» og «kvindeheimen» oppstod. Ved århundreskiftet var kvinnenes inntog i fjellporten et faktum, og kvinnene hadde bevist at de var minst like kapable som menn til å tinderangle og foreta førstebestigninger. Til tross for dette, ble kvinnene møtt med stor skepsis i samfunnet, både gjennom normene og forventningene, men også av klubber og foreninger. Denne oppgaven analyserer de tre kvinnene Catharina Hermine Kølle, Therese Bertheau og Else Marie Hertzberg, og hvilke betingelser som lå til grunn for at de kunne dra til fjells i en tid der det var få kvinner i fjellene.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	2
Sammendrag.....	3
Kapittel 1: Innledning	6
<i>Terminologisk avklaring</i>	9
<i>Forskningsstatus</i>	13
<i>Oppgavens struktur</i>	22
Kapittel 2: Catharina Hermine Kølle	24
<i>Kildeomfang</i>	24
<i>Historisk kontekst</i>	26
<i>Betingelse én: Støttende familie ga økonomisk frihet</i>	28
<i>Betingelse to: Ugift</i>	30
<i>Betingelse tre: Motivasjon</i>	31
<i>Betingelse fire: Helsebot</i>	37
<i>Avslutning</i>	38
Kapittel 3: Therese Bertheau.....	40
<i>Kildeomfang</i>	40
<i>Historisk kontekst</i>	42
<i>Betingelse én: Ugift og yrkesaktiv</i>	44
<i>Betingelse to: Bekledning til fjells</i>	46
<i>Betingelse tre: Motivasjon</i>	49
<i>Betingelse fire: Omdømme og nettverk</i>	55
<i>Avslutning</i>	57
Kapittel 4: Else Marie Hertzberg	59
<i>Kildeomfang</i>	59
<i>Historisk kontekst</i>	62
<i>Betingelse én: Oppvekst og miljø</i>	65
<i>Betingelse to: Forhold og ekteskap ga muligheter</i>	66
<i>Betingelse tre: Motivasjon</i>	69
<i>Avslutning</i>	72
Kapittel 5: Avslutning og komparasjon av kvinnene.....	74
<i>Kjønn</i>	74
<i>Valg av livsinnhold</i>	79
<i>Familierelasjon</i>	80
<i>Kan kvinnenes motivasjon ha utvidet handlingsrommet?</i>	81
<i>Konklusjon</i>	82

Litteraturliste	84
<i>Primærlitteratur</i>	84
<i>Sekundærlitteratur</i>	88
Vedlegg	92

Kapittel 1: Innledning

"Nu først skulde den bedste moro begynde" ¹

Sa lærerinnen og senere fjellpioneren Therese Bertheau før hun slang seg utfor i en rappell ned fjellveggen på Store Thorfinnstind i Jotunheimen i 1894. Bertheaus bestigninger markerer en milepæl i den norske fjellsportens historie. Hennes bestigning av Norges tredje høyeste fjell i 1894, Store Skagastølstind, er en av flere viktige begivenheter som for alvor satte kvinner på kartet i fjellporten. 1800-tallet er et sentralt århundre for kvinner; fra å være umyndig, uten mulighet til å ta utdanning og med begrensede rettigheter, til å få innvilget mye og gjøre seg gjeldende i samfunnet. I likhet med rollen kvinner etter hvert skaffet seg i samfunnet, vokste også deres rolle i fjellporten. I 1826 definerte Norge sin første kvinnelige turist, mot slutten av 1800-tallet besteg kvinner ubestegne fjell og skrev om det i tidsskrifter og blader, og på 1930-tallet klatret kvinner i fjellet med bukser. Men i likhet med andre områder i samfunnet, var kvinner underrepresentert også i fjellporten. Den Norske Turistforening (heretter DNT) ga ut artikler skrevet av menn som primært var rettet mot menn, og en turbeskrivelse skrevet av en kvinne tilhørte sjeldenheten. Derfor vil jeg i denne masteroppgaven belyse akkurat kvinnes inntog i den norske fjellporten. Jeg har gjort et utvalg av noen sentrale kvinner, og vært interessert i hvilket handlingsrom de hadde for å dra til fjells i en tid da det fortsatt var få kvinner i fjellene. Endelig skal jeg se på om dette endret seg gjennom tiden.

På slutten av 1800-tallet økte bevisstheten rundt kvinners rolle i samfunnet. Flere kvinner engasjerte seg i foreninger og kjempet for at kvinner skulle få lik adgang til skole, utdanning, samfunnsdeltakelse og stemmerett. I takt med utviklingen i samfunnet økte også kvinnes inntog inn i fjellporten. Det hersket fremdeles store forskjeller mellom kvinner og menn i samfunnet, og dette gjenspeilet seg også i fjellporten. DNT ble stiftet av Thomas Heftye i 1868, og ble i all hovedsak skrevet av menn, for menn. Ved å lese DNTs årbøker, fant jeg ut at ikke før i 1888 blir den første turbeskrivelsen av en kvinne publisert i DNTs årbok; turbeskrivelsen «A visit to the Horungtinder in 1888» var på knappe tre sider og var skrevet av briten Margaret S. Green. Deretter gikk det 11 år før neste kvinne, Mrs. Main, publiserte en turbeskrivelse i årboken. Den første norske kvinnen, lærerinnen Elisa Ulvig, publiserte «Vi dameturister før og nu» i 1918. Med unntak av disse tre turbeskrivelsene, oversettelser er ikke

---

¹ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 285.

medberegnet, var alle artikler i DNTs årbøker fra 1868 til 1918 skrevet av menn. Det som er interessant ved dette er at det fantes kvinner som dro til fjells, men at DNT ikke skrev om disse. Selv om det var ytterst få kvinner som publiserte for DNT, var det flere som ble nevnt i diverse turbeskrivelser, registre over tindebestigninger og medlemslister. Flere av disse kvinnene skrev for andre aktører, som for eksempel blader for kvinner eller aviser og tidsskrifter for andre samfunnsdisipliner.

Betydningen av kjønn virker å ha vært utslagsgivende for hvem som fikk plass i årbøkene. Dette vitner særlig turbeskrivelser fra siste halvdel av 1800-tallet og fåtallet av kvinner i litteraturen generelt frem til 1920 om. Selv om det var få kvinnelige fjellvandrere som gjorde seg gjeldende før 1900-tallet, var det en større andel kvinner i fjellporten i eksempelvis Storbritannia. De engelske kvinnene drev med fjellsport før de norske, kalt *mountaineering*, og de oppsøkte også den norske fjellheimen. De engelske fjellvandrerskene inspirerte de norske kvinnene til å dra til fjells, men de var også en inspirasjonskilde til hvordan kle seg til fjells. Til tross for de britiske kvinnenes innflytelse på den kvinnelige fjellporten i Norge, er jeg likevel nysgjerrig på de norske kvinnene og hva som var særegent med dem. Det er skrevet betydelig mer om de britiske kvinnene enn de norske kvinnene, og jeg vil derfor vie denne oppgaven til å fokusere på de norske kvinnene. Likevel ser jeg det hensiktsmessig å trekke tråder til de britiske kvinnene for å forstå hvorfor det var mulig for de norske kvinnene å dra til fjells i en tid da det var få kvinner i fjellene.

Oppgaven tar for seg tre tidsperioder og hele tidsspennet strekker seg fra 1826 til 1942. Grunnen til dette er at den første kvinnen som gjorde seg gjeldende innenfor den norske fjellporten var Catharina Kølle, som vandret i den norske fjellheimen fra 1826 til 1850-tallet. Den første tidsperioden følger derfor hennes aktive fjellvandrerkarriere. Den andre tidsperioden er i samsvar med da Therese Bertheau gjorde sitt inntog i den norske fjellporten, henholdsvis de to siste tiårene av 1800-tallet og frem til 1910. DNT var dannet og ellers ble det publisert en rekke turbeskrivelser hvert eneste år, både i aviser, tidsskrifter, bøker og blad. Tidsspennet for denne oppgaven slutter i 1942, dette året markerer også slutten på klatrekarrieren til Else Marie Hertzberg, som gjorde seg gjeldende i den norske fjellporten med sine lange og ambisiøse klatreruter fra midten av 1930-tallet.

Fra 1820-tallet og frem til opprettelsen av DNT i 1868, var det private aktører som utga turbeskrivelser. Blant de aller første fjellvandlerne var geolog og fjellklatrer Baltazar Mathias

Keilhau og lege, og zoolog og fjellklatrer Christian Peter Bianco Boecks.² De «oppdaget» Jotunheimen i 1820 og tegnet det første kartet over fjellområdet. Selv om det finnes få spor etter kvinner i fjellporten før i siste halvdel av 1800-tallet, blir likevel kvinner nevnt ved ulike anledninger. Prost Niels Hertzberg holdt en statistikk over besøkende i Hardanger i perioden 1806-41. På de 35 årene registrerte han 200 personer.³ Den store majoriteten av turister var utenlandske, særlig briter som kom med lystyachter inn fjorden. På disse yachtene var det flere kvinner, og noen ble også med til fjells. Hertzberg viser blant annet til en Lord Hillsborough som hadde med seg to damer på isbreen Folgefonna.⁴ Utenom dette var de fleste kvinnene som vandret i den norske fjellheimen i selskap av sin ektemann. Senere endret dette seg. Det var ikke før i andre halvdel av 1800-tallet britiske kvinner oppsøkte den norske fjellheimen, og senere inspirerte de norske kvinnene. Selv om jeg i denne masteroppgaven vil løfte frem de norske fjellpionerene, var det de britiske kvinnene som var pionerer for de norske.

Utgangspunktet for denne masteroppgaven var DNTs årbøker, der første ble skrevet i henholdsvis i 1868. Ved å studere medlemslistene, turbeskrivelsene og notisene i disse årbøkene, dannet jeg meg et bilde av sentrale kvinner innenfor fjellporten. Etter hvert som jeg dannet meg et bilde av fjellkarrieren til de sentrale kvinnene, snevret jeg ned utvalget underveis. Med utgangspunkt i DNTs årbøker, endte jeg opp med tre kvinner som var og er betydningsfulle for kvinnenes inntog i den norske fjellporten. Den første kvinnen, Catharina Hermine Kølle (1788-1859) ble senere tid blitt omtalt som Norges første kvinnelige turist, da hun vandret over store fjellområder i Norge for interesse, og ikke av nytte.⁵ Tindestigerske og fjellvandrer Therese Bertheau (1861-1936) er den andre sentrale kvinnen i denne masteroppgaven. Bertheau besteg tinder og vandret i den norske fjellheimen, og hun var både en pioner innenfor fjellporten og når det gjaldt bekledning til fjells. Fjellklatreren Else Marie Hertzberg (1911-1987) utførte lange og strabasiøse klatreruter rundt om i Norge. Hertzberg var en pioner innenfor fjellklatring og har blant annet blitt omtalt som «storvegsklatreren» i etterkant av hennes aktive klatrekarriere.⁶

---

² Øverland, *Jotunheimens opdagelseshistorie* (Kristiania og København: Alb. Cammermeyers Forlag, 1896), 9.

³ Hertzberg, «Prost Niels Hertzbergs reisebok», 14-27.

⁴ Hertzberg, «Prost Niels Hertzbergs reisebok», 23.

⁵ Ulvig, «Vi dameturister før og nu», 76.

⁶ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 128.

Det var ønsket om å finne ut hvilke kvinner som først gjorde seg gjeldende innenfor den norske fjellsporten som fikk meg til å ville skrive masteroppgaven min om dette. Det tidligste kildeomfanget om pionerer i fjellsporten, består i all hovedsak av menn. Jeg ønsket å finne ut hvorfor dette var tilfelle: var det fordi det kun var menn som var aktive i fjellsporten? Eller var det fordi kvinnene ikke ble skrevet om eller skrev noe selv? I arbeidet med oppgaven fant jeg ut at det var en kombinasjon av disse to. Det var et flertall av menn som var aktive i fjellsportens tidligste år. I tillegg til at de kvinnene som faktisk oppsøkte fjellheimen på tross av samfunnets forventninger, verken ble skrevet stort om eller publiserte så mye selv. Videre ble jeg derfor interessert i å finne ut hvilket handlingsrom disse kvinnene hadde. I tillegg er det det samfunnsfaglige aspektet ved kvinnenes inntog i fjellsporten: Hvorfor var det mulig for disse kvinnene å dra til fjells i en tid da det fortsatt var få kvinner i fjellene? Endelig er jeg nysgjerrig etter å finne ut om dette endret seg gjennom tiden, og det er i hovedsak derfor jeg har valgt et relativt stort tidsspenn; fra 1826 til 1942. Dette er problemstillingen denne masteroppgaven skal besvare, samtidig som analysen forholder seg aktivt til den historiske konteksten.

Terminologisk avklaring

Fjellsportens gjennombrudd i den norske fjellheimen kom sommeren 1876, da briten William Cecil Slingsby og DNT-redaktør Emmanuel Mohn tok en rekke førstebestigninger i Jotunheimen.⁷ «En legendarisk serie med førstebestigninger» beskriver Slagstad turen i boka *Da fjellene ble dannet* fra 2018. Fjellene som ble besteget var blant annet Galdhøpiggen, Glittertind og Store Skagastølstind, der sistnevnte fjell ble besteget kun av Slingsby selv, Mohn anså dette som «virkelig umulig».⁸ Ved denne førstebestigningen ble Slingsby banebrytende og en inspirasjon for norsk fjellsport helt frem til i dag. Slingsby definerte «the mountaineers» som folk som hadde en kjærlighet for fjellet som bare vokste seg større år for år, og det samme gjaldt respekten for fjellene.⁹ Likevel mente Slingsby selv at forekomsten av fjellsporten i Norge startet da Keilhau og Boecks oppdaget Jotunheimen og besteg Falketind i 1820.¹⁰ Norsk Tindeklub redegjorde for betydningen av begrepet «fjellsport» i boken *Norsk fjellsport* fra 1968. Når man bedrev fjellsport, skulle man ikke holde seg til de opptråkkede stier, til tross for sin sjarm. Ved fjellsport skal man hente fysisk og mental styrke ved å gjøre

---

⁷ Mohn, «Tindebestigninger i Jotunheim», 78-123.

⁸ Mohn, «Tindebestigninger i Jotunheim», 114.

⁹ Hole, «Av norsk tidesports saga», 9.

¹⁰ Slingsby, *Norway: The Northern Playground*, (Edinburgh: David Douglas, 10 Castle Street, 1904), 7.

seg til en levende del av fjellet, samtidig som man skal bekjempe det. Dette bidrar til en rikere og mer intens naturopplevelse enn å gå på sti.¹¹ Det er denne definisjonen jeg legger til grunn når jeg skal drøfte kvinnenes inntog i fjellporten.

Problemstillingen tar for seg hvilket handlingsrom kvinnene hadde til å dra til fjells i en tid der det var få kvinner i fjellene. Begrepet «handlingsrom» har jeg valgt å dele i to. Den ene type handlingsrom skildrer de fastsatte og samfunnsbestemte rammene til kvinnene. Dette kan for eksempel være familiære og økonomiske forhold, så vel som samfunnets daværende normer og forventninger. De fastsatte rammene i handlingsrommet får ikke kvinnene i liten grad gjort noe med, og det er dette som er utgangspunktet for deres bevegelsesfrihet til fjells. Den andre typen handlingsrom er den vekstorienterte. Innenfor det vekstorienterte handlingsrommet er betingelser som innsats, innstilling, motivasjon og personlige egenskaper avgjørende. Disse faktorene kan igjen øke eller minke handlingsrommet kvinnene hadde for å dra til fjells. Kvinnene var født med ulik type bevegelsesfrihet og mulighet til å handle innenfor sitt gitte handlingsrom, og blant annet med deres personlige egenskaper kunne de likevel øke eller minke dette handlingsrommet. Denne definisjonen av handlingsrom er den jeg anvender når jeg skal drøfte hvorfor og hvordan kvinnene kunne dra til fjells i en tid der det var få kvinner i fjellene.

Videre er «friluftsliv» som begrep ble først tatt i bruk skriftlig i diktet «På Vidderne» av Henrik Ibsen i 1859.¹² I naturen mente Ibsen at mennesket skulle oppnå innsikt og personlig styrke, og selv vokse individuelt i møte med naturen. Drøye 150 år senere kom Solbergregjeringen i 2016 med en mer oppdatert definisjon av begrepet: «Opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse».¹³ Dagens anvendelse av begrepet ligner i stor grad på Ibsens, og det er også slik jeg anvender det i denne oppgaven. Jeg vil også argumentere for at friluftslivet startet i det folk begynte å vandre i naturen for interesse, ikke av nytte, slik som blant annet Catharina Kølle er en viktig foregangsfigur for.¹⁴

---

¹¹ Norsk Tindeklub, *Norsk fjellsport* (Oslo: Grøndahl og Søns forlag, 1968), 7.

¹² St. mld. Nr. 18 (2015-2016), 14.

¹³ St. mld. Nr. 18 (2015-2016), 10.

¹⁴ St. mld. Nr. 18 (2015-2016), 14.

Som nevnt skal jeg drøfte hvilket handlingsrom kvinnene hadde til å oppsøke fjellheimen fra 1820-tallet til 1930-tallet. I en oversikt over fjellområder og fjellkommuner, kom regjeringen i 2016 med en definisjon av «fjellheimen». Fjellheimen karakteriseres til å ligge over tregrensen. Det kan både være vidde, et høyt berg eller en topp.¹⁵ Det er denne betydningen av begrepet «fjellheimen» jeg legger til grunn i denne masteroppgaven.

Tett knyttet opp mot fjellsport, er begrepene «fjellvandring», «fjellvandrerske» og «fjellklatring». Den tidligere DNT-redaktøren, Emmanuel Mohn definerte fjellvandringen som en vandring mot toppene, og det er slik jeg også vil bruke begrepet i denne oppgaven. Hunnkjønnsversjonen «fjellvandrerske» blir for første gang brukt i beskrivelsen av Edith Slingsby i William Slingsbys turbeskrivelse av Glittertind i 1875.¹⁶ Videre blir begrepet forklart av Astrid Bugge i boken *Bydamer i «touristinde dragt»*, der hun forklarer hvordan ei fjellvandrerske skulle kle seg.¹⁷ Begrepet «vandre» tas også bruk i form av «vandreturisme» og «fotvandrende turisme». Dette er begrep som blant annet skal definere DNT som forening.

I takt med DNTs vekst tok flere i bruk fjellheimen, men det ble ikke sett på som utelukkende positivt av alle. I kjølvannet av at «alle» etter hvert kunne ferdes i fjellet på starten av 1900-tallet, oppstod det et behov for å skille mellom ulike typer fjellsport. På den ene siden var DNT som åpnet opp fjellet for alle og bedrev fjellvandring, mens på den andre siden oppstod begrepet «tindesport». «Tindesport» er tett knyttet opp mot begrepene «tinderangler», «tinderangling» og «tindestigerske». I et senere kapittel vil jeg komme inn på Norsk Tindeklubb og deres beskrivelse av tindesporten. Den skilte seg fra fjellvandringen ved at det var spisse tinder som skulle bestiges, og dette krevde bruk av hele kroppens muskulatur, og ble blant annet omtalt som «den ideale form for fjeldsport».¹⁸ Selv om DNT-redaktør Emmanuel Mohn mente at sporten i å bestige fjell både fremmet individualisme og kollektivism, var det altså flere som hadde et behov for å skille ut «tindesporten» og «tindebestigning» som en individuell og gledefylt sport, og som overhodet ikke var noe for alle. Videre utviklet tindesporten seg, og tindebestigere fikk sitt stamsted på Turtagrø i Hurrungane, der blant annet Therese Bertheau ofte var på besøk.¹⁹ Bertheau ble ofte omtalt som en «tindestigerske», hunnkjønnsversjonen av ordet «tindestiger». «Tinderangel» ble

---

¹⁵ Arnesen m.fl., «Fjellområder og fjellkommuner i Sør-Norge», 19.

¹⁶ Slingsby, «An English Lady in Jotunheimen», 102.

¹⁷ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 2.

¹⁸ Grøndahl, «Fjeldsport og sundhed», 145.

¹⁹ Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, (Oslo: Dreyer, 2018,) 237.

første gang tatt i bruk i DNTs årbok fra 1920, der G. N. Sabro skrev artikkelen «Tinderangel sommeren 1920».²⁰ Sabro beskriver tinderangling implisitt som å forsere flere tinder på én tur. Videre bruker han også begrepet «tinderanglere» om to som har prøvd å bestige flere vanskelige tinder. Dette er også bruken av begrepet jeg anvender i denne oppgaven.

«Fjellklatring» blir særlig anvendt i kapitlene om Therese Bertheau og i kapitlet om Else Hertzberg. Allerede i 1902 ble begrepet i form av «fjeldklatring» tatt i bruk i DNTs årbok, i artikkelen «Fjeld og Fjeldvandrere af Wm. Cecil Slingsby».²¹

Ved bruken av begrepene «kvindeheimen», «jotunkvinner» og «dametind», legges det visse betingelser for bestigningen av fjell i disse områdene. Begrepet «kvindeheimen» er satt sammen i forbindelse med fjellområdet Jotunheimen, som indikerte at også Jotunheimen var åpen for kvinner, og at kvinner nå hadde inntatt fjellområdet. Dette begrepet ble særlig tatt i bruk mot slutten av 1800-tallet. «Jotunkvinner» kommer av de to begrepene «jotun» og «kvinne». Med utgangspunkt i denne betydningen, vil jeg belyse hvordan hovedsakelig menn så på kvinner som var aktive innenfor fjellporten. Eksempelvis i Emmanuel Mohns turbeskrivelse «Eventyr til fjelds» i DNTs årbok fra 1875, omtaler han sitt kvinnelige følge som «jotunkvinner», og foretar flere komparasjoner mellom kvinner og jotner.

Begrepet «dametind» dukket opp på starten av 1900-tallet, og skulle symbolisere tinder også kvinner klarte å klatre. Arne Larsen argumenterer i sin bok om de kvinnelige klatrepionerene at begrepet «dametind» særlig ble meningsløst da et stort antall kvinner besteg topper som Store Skagastølstind, Romsdalshorn, Austabotntind og Knutsholstind. I sin turbeskrivelse fra Jotunheimen fra 1894, omtaler Therese Bertheau Østre Thorfinnstind som en såkalt «dametind».²² Bertheau og reisefølget skulle opp på Midtre Thorfinnstind, fordi den østre kun ble sett på som en dametind. Bertheau verken kritiserte eller sa seg enig med definisjonen, likevel er det nok en grunn til at hun nevnte at det ikke var den turen de bega seg ut på.

Til slutt ble begrepet «helsebot» definert som et legemiddel eller et medikament i boken *Norsk Ordsamling* fra 1802.²³ Begrepet står også i norsk-dansk-høgnorsk ordliste, der det

---

²⁰ Sabro, «Tinderangel sommeren 1920», 54-64.

²¹ Slingsby, «Fjeld og fjeldvandrere, oversat af Therese Bertheau», 95.

²² Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 284.

²³ Hallager, *Norsk Ordsamling eller Prove af Norske Ord og Talemaader* (Kjøbenhavn, Sebastian Popp, Bogstrykker og Skriftstrøber, 1802) 45.

defineres som en form for helbredelse.²⁴ I denne oppgaven legges begge disse definisjonene av begrepet til grunn.

Forskningsstatus

Det er flere utfordringer knyttet til å forske på kvinnenes inntog i fjellsporten. Den største utfordringen er at mange av kvinnene ikke skrev noe eget. Det var et fåtall av kvinner som skrev egne turbeskrivelser og lot seg intervjuet. Trenden ved å skrive kvinnehistorie om fjellbestigninger, oppstod ikke før etter de første kvinnene oppsøkte fjellheimen for interesse fremfor nytte på starten av 1800-tallet. Likevel er flere av fjellsportens kvinner skrevet om i etterkant, noe som utgjør en viktig bidragsyter i kildeomfanget i denne masteroppgaven. Med dette reises den andre utfordringen ved å forske på kvinnenes inntog i fjellsporten, nemlig forholdet mellom primær- og sekundærlitteraturer. Det var få som skrev om kvinnene i deres samtid, og kvinnene skrev i tillegg lite selv. Dette er utfordrende fordi mye av kildemateriale derfor er sekundærlitteratur.

Fjellsportens pioner William Cecil Slingsby skrev allerede om kvinner i fjellsporten i 1875. Hans første artikkel om kvinner i fjellsporten var bestigningen av Glittertind med sin søster, Edith Slingsby, i DNTs årbok fra samme året.²⁵ Det var ikke før i 1918 en norsk kvinne forfattet en artikkel og fikk den publisert i DNTs årbøker. Elisa Ulvig skrev «Vi dameturister før og nu», som er et viktig bidrag for kvinnenes inntog i fjellsporten.²⁶ I 2018 utga Arne Larsen boken *Pionerer. Kvinnenes klatrehistorie. Fra dametinder til K2*.²⁷ Boken er et sentralt bidrag til kildeomfanget om kvinner i fjellsporten. Han har gjort seg et utvalg av 22 kvinner, der han gir leseren et innblikk i deres betydning i kvinnenes klatrehistorie. I tillegg skriver han for å fremheve kvinnenes prestasjoner og dermed er det kanskje flere aspekt ved deres klatrekarriere som ikke nevnes. Likevel er Larsens bok en viktig sekundærkilde i min masteroppgave, fordi han både skriver om Therese Bertheau, Else Hertzberg, men også andre kvinner som var viktige for fjellsporten.

Elisa Ulvigs artikkel «Vi dameturister før og nu» gir et interessant blikk på hvordan kvinnen opplevde naturens utfordringer og mennenes selskap på tur. Ulvigs artikkel var den første skrevet av en norsk kvinne publisert i DNTs årbok, og utgjør derfor et viktig bidrag i

---

²⁴ Mållekken, «Norskdansk-høgnorsk ordlista».

²⁵ Slingsby, «An English Lady in Jotunheimen», 102-118.

²⁶ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959).

²⁷ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018).

kvinnenes fjellsporthistorie. Ulvigs artikkel ble senere vist til i den norske konservatoren og forfatteren Astrid Bugges bok *Bydamer i «touristinde-dragt»* fra 1958. Boka bidrar med å berette om kvinners bekledning i fjellet, særlig om damedraktens historie og utvikling.

I tillegg til Larsen, Ulvig og Bugge, er DNTs årbøker en viktig bidragsyter til kildeomfanget av kvinner i fjellporten. DNTs årbøker er en av de viktigste primærkildene i denne oppgaven. Etter en stigende vandringslyst og begeistring for naturen, og med inspirasjon fra utenlandske foreninger, ble DNT opprettet av Thomas Heftye 21. januar 1868.²⁸ DNT ga deretter ut én årbok i året, som inneholdt ulike artikler, reise- og turbeskrivelser, bildeserier og medlemslister. DNTs årbøker inneholdt medlemslister frem til 1912, og første årbok uten ble publisert i 1913. DNTs medlemslister var utgangspunktet for denne masteroppgaven, og tjener som en sentral primærkilde.

Det tok lang tid før kvinner fikk en sentral rolle i fjellporten. Datidens forfattere anså ikke kvinnene som noen nevneverdige fjellsporthistorikere før i århundreskiftet 1800-1900-tallet. Verken det kvinnelige turfølget eller kvinners fjellbestigninger ble tillagt noe særlig vekt før dette. Selv om det tok lang tid før kvinnene fikk sin plass i litteraturen, var det flere kvinner som var aktive innenfor fjellporten før 1900-tallet. Mitt bidrag til kildeomfanget om kvinner i fjellporten, er å vise hvilket handlingsrom de hadde for å drive med fjellspport i en tid da det var få kvinner i fjellene. Jeg vil trekke frem enkeltkvinner og hvordan de gjorde seg gjeldende i fjellporten, samt at jeg vil utføre en komparasjon av disse. Jeg skal også se på kvinner generelt, på hvordan kvinnelige fjellvandrere ble oppfattet i samfunnet og hvordan dette gjenspeiles i deres snevre plass litteraturen.

Kilder og metode

Tematikken jeg diskuterer i denne masteroppgaven er hvilket handlingsrom Kølle, Bertheau og Hertzberg hadde for å dra til fjells i en tid da det var få kvinner i fjellene. Jeg vil også se på om det var kontinuitet eller brudd i handlingsrommene. Utvalget av de tre kvinnene hadde jeg ikke definert på forhånd, de ble funnet underveis i søket gjennom DNTs årbøker. Først var jeg derfor interessert i å finne ut hvilke kvinner som gjorde seg gjeldende innenfor den norske fjellporten, og til dette arbeidet har DNTs årbøker vært en vesentlig kilde. Videre var jeg interessert i å finne ut hva som skilte disse tre kvinnene fra andre kvinner innen fjellporten.

---

²⁸ Den Norske Turistforening, «150 år med turglede».

Her var artikler og turbeskrivelser skrevet om dem relevante, blant annet artikler i DNT og senere utgitte bøker om kvinner i den norske fjellsporten. Endelig var jeg interessert i å finne ut hvordan disse kvinnene kunne utvide handlingsrommet for å dra til fjells, og til det har deres egne beretninger, intervjuer og litteratur skrevet om dem vært sentrale kilder.

Jeg har i stor grad hentet alle medlemslistene og artiklene i DNTs årbøker fra Nasjonalbibliotekets digitale arkiv. I arbeidet med kildene avgrenset jeg i førsteomgang søket fra 1868 til 1940, men som jeg kommer tilbake til under her, vil masteroppgaven min også omhandle omtalen kvinnene fikk etter sin karriere innenfor fjellsporten. En utfordring knyttet til årbøkene, er at de i hovedsak var skrevet av menn og for menn, spesielt før 1900. Det er kun et fåtall artikler skrevet av kvinner, og disse kommer jeg tilbake til. For å finne mer relevant litteratur skrevet om kvinnene, utvidet jeg etter hvert søket helt frem til nåtid. Årsaken til den første begrensningen i tid, var grunnet opprettelsen av DNT i 1868. Jeg brukte DNTs medlemslister som mitt utgangspunkt for denne oppgaven og det var derfor naturlig å operere etter foreningens tidsspenn. I DNTs artikler fant jeg spor av en av kvinnene som vandret i fjellet før foreningens opprettelse, nemlig Catharina Hermine Kølle. For å finne kildemateriale om Kølle, endret jeg derfor søket til å gjelde fra 1800 til 1868. Når det gjaldt type kilde, gjorde jeg ingen spesiell avgrensning. Jeg lette etter både avisartikler, tidsskrift og bøker utenom DNT. Årsaken til dette var å få avdekket størst mulig omfang av kildemateriale om kvinnene i fjellsporten.

For perioden 1868 til 1920 er det skrevet 52 årbøker for DNT. Hver årbok tar for seg året som har gått. Det som er av interesse for denne masteroppgaven, er hvordan kvinnene ble omtalt i årbøkene, samt de kvinnelige medlemmene. Kvinner fikk lov til å være medlemmer av foreningen helt fra starten. I den første årboken fra 1868 er det henholdsvis 12 kvinnelige medlemmer, av 223 totalt. Antallet er det samme det påfølgende året, der det også blir nevnt kvinner i noen av artiklene. Det som går igjen de første årene til DNT er seterkvinnene og budeiene som møter fjellvandrerne på sin vei. Det er bare et fåtall av kvinner som blir nevnt med navn før 1875, som eksempelvis i 1869, da en kvinne med navn Marit og en Frøken Let blir nevnt. I årboken fra 1870, blir seterjentene nøye beskrevet, både utseende og hvordan de lokket fjellvandrerne til seters.²⁹ Videre i turbeskrivelsen fra Jotunheimen, blir det for første gang i DNTs årbøker berettet om kvinner på tur. I artikkelen ble det diskutert hvorvidt DNT

---

²⁹ Dahl, «Jotunfjeldene, indberetning til Turistforeningen af J. Dahl», 9.

skulle skaffe en båt over elven, slik at også kvinnene kunne komme seg over uten særlig anstrengelse.³⁰

DNT holdt oversikt over nye tindebestigninger i årbøkene for hvert år. Antall kvinner på listen over tindebestigninger økte betraktelig etter 1900. Det var kun to kvinner som var listet opp under tindebestigningene fra 1899. Tre år senere stod det seks kvinner på listen, mens i 1915 bestod listene av hele 19 kvinner som hadde foretatt tindebestigninger. Etter opprettelsen av DNT i 1868 kan vi se en økende trend i artikler og turbeskrivelser skrevet om menn i fjellsporten. Daværende redaktør i DNT i 1873, Emanuel Mohn, nevner for første gang i foreningens historie, de to kvinnene han hadde med på tur ved navn.³¹ Dette markerer et skille i den kvinnelige fjellsport, for i de påfølgende årene nevnes kvinner i større skala enn tidligere.

Det er flere viktige aktører som har skrevet om kvinner i fjellsporten. William C. Slingsby skrev tidlig turbeskrivelser der han hadde kvinnelig turfølge, og jeg nevner senere i denne masteroppgaven at han ytret et ønske om å få lov til å ta med Therese Bertheau opp på Store Skagastølstind. Slingsby er den første som nevner et kvinnelig turfølge med navn i DNTs årbøker. I 1875 skrev Slingsby artikkelen «An english lady in Jotunheimen, with an ascent of Glitretind» om da han tok med yngstesøsteren Edith Slingsby opp Glittertind i 1875.³² Slingsby mente Jotunheimen hadde ikke vært besøkt av en kvinne før, og viet også plass til flere av Edith Slingsbys egne sitat. Hun beskrev selve turen som en «Real pleasure and enjoyment of those few days».³³ Slingsby skrev artikkelen for å inspirere andre kvinner til å gjøre det samme,³⁴ og var absolutt en frisk pust i datidens mannsdominerte DNT-miljø.

I 1875 var det 25 kvinnelige medlemmer av DNT. Denne årboken markerer en milepæl i DNTs historie, årsaken til dette er at det er to turbeskrivelser som nevner kvinner eksplisitt med navn. Redaktør Emmanuel Mohns artikkel «Eventyr tilfjelds» og Slingsbys «An English lady in Jotunheimen». Jeg har nevnt artikkelen tidligere i dette kapittelet, men jeg finner det likevel nødvendig å igjen si hvor særegen Slingsbys opptreden var. Slingsby tok med søsteren opp Glittertind og lot hun gå turens siste høydemeter som førstemann. Det er interessant å se

---

³⁰ Dahl, «Jotunfjeldene, indberetning til Turistforeningen af J. Dahl», 18.

³¹ Mohn, «Eventyr tilfjelds», 2-3.

³² Slingsby, «An English Lady in Jotunheimen», 102.

³³ Slingsby, «An English Lady in Jotunheimen», 102.

³⁴ Slingsby, «An English Lady in Jotunheimen», 103.

på forskjellen på hvordan Slingsby skildrer det å ha med en kvinne på fjelltur i komparasjon med Mohns skildringer. Begge skrev sine turbeskrivelser i samme året, dog med to forskjellige syn på sitt kvinnelige turfølge. I 1872 hadde Mohn vært på tur med en annen mann han kalte kongen og to andre kvinner, som han ga navnene husmoren og veslefrøken Astrid. Det fremgår derimot ikke av denne turbeskrivelsen at Mohn var i slekt med kvinnene, og dette kan også være grunnen til at deres beskrivelser i stor grad er ulike. Videre var denne turbeskrivelsen skrevet i årboken til DNT, som i hovedsak ble lest av menn, så et visst underholdningsbehov kan Mohn ha hatt. I turbeskrivelsen fortalte han om hvordan en fjelltur kun var mulig for kvinner med mannlige ledsagere, hvordan han og kongen var skeptiske til brevandring når de hadde med seg to kvinner og at de hadde hver sin dame på slep opp fjellsidene. Videre beretter Mohn om at det alltid blir en «troldedag» eller flere når man har med seg kvinner på tur. En slik dag betydde ulykke. Han mente også at det derfor måtte være en kausalforbindelse mellom «jotunerne» (troll i Jotunheimen) og damene. På en slik dag er kvinnene jotunkvinner, mente han. Han fortsetter å fortelle om hvordan det å «flakse omkring på vilmarkerne og i ødedalene som halvgale mennesker» strider mot sømmelighet- og kvinnelighetsfølelsen.³⁵ Han fortsetter i samme stil når han gir sterkt uttrykk for at kvinner ikke hører hjemme i fjellheimen. Til slutt legger han til at hvis noen kvinner blir skremt og redde for fjellet av denne artikkelen, taper de selv på det: «Vi have ikke brug for rædde damer i Jotunheimen».³⁶ Dette synet på kvinner er ganske så ulikt fra hvordan Slingsby skrev om da han tok med sin søster på fjelltur. Deres tilnærminger til kvinner på tur er totalt forskjellige. Slingsby skrev for å inspirere andre kvinner til å oppsøke fjellheimen slik som Edith Slingsby, mens Mohn skrev for å advare kvinner mot å gå til fjells.

Det å bruke DNTs årbøker som utgangspunkt for denne masteroppgaven, har vist seg å være hensiktsmessig. Det var her jeg fant de tre kvinnene jeg endte opp med å fokusere på; Catharina Hermine Kølle, Therese Bertheau og Else Marie Hertzberg. Kølle døde før DNTs opprettelse. Bertheau var både medlem og satt i styre til DNT, samt at hun oversatte flere artikler for Slingsby som ble publisert i årbøkene. På Hertzbergs tid hadde DNT sluttet med medlemslister i årbøkene, det er derfor vanskelig å si om Hertzberg var medlem eller ikke. Hennes mann, filosofen og klatreren Arne Næss, publiserte blant annet en turbeskrivelse i DNT som Hertzberg var svært delaktig i. På grunnlag av dette kan derfor vi anta at Hertzberg i likhet med sin mann, også var medlem av foreningen. Underveis i letingen etter kvinnene

---

³⁵ Mohn, «Eventyr tilfjelds», 14.

³⁶ Mohn, «Eventyr tilfjelds», 15.

som gjorde seg mest gjeldende innenfor den norske fjellsporten, var jeg innom mange andre interessante kvinnelige fjellvandrere. Det hersker ingen tvil om at de engelske damene både inspirerte og muliggjorde særlig tindebestigningen og fjellklatringen for norske kvinner.

De britiske kvinnene inspirerte ikke bare de norske kvinnene til å vandre i fjellet, men var også en inspirasjonskilde når det gjaldt bekledning til fjells. I tillegg til Edith Slingsby og Evelyn Watson, var det flere britiske kvinner som dukket opp i DNTs medlemslister. I 1899 nevnes en Mrs. E. Main under notisen «Andre nybestigninger». Main og to sveitsiske førere skal ha besteget en rekke tinder i Tromsø omegn.³⁷ Main er best kjent som Mrs. Aubrey Le Blond etter hennes tredje ekteskap, og besøkte Norge ved flere anledninger. I tillegg til fjellheimen i Tromsø, besteg hun også Slogen, Romsdalshorn og Vengetind. Briten Margaret S. Green skal også ha likt seg godt i den norske fjellheimen, og sammen med Torgeir Sulheim og Christopher Furås førstebesteg de Store Soleitind 14. august 1888.³⁸ I etterkant av denne turen, kom hennes turbeskrivelse på trykk i DNTs årbok fra 1888.³⁹ I turbeskrivelsen «A visit to the Hurrungtinder in 1888» skildret hun været, utsikten og turfølget. Hun viste ydmykhet ovenfor det skiftende været i Hurrungane og var svært skuffet over å ikke kunne prøvd seg på Store Skagastølstind på grunn av dårlig vær. Med en egenpublisert turbeskrivelse i DNT er Green en sentral kvinne i den norske fjellheimen. To år senere publiserte den britiske kvinnen May Jeffrey en artikkel om sin førstebestigning av Store Trolltind i Rafsundet i Lofoten, «Bestigning af «Trolldtind», Troldfjord, Rafsund.»⁴⁰ Etter disse to artiklene, publiserte ikke en kvinne i DNT igjen før Elisa Ulvigs artikkel i årboken fra 1918. Likevel fokuserer denne masteroppgaven på de norske kvinnene, derfor var verken Green eller Jeffrey kandidater til å være en av de tre respektive kvinnene.

Fysisk aktivitet og utdanning for kvinner begynte å bli et diskusjonstema på slutten av 1800-tallet. Særlig da kvinner begynte å ta artium i 1882. DNT-medlem og fjellvandrers Anne-Mette Vibe nevner en hendelse på starten av 1900-tallet der en kvinnelig student døde av hjernehinnebetennelse på gymnaset for realfag. I etterkant ble det diskutert om utdanning var for anstrengende for kvinner, og om dette kan ha vært grunnen til dødsfallet. Vibe viser til Anna Caspari Agerholts artikkel fra 1932, der legen ble spurt og ikke overraskende benektet

---

³⁷ Den Norske Turistforening, «Andre nybestigninger i 1899», 78.

³⁸ Green, «A visit to the Hurrungtinder in 1888», 77-78.

³⁹ Green, «A visit to the Hurrungtinder in 1888», 78.

⁴⁰ Jeffrey, «Bestigning af «Trolldtind», 92-94.

dette.⁴¹ Denne skepsisen ble kvinner ofte møtt med, særlig med tanke på utdanning og skole. I tillegg til evne og vilje til å gjennomføre, måtte de også ha krefter nok til å fullføre. Selv om skiturer, fotturer og klatreturer var interesser som i ble sett på som maskuline, begynte kvinnene likevel å innta fjellheimen og fikk øynene åpnet for disse aktivitetene.⁴²

DNTs årbøker har vært en sentral kilde til hvilke kvinner som vandret i fjellet. Det følger både av Andreas Saxegaards turbeskrivelse i DNTs årbok fra 1894 og Therese Bertheaus egne turbeskrivelse i kvinnesakstidsskriftet *Nylænde* fra turen i Jotunheimen, at de også hadde med seg læreren Antoinette Kamstrup.⁴³ Selv om hun ikke var med til topps opp Storen, besteg hun både Throfinnstind og Uranostind på reisen. Hun besteg Falketind som første kvinne samme sommeren. Kamstrup var en relevant kvinne innenfor fjellspporten, men utenom de to turbeskrivelsene jeg nå viste til, er det svært lite kildemateriale om Kamstrup. En annen kvinne av interesse var døvelærer Fanny Paulsen. Hun var aktiv innenfor fjellspporten, og besteg av interesse Store Skagastølstind kun 11 timer etter Therese Bertheau. Hun beskrev turopplevelsen i en artikkel skrevet for *Journal for de døde: De Døves Blad* i 1894, om hvordan hun og førerne Mathias Soggemoen og Ola Berge besteg toppen. Paulsen trivdes i Jotunheimen, og skrev i samme blad som Storen-turbeskrivelsen, om hvordan det var å være på tur i Jotunheimen. Selve artikkelen er ikke tilgjengelig for offentligheten, men Arne Larsen har gjengitt en del av den i sin bok om kvinnelige fjellklatrere. Selv om Larsens gjengir det som står i artikkelen og derfor opererer som en sekundærkilde for denne oppgaven, taler hensikten, språket og aktualiteten for at kilden er troverdig. Likevel er det utfordrende å ikke ha selve primærkilden, noe som hadde gjort arbeidet med Paulsens kildemateriell krevende. Som en innledning til Storen-turbeskrivelsen, skrev hun «Med det, som aviserne ikke har fortalt, at den ene af disse 3 damer var en af vore; hun er nemlig lærerinde for døde. Det vi saa sagde hende, at de døde sikkert gerne vilde høre om den tur, var hun saa benlig at ville fortælle om den. Og nu kommer fortællingen».⁴⁴ Til informasjon var ikke Paulsen selv døv. Hun var utvilsomt også en sentral kvinne innenfor den norske fjellspporten.

Antall kvinnelige medlemmer av DNT økte med årene. Det samme gjorde artikler i årbøkene som omhandlet kvinner. Kvinner ble utover 1890-tallet og starten av 1900-tallet ansett som

---

⁴¹ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016), 24.

⁴² Bourdieu, «Den maksuline dominans», 108.

⁴³ Saxegaard, «Notiser fra nogle tinder i Jotunheimen», 63.

⁴⁴ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 83.

verdige i turfølget, og ikke en byrde slik de tidligere hadde blitt omtalt. I årbøkens notis «Tindebestigninger» dukket det opp flere og flere kvinner. Notisen fremstår nøytral og skal kun skildre hvem som besteg de ulike fjellene. I artikkelen «Beretning om sekretærens reise sommeren 1909» fra årboken samme år, møtte turistforeningens sekretær Hassa Horn og Kristian Tandberg fire unge kvinner som hadde lyst til å gå opp på Storen, men de manglet førere. De fire kvinnene var Margit Otter, Marie Stenstrup, Gjertrud og Margrethe Lorange. Utfra turbeskrivelsen var dette en meget «trivelig tur»: «Skjønt ingen av damerne hadde være paa "climbing", gikk det som en dans for at tale med Tandberg - om end klærne her og der for enkeltes vedkommende fik en mindre blid medfart paa de mest utsatte steder".⁴⁵ Samtlige av kvinnene var ugifte, en tendens som også gikk igjen i notisene «Tindebestigninger».

Etter hvert som årene gikk, var det flere og flere kvinner som viste sin interesse innenfor den norske fjellporten. Lorange-søstrene som var en del av jenteturen tur Storen, var også to sentrale bidragsytere. Margrethe var lege og Gjertrud lærer, begge ugifte. De var yrkesaktive så vel som aktive i fjellporten, og besteg Storen både i 1909 og i 1912, siste gang uten fører. «Bare et fåtall av datidens mest drevne mannlige tindebestigere klatret Storen uten fører» skrev Larsen i sin bok om kvinnelige klatrepionerer.⁴⁶ Søstrene var derfor særegne i den norske fjellporten, og gjorde et inntrykk med sin standhaftighet. En stor utfordring knyttet til søstrene, er mangel på primærlitteratur knyttet til dem. Søstrene skrev aldri noe selv, og er kun skrevet om lenge etter deres aktive fjellkarriere. Arne Larsen skrev om søstrene i sin bok *Pionerer* fra 2018.

Mor Solveig og datter Ingeborg Meinich var både ivrige på ski og trivdes i fjellveggen. De var mest aktive i fjellporten fra 1910 og frem til 1930. De besteg begge Store Skagastølstind, Solveig som 31 år gammel og Ingeborg som bare 15 år gammel. Det som er særegent med Meinich er at de ikke nøyde seg med enkeltturer opp fjelltopper, men dro ut på langdryge turer som ikke var vanlig for kvinner på starten av 1900-tallet.⁴⁷ I en kronikk i *Aftenposten* 15.april 1969, ble Solveig omtalt som «Jotunheimens skrekk», på grunn av hennes talent og elskverdige vesen.⁴⁸ Ingeborg på sin side var da den yngste kvinnen som klatret over Skagastølsryggen som 16 åring i 1918. Hun var en svært ivrig ung klatrer, men utfra

---

⁴⁵ Horn, «Beretning om sekretærens reise sommeren 1909», 186.

⁴⁶ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 104.

⁴⁷ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 122.

⁴⁸ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 122.

kildemateriale ser klatrekarrieren ut til å ha avtatt etter hun som 21-åring giftet seg med polfareren og flyverhelten Tryggve Gran, som hun også fikk to barn med. Hun fortsatte likevel å gå på ski og til fjells, bare i en litt mer beskjeden grad enn tidligere.⁴⁹ Utfordringen når det gjelder kildemateriale er den samme her som hos søstrene Lorange. Verken Solveig eller Ingeborg har skrevet noe eget om sine turopplevelser, og med unntak av et par avisartikler i deres samtid, er det få kilder som nevner dem. Arne Larsen nevner også disse, og viser spesielt til avisartiklene. Det å bruke avisartikler er igjen utfordrende fordi i tillegg til å opplyse leseren, skal de underholde, forsøke å fange leserens oppmerksomhet og formidle journalistens og avisens syn.

Avgrensningen jeg har gjort til de tre respektive kvinnene jeg har valgt å fokusere på i denne oppgaven, har blitt gjort ut av hensyn til hvilken rolle de skal ha spilt for kvinner i den norske fjellsporten. Catharina Kølle er kjent som Norges første kvinnelige turist, som vandret rundt i den norske fjellheimen fra 1826 til 1858, lenge før noen annen kvinne. Hun var også en av de første kvinnene som oppsøkte fjellheimen ut av lyst og interesse, ikke av plikt og nødvendighet. Kølle forble ugift og kunne derfor bruke all sin tid på det som interesserte henne mest: oppdage og oppleve nye steder, både innlands og utenlands, samt male akvareller på turene hun var på. I likhet med Kølle forble Therese Bertheau ugift, noe som også for henne muliggjorde mange av hennes turer. Ved å ikke være forpliktet til ekteskapets plikter og forventninger, kunne både Bertheau og Kølle fokusere på det de interesserte seg mest for. Bertheau er en av de mest sentrale pionerene innenfor norsk fjellsport, på grunn av hennes strabasiøse turer og ukonvensjonelle klesvalg på turene. Hun var aktiv i fjellsporten fra midten av 1880-årene frem til 1910, tok flere førstebestigninger og fikk et fjell oppkalt etter seg. Bertheau var en aktiv lærer hele sitt liv, og som yrkesaktiv må det ha økonomisk muliggjort mange av hennes turer.

Den tredje kvinnen i denne masteroppgaven er Else Marie Hertzberg. Hun var en aktiv klatrer innenfor den norske fjellsporten fra tidlig 1930-tallet til 1942. Hun var den første kvinnen som la ut på lange og strabasiøse klatreturer, og utførte mange av de med sin partner og etter hvert ektemann, Arne Næss. I motsetning til de andre kvinnene, giftet Hertzberg seg og la klatreskoene på hylla da hun fikk barn. I likhet med Bertheau var hun også yrkesaktiv, henholdsvis som psykolog. Disse kvinnene representerer tre sentrale skikkelser innenfor den

---

⁴⁹ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 127.

norske fjellporten fra starten av 1800-tallet til midten av 1900-tallet. Ved å analysere og drøfte de tre kvinnenes prestasjoner, håper jeg det vil kaste et lys over hvordan kvinnenes inntog i den norske fjellporten var, hvilket handlingsrom de hadde og hvorfor det var mulig for dem å dra til fjells i en tid da det enda var få kvinner i fjellene. Jeg vil strukturere oppgaven etter de betingelsene som lå til grunn for at kvinnene kunne dra til fjells, samt undersøke om dette endret seg gjennom tiden. De sentrale primærkildene i denne masteroppgaven, er verkene om de tre respektive kvinnene selv. Disse kildene og eventuelle utfordringer knyttet til bruken av disse er gjort rede for i kapitlene om kvinnene.

Oppgavens struktur

Denne masteroppgaven består av tre hovedkapitler i tillegg til innledning og avslutning. I hvert av kapitlene skal jeg presentere ulike betingelser for at akkurat disse tre kvinnene kunne dra på fjelltur. Disse betingelsene vil hjelpe meg å forstå hvordan kvinnene kunne utvide sitt handlingsrom til å dra til fjells og hvorfor akkurat disse tre kvinnene var sentrale for den norske fjellporten. I tillegg skal jeg undersøke om dette har endret seg gjennom tiden. Kapittel to tar for seg fjellvandrersken Catharina Kølle, med vekt på hvorfor hun kunne dra ut på vandringer i den norske fjellheimen og hva som motiverte henne. En sentral betingelse i dette kapittelet er mulighetene hun fikk ved å forbli ugift hele sitt liv, samt hvordan familien muliggjorde hennes fjellturer økonomisk. Kapittel tre retter blikket mot tindebestigeren Therese Bertheau og hvorfor akkurat hun har vært så vesentlig for den norske fjellporten. I likhet med Kølle, forble Bertheau ugift hele sitt liv – og jeg skal undersøke om dette kan ha muliggjort mange av hennes fjellturer. Et sentralt tema blir også her hennes handlingsrom for å dra til fjells og lysten og motivasjonen til dette. Bertheau var den kvinnen som har fått mest oppmerksomhet i etterkant av sin fjellportkarriere, og jeg vil undersøke om det er brudd eller kontinuitet i omtalen om Bertheau. I fjerde kapittel møter vi den siste kvinnen i denne oppgaven: fjellklatreren Else Marie Hertzberg. Hun representerer kvinner i fjellporten i mellomkrigstiden, og skiller seg fra Kølle og Bertheau ved å gifte seg og stifte familie. Jeg vil undersøke om dette var en begrensning eller om det muliggjorde flere klatreturer for Hertzberg, samt hvordan hun økte sitt handlingsrom innenfor fjellporten. Avslutningsvis vender jeg tilbake til problemstillingen min mens jeg drøfter alle kvinnene under ett. Her skal jeg gjøre et forsøk på en komparasjon mellom kvinnene. Jeg skal se på likhetene og ulikhetene dem imellom, og til slutt hvorfor akkurat disse kvinnene er sentrale for den norske fjellporten. Jeg skal også kaste lys på omtalen av de tre kvinnene, om dette har forandret seg

over tid og dermed samtidig hvordan samfunnet har sett på kvinner i den norske fjellporten. Endelig vil jeg se på om handlingsrommet til kvinnene har endret seg gjennom tiden.

Kapittel 2: Catharina Hermine Kølle

«Den første kvindelige turist her i landet» skrev lærer og DNT-forfatter Elisa Ulvig i forbindelse med DNTs femtiårsjubileum i 1918.⁵⁰ Kølle var den første kvinnen som vandret i den norske fjellheimen fra 1826 og til 1859. I dette kapittelet skal jeg drøfte hvilket handlingsrom Catharina Kølle hadde for å dra til fjells og hva som gjorde dette mulig for akkurat henne. Jeg har sammenfattet kildemateriale og funnet fire betingelser. Hun hadde en støttende familie som muliggjorde turene og reisene hennes ved å gi henne økonomisk frihet. Kølle forble ugift, noe som frigjorde henne fra ekteskapets plikter og normer. Hennes motivasjon er også en viktig betingelse for hvorfor hun dro til fjells. Hun slet med helsen, så reisene og turene ble som en slags medisin, eller helsebot. Ved å se på hvilket handlingsrom hun hadde for å reise inn- og utlands, skal jeg prøve å forstå hvorfor akkurat hun kunne dra ut på turer i den norske fjellheimen.

Kildeomfang

Kildeomfanget gjenspeiler datidens antall kvinnelige fjellvandrere: det er snevert. I 1841 skrev Catharina Kølle en reisejournal om sine reiser til København og Tyskland, med tilhørende akvarellmalerier og kart.⁵¹ Selv om journalen skildrer utenlandske reiser, gir hennes akvarellmalerier og håndtegnede kart et innblikk i hva som interesserte og motiverte Kølle på vandring. Hensikten til reisejournalen er å fortelle om reisen, ikke nødvendigvis om hvordan hun opplevde det og likte den. Reisejournalen daterer seg fra 1838, da hun foretok reisen til Stockholm, og i 1841, da hun dro til Tyskland.⁵² Den er ensformige av stil, og består av lange oppramsinger og topografiske beskrivelser. Journalen inneholder svært detaljerte naturskildringer, men ytterst få personlige beskrivelser. Hovedfokuset i denne oppgaven er norske kvinner i den norske fjellheimen. Reisejournalen er skrevet om to utenlandsreiser, som ikke er fokuset i denne oppgaven, og dermed gjør det litt problematisk å anvende om hvordan hun angivelig opplevde norsk natur. I tillegg til å skrive, malte Kølle henholdsvis 250 akvareller på sine reiser, som har blitt et sentralt bidrag i kunsthistoriens fagdisiplin.

I tillegg til reisejournalen finnes det en liten brevsamling mellom Kølle og hennes venn, Iver Paulsen Lekve.⁵³ Disse inneholder for det meste beretninger fra reisene hennes, men bidrar til

---

⁵⁰ Ulvig. «Vi dameturister før og nu», 76.

⁵¹ Kølle, «Frk. Catharine Hermine Kølles Reisejournal 1838 og 1841», 1-429.

⁵² Kølle, «Frk. Catharine Hermine Kølles Reisejournal 1838 og 1841», 1-429.

⁵³ Brev til Iver Paulsen Lekve, Catharina Hermine Kølle, brev, 1826 & 1844.

å gi et visst inntrykk av hennes oppdagelseslyst på turene hennes. Brevene var private og er nå tilgjengelige hos Universitetsbiblioteket i Bergen. For å få et ordentlig innblikk i hvordan hun var som person, må vi hvile oss på skildringer skrevet av menneskene hun møtte på sine vandringer. Nevøen til Iver Lekve, Ole Torkelsen Lekve (1839-1925) skrev en detaljert slektshistorie for familie Kølle, der han viet stor plass til Catharina Kølle.⁵⁴ Likevel er mange av beretningene av Kølle, samt Lekves slektshistorie og andre verk, skrevet mange år etter hennes død. Dette gjør det noe problematisk når man skal prøve å danne seg et bilde av hvordan Kølle utvidet handlingsrommet sitt, særlig hvordan hennes personlige egenskaper og motivasjon skal ha virket inn. I forbindelse med DNTs femtiårsjubileum i 1918, i artikkelen «Vi dameturister før og nu», vier forfatter og lærer Elisa Ulvig innledningen og første siden til Kølle. Her titulerer hun Kølle som den første kvinnelige turist her i landet, og skildrer noen av hennes reiser og hvilket inntrykk hun gjorde på de hun møtte på sin vei.⁵⁵

I boken *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge. Catharine Hermine Kølle* skildrer forfatterne Anka Ryall og Jorunn Veiteberg en kvinnelig pioner innen fjellporten.⁵⁶ Boken er skrevet i 1991, som er nesten 150 år etter Kølles død. Dette byr selvsagt på utfordringer når det gjelder troverdigheten til kilden, likevel har Ryall og Veiteberg brukt Kølles journal og brev aktivt – som taler for kildens troverdighet og kredibilitet. Forfatterne tar leseren igjennom Kølles liv og prestasjoner med en stødig penn. Leseren får et innblikk i hvor vanskelig det var for en 1800-talls kvinne å leve på tvers av samfunnsnormer og hva som var forventet av en kvinne i heimen, i bygda og på privaten. Videre ble hennes navn nevnt en rekke ganger, blant annet i DNTs egne årbøker og Rune Slagstads bok om *Da fjellene ble dannet* fra 2018. Han vier flere sider til Kølle, der han lener seg på Ryall og Veiteberg, samt Ulvig sin artikkel i DNT. Med en rekke sitater gir han leseren en oppsummering av hvem hun var, hvordan hun ble oppfattet og hvorfor hun vandret. Bortsett fra å vise til Ryall og Veiteberg, trekker Slagstad linjer til selve fjellporten i Norge, som blir hans nye bidrag til kildeomfanget til Kølle.

I DNTs egne årbøker og artikler tillegges hun en beskjeden vekt innenfor norsk fjellhistorie, noe som gjenspeiler det da mannsdominerte kildeomfanget fra 1800-tallet. På en annen side finnes det generelt lite kildemateriale om turister som ikke skrev om reisen selv og publiserte

---

⁵⁴ Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 1-18.

⁵⁵ Ulvig, «Vi dameturister før og nu», 76.

⁵⁶ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991,) 12-98.

det. Selv om DNT er en av denne masteroppgavens sentrale primærkilder, er det ikke den mest omfangsrike kilden om Kølle. Kølle vandret i den norske fjellheimen fra henholdsvis 1830-tallet til sin siste reise i 1858, ti år før opprettelsen av DNT. Dog blir hun viet lite plass i DNTs første femti leveår, og navnet hennes blir ikke nevnt før i 1918.

Grunnen til at jeg har valgt Catharina Kølle som en av mine tre respektive kvinner, er hennes bidrag innenfor kvinnelig fjellporten. Hun trosset ikke bare familien og det som var forventet av henne som en ugift kvinne i en liten bygd i Hardanger, men hele samfunnets syn på kvinnen og dets forutinntatte forventning om å føye seg inn i rekkene blant de andre kondisjonerte hustruene. Som første kvinnelige turist trakk hun ut av samfunnets vedtatte kvinnelige normer og brøt ned alle forestillinger om en tidlig 1800-talls kvinne. Hun slo store sprekker i datidens oppfatning av det kvinnelige og feminine, og ble Norges første kvinnelige oppdager. Resultatet av et mannsdominert kildeomfang om fjellvandrere, gjør akkurat hennes reiser så interessante og relevante. Hun reiste på grunn av lyst og for å få bedre helse, der destinasjonen ikke var målet, men selve vandringen. Ikke bare er Kølle sentral for kvinnelig fjellvandring, men hennes topografiske beskrivelser og mangfoldige akvareller er av stor betydning innenfor gitt fagdisiplin og for alle som ønsker å forstå hvordan norsk natur ble sett på tidlig på 1800-tallet.

Mitt bidrag i kildeomfanget om Kølle er å forstå hvorfor en kvinne som Catharina Kølle kunne legge ut på strabasiøse turer når de rådende samfunnsnormene og forventningene mente hun burde gjøre det stikk motsatte. Med denne masteroppgaven ønsker jeg å forstå og sette i system hva som muliggjorde Kølles reiser og turer, og på denne måten hvordan hun utvidet sitt fastsatte handlingsrom. Dette kapittelet vil drøfte hvordan det å være ugift ga henne muligheter fremfor begrensninger i en tid der ekteskap var kvinnens gitte skjebne. Jeg vil også se på Kølles fastsatte handlingsrom hun hadde til å dra til fjells, og hvor sentral rolle dette skal ha spilt. Hvorfor var det mulig for Kølle å dra til fjells i en tid det var få kvinner i fjellene?

Historisk kontekst

Fra 1826 til 1858 var livet hennes fylt med diverse reiser, utenlands så vel som innenlands. Som nevnt, reiste hun til København, men også til Verona, Berlin, Dresden, Hamburg,

Stockholm, Wien, Venezia, Genova, Trondheim, Møre og Christiania.⁵⁷ For å sette det på spissen, gikk hun gjennom hele Europa til fots for å komme til Italia. Utallige skritt og dager tilbakelagt på reiser. I denne oppgaven er særlig reisene innenlands av interesse. I 1835 la hun ut på en av de lengste reisene innad i Norge. Hun startet i Voss, gikk gjennom indre Sogn, over Filefjell til Valdres, gjennom Gudbrandsdalen, så over Dovre og kom til slutt til Trondheim og Snåsa.⁵⁸ Her feiret hun jul. Hun måtte også ta beina fatt på tilbakeveien, da tok hun likeså en annen vei. Hun vandret via Røros, Hama, Toten, Hadeland, Holmestrand, Kongsberg, Telemark, Hallingdal, Geilo og til slutt over Hardangervidda og ned til Eidfjord. Flere tiår senere ble blant annet Sogn og Dovre et yndet mål for mange fjellvandrere. Hun vandret over fjellområder som krevde mye kunnskap om vær og vind, utstyr og mental så vel som fysisk styrke. Her vandret Kølle alene, med en revolver i sekken og en stokk i hånden. Hun vandret mest i Norge, blant annet Sør-Norge på kryss og tvers, gjennom utallige dalfører på Østlandet, over fjelloverganger i vær og vind og gjennom bygd og by. Eksempelvis vandret hun fra Hardanger til Trøndelag hele tre ganger i løpet av sitt liv.⁵⁹

Kølle svømte motstrøms da hun valgte reisen som livsinnhold, og ikke ekteskapet. Det å vie sitt liv til ekteskapet var datidens eneste akseptable skjebne for kvinner. I litteraturen fra 1800-tallet ble enslige kvinner fremstilt som enten tragiske eller patetiske skikkelser.⁶⁰ En av 1800-tallets kvinnesaksforkjempere, Ragna Nielsen, mente det eneste livshåpet for kvinnen var å bli gift. Ved å gifte seg, fikk kvinnen et livsinnhold, betydning og aktelse – mens den ugifte valgte et liv i fattigdom, betydningsløshet og ringakt, mente Nielsen.⁶¹ Dersom en kvinne ikke valgte ekteskap og heller den enslige tilværelse, kunne kvinnen bli leid ut til en annen familie, både til gårdsdrift og husstell.⁶² Dette viser hvilket handlingsrom kvinner hadde i samfunnet på den tiden Kølle var ung og lovende: Et handlingsrom som ga henne svært lite bevegelsesfrihet utenom det som var forventet av henne, nemlig ekteskap. I de senere kapitlene, skal jeg se på hvordan dette endret seg i løpet av 1800-tallet. Kvinner fikk ta artium, bli lærere og det var generelt mer akseptert å ha en jobb, særlig mot slutten av 1800-tallet.

---

⁵⁷ Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 11.

⁵⁸ Ulvig. «Vi dameturister før og nu», 76.

⁵⁹ Helberg. *De første vandrerne*. (Den Norske Turistforening, 1994), 98.

⁶⁰ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 140.

⁶¹ Nielsen, *Norske Kvinder i det 19de Aarhundrede. 1*, (Kristiania: Det Norske Aktieforslag 1904), 35.

⁶² Nielsen, *Norske Kvinder i det 19de Aarhundrede. 1*, (Kristiania: Det Norske Aktieforslag 1904), 38.

Omtalen «den første kvindelige turist her i landet» fikk hun i 1918, nesten 100 år etter hun begynte å vandre i fjellet.⁶³ Begrepet «turist» var først og fremst slik man omtalte tilreisende utlendinger, og dermed ikke nordmenn som turister i eget land. Kølle var i selskap med mange menn som delte hennes interesse. Enda var det få kvinner vi vet om, som vandret på grunn av lyst og ikke nytte. De andre kvinnelige fjellvandrerne var utenlandske, og mange av dem var med som følge til sin mann. Kølle selv nevner én annen engelsk kvinnelig turist ved et besøk til Vøringsfossen i 1835. Denne kvinnen skal visstnok være dyktigere på hesteryggen enn norske fjelljenter, de var best til fots.⁶⁴ De engelske kvinnene skulle senere bli en stor inspirasjon for blant annet norske kvinnelige klatrere, men det var først på slutten av 1800-tallet. I Kølles tid, var det to andre damer som gjorde seg gjeldende innenfor lystvandringen: Engelske Isabella Bird og østerrikske Ida Pfeiffer vandret rundt på langt farlige reiser i Europa, med en kjole i sekken slik at de til enhver tid kunne leve opp til det kvinnelige på sine reiser.⁶⁵

I nesten 50 år etter Kølles død, hersket det et mannsdominert syn på fjellvandringen. Kvinner hørte ikke i hjemme i fjellheimen, men i *heimen*. Det ble sett på som uanstendig for kvinner å vandre i fjellet, ikke minst farlig. En kvinne måtte minst ha én ledsager når hun vandret i fjellet, helst to – en foran og en bak.⁶⁶ I turbeskrivelsen «Eventyr til fjelds» i DNTs årbok fra 1875, fremhevet daværende redaktør Emmanuel Mohn kvinnens behov for beskyttelse og ledsagelse. 50 år tidligere derimot, vandret Kølle over norske fjell uten verken damesal eller støtte fra mannfolk. Hun tok beina fatt og forserte alle hindre hun støtte på. Måtte hun over fjellet, gikk hun over fjellet. I tillegg til å utfordre kvinnesynet i sin egen samtid, ville Kølle også vært særegen dersom hun hadde levd 50 år senere.

Betingelse én: Støttende familie ga økonomisk frihet

Året 1789 har satt dype spor i vår europeiske revolusjonsarv, som blant annet markerer det første sentrale vendepunktet i den franske revolusjonen. Året 1789 er også en sentral milepæl i norsk kvinnehistorie, for Catharina Hermine Kølle ble født en februar dag på Snarøya utenfor Christiania, og med det var den første norske kvinnelige turisten og vandrersken født. Ikke før Kølle hadde fylt fem år, flyttet familien fra Østlandet til Kopervik, der moren ble diagnostisert psykisk syk og sendt bort til pleie. Professor i kjønnsforskning Anka Ryall og kunsthistoriker

---

⁶³ Ulvig. «Vi dameturister før og nu», 76.

⁶⁴ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991,) 49.

⁶⁵ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991,) 144.

⁶⁶ Mohn, «Eventyr til Fjelds», 6.

Jorunn Veiteberg redegjør grundig i sin bok om Kølle om hvordan hun ikke bar preg av å ha noen kvinnelige inspirasjonskilder.⁶⁷ Det kan nesten spekuleres i at hennes kvinnelige ikke-eksisterende forbilder inspirert henne til å bli ett. Til å stå frem, gå på tvers av samfunnsgitte normer, følge lysten og søke nye eventyr og vandringer.

Etter moren var satt til pleie, tok far Kølle med seg de tre døtrene til Holmen i den vestnorske bygda Ulvik, i Hardanger. Her bodde Kølle store deler av sitt liv, henholdsvis i vinterhalvåret fra oktober til mars, da hun ikke vandret Europa eller Norge rundt. Kølle og søstre fikk den opplæringen unge damer i en kondisjonert familie burde få, som inkluderte blant annet akvarellmaling, brodering og pianospill. Faren lærte Kølle og søstrene opp i både morsmålet, geografi, historie og fremmedspråk. Kølle utmerket seg og ble svært dyktig i både italiensk, fransk og tysk.⁶⁸ Opplæringen i akvarellmalingen gjorde Kølle nysgjerrig på landskap, og hun begynte allerede som 15-åring å vandre i fjellene omkring Ulvik. Hun besøkte omkringliggende setre og nabobygder, og viste stor begeistring for den vestnorske naturens dramatiske landskaper.⁶⁹

Som eldstefødt var det en viss forventning om at Kølle skulle drive gårdsbruket på Holmen videre. Etter farens død, ble hun den ledende skikkelsen på gården, og drev denne med sine to søstre. Datidens samfunn var enda ikke åpent for at kvinner kunne ta lønnet arbeid, så den eneste muligheten søstrene hadde for å tjene litt ekstra var ved å ta i bruk ferdighetene de hadde lært innenfor brodering og sying. De broderte håndarbeider og solgte dette videre.⁷⁰ Folkeminnesamler og forfatter Trond Sjørnsen Haukenæs, i likhet med Hertzberg antyder, at Kølle hadde maskuline egenskaper, da han i 1885 påstod at «ho hadde nok erva mest etter far sin».⁷¹ Følgelig ligger det nok en del sannhet i dette, fordi faren til Kølle var en stor inspirasjon for henne. Han jobbet hardt og ga Kølle og søstrene intet annet enn muligheter i livet. Økonomien på gården var stram, og av den grunn ble Kølle en fotturist. Det var både dyrt med skyss eller leie av hest.⁷² Hvis hun skulle ut å reise, måtte det foregå på billigst mulig måte. Selv om hun hadde en viss økonomisk frihet, var hun likevel sparsommelig.

---

⁶⁷ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991,) 144.

⁶⁸ Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 3.

⁶⁹ Helberg, *De første vandrere*. (Den Norske Turistforening, 1994), 101.

⁷⁰ Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 7.

⁷¹ Haukenæs, «Holma-Jomfruerna», 258.

⁷² Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 49.

Ifølge Ole Lekve, hennes arvtaker og gamle nabo, vandret hun til fots på sine reiser, og bagasjen måtte innskrenkes til det minst mulige.

De siste 30 årene av Kølles liv skildrer i stor grad hennes reising og hennes vandringer. Det er det som gjør henne særegen og til en pioner innenfor kvinnelig fjellvandring. Som kvinne på 1800-tallet, gikk hun mot de fleste forventninger til en kvinne, men likevel vendte hun hjem hvert eneste år, til søstrene Ambrosia og Helene Kølle. Hvis de ikke hadde gitt Kølle den økonomiske friheten og muligheten til å tilbringe store deler av året utenfor bygden Ulvik, hadde det vært vanskeligere for Kølle å reise. Selv om hun i stor grad var ute på vandring i vår-, sommer- og høstmånedene, tilbragte hun all annen tid hjemme i Ulvik. Kølles fastsatte handlingsrom ga henne derfor større bevegelsesfrihet i form av en støttende familie som ga henne en viss økonomisk frihet.

Betingelse to: Ugift

Både Kølle og søstrene forble ugifte. Dette kan ha vært en vesentlig betingelse for hvorfor Kølle kunne dra ut på reisene sine. I en tid der ekteskapet bestod av mange plikter og forventninger, kan man argumentere for at dette ville begrenset Kølles handlingsrom for å dra ut på reise. Hun hadde verken plikter eller barn å passe på. Som far, prest og språkforsker, ytet aldri faren Christian Kølle noe giftepress ovenfor døtrene. Han jobbet hardt på gården i Ulvik slik at søstrene ikke skulle bekymre seg over økonomien etter hans død.⁷³ Noe som utvilsomt kan ha muliggjort Kølles mange reiser.

I 1934 skrev Kølle et brev til en dansk venninne der hun fortalte om hvordan hennes liv var på Holmen i Ulvik. Hun ønsket seg tilbake til byen der hun lettere kunne fylle de ensomme vinterkveldene. Likevel kunne hun ikke se for seg å velge én by som oppholdssted, fordi ingen by kan måle seg med gården på Holmen. Hun innrømte videre at hun savnet «selskabelig omgang», på grunn av Holmen og Ulviks isolerende beliggenhet om vinteren.⁷⁴ Mente hun her en mann eller noe annet? Videre vil hun ha noen å dele sine anskuelser med, men det finnes ingen opplyste nok i bondestanden som kan dekke dette behovet. Det finnes noen mannfolk, skriver hun, men hun avslutter med at hun heller foretrekker selskap av sitt eget kjønn. Med dette skrevet, skal Kølle absolutt ha hatt muligheten til å finne noen å gifte

---

⁷³ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 141.

⁷⁴ Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 10.

seg med, men at hun simpelthen ikke har vært interessert. Kombinasjonen av hennes ensomhet og hennes manglende interesse i menn eller å gifte seg, ser ut til å ha preget henne til en viss grad. Likevel valgte hun livet som enslig og økte dermed sitt handlingsrom for å dra til fjells.

Betingelse tre: Motivasjon

Selv om familien var en sentral betingelse for at Catharina Kølle kunne dra ut på reise og fjellvandring, har hun også selv utvidet handlingsrommet ved lyst og ønske om å oppdage og oppleve. Både lyst, motivasjon og innstilling er variabler som er vanskelige å måle nesten 200 år etter hennes levetid. Dette er en av de største utfordringene ved denne oppgaven, nemlig hvordan skal man klare å måle deres motivasjon? Fordi Kølle ikke skrev noe om sin egen motivasjon og lyst, må vi tolke det andre har skrevet om henne, i tillegg til det hun selv har skrevet om reisene, kartene hun tegnet og maleriene hun har malt. I brevveksling mellom Iver Lekve og Kølle, skrev hun derimot noe om sin trang til å oppleve nye steder og redselen for å gå glipp av noe. I et brev hun skrev til Lekve i 1826, fortalte hun om en morgen hun hadde sovet litt for lenge, og fryktet at hun hadde sovet bort litt av dagen: (...) naar jeg vaagnede om Morgene frygtede jeg for at have sovet for længe, at den kommende Dag skulde ikke blive tilstrækkelig nok (...)»⁷⁵ Dette sitatet kan gi en indikasjon på hennes oppdagelseslyst og interessen etter å stadig se nye steder. Kølle skjønnte for eksempel ikke hvorfor enkelte ønsket å flytte fra Norge, fordi i et brev til Lekve fra 1841 omtalte hun nordmennene som utvandret til USA. Det «hersker stort Oprør iblandt oss», skrev hun og fortsatte og fortelle om nordmennene som emigrerte til Amerika.⁷⁶ Selv om Kølle selv reiste mye, vendte hun alltid tilbake til Holmen. Hennes oppdagelseslust handlet dermed ikke om et ønske om å flytte vekk fra den vestnorske bygda Ulvik.

Kølle hadde personlighetstrekk som å være nysgjerrig, modig, utholdende og ikke redd for å reise alene.⁷⁷ Disse egenskapene er en vesentlig betingelse for hvorfor Kølle dro ut på vandring, og hvorfor hun igjen og igjen oppsøkte det ukjente. I dannede kretser var Kølles oppførsel uakseptabel, særlig til en kvinne å være. Hun har blant annet blitt beskrevet å ha et «mandhaftig væsen» og en «urokkelig prinsip-fasthed» av Hertzberg.⁷⁸ Familievenn Ola

---

⁷⁵ Brev til Iver Paulsen Lekve, Catharina Hermine Kølle, brev, 1826.

⁷⁶ Brev til Iver Paulsen Lekve, Catharina Hermine Kølle, brev, 1844.

⁷⁷ Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 12.

⁷⁸ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 143.

Lekve beskrev henne som en kvinne liten av vekst, men ble likevel respektert på grunn av hennes myndige opptreden.⁷⁹ Den norske kunsthistorikeren Carl W. Schnitler omtalte Kølle som «en høist original dame» på starten av 1900-tallet.⁸⁰ En passende beskrivelse på hvordan hun også ble sett på i sin egen bygd. Kølle ble både akseptert og respektert i hjembygda. Hun utgjorde ikke et oppgjør mot samfunnsordenen, nettopp fordi hun var en «original». Hun representerte noe særegent, og prøvde heller ikke overtale andre kvinner med på tur.⁸¹ Kølle var stolt av reisene hun hadde vært på og stolt av menneskene hun hadde møtt. Køllesøstrene åpnet dørene til gården og inviterte på kaffe, kveldsmat og hjemmebrygget øl.⁸² Ufra Helbergs artikkel om Kølle, kan det virke som at hovedbegivenheten var å høre Kølle berette om reisene hun hadde vært på, menneskene hun hadde møtt og stedene hun hadde oppdaget. For den lille bygden Ulvik trakk dette publikum, for Kølle hadde historier å fortelle fra både byer og bygder, i innland og i utland.⁸³ En slik positiv oppmerksomhet for hennes reiser, kan ha motivert henne til å reise enda mer og kanskje døyve den dårlige samvittigheten ovenfor søstrene som måtte drive gården alene da hun var på reise. I artikkelen om søstrene fra 1885, redegjør også Haukenæs for reiselysten til Kølle. Hun reiste ofte alene, noe som bød på utfordringer på den tiden, men hadde av og til med seg noen. Det hendte at alle søstrene var på tur sammen, og Kølle tok også med seg andre folk fra bygda ut på tur.⁸⁴ Videre mente han at Kølle oppnådde en slags rolighet på sine reiser, og at reising var noe av den beste lærdommen en kunne få.

Kølle utgjorde en liten trussel for synet på det kvinnelige i datidens samfunn. I sin artikkel «Tindebestigersker og andre Jættekvinder», greier doktor innenfor samfunnsutvikling og -planlegging Marianne Singsaas, ut om hvordan kvinnebildet ble utfordret. Omtalen av Kølle i litteratur skrevet etter hennes død, plasserer henne i en egen bås, og sammenligner henne sjeldent med andre kvinner. Det følger av Helbergs artikkel at hun så på seg selv som stygg, og derfor hadde lite å frykte på sin vei.⁸⁵ Kulturredaktør og forfatter Jan E. Hansen skrev i 1991 et lyrisk verk om Catharina Kølle, og der kom det frem at Kølle hadde kopper som barn,

---

⁷⁹ Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 5.

⁸⁰ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 140.

⁸¹ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 149.

⁸² Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 15.

⁸³ Helberg. *De første vandrerne*. (Den Norske Turistforening, 1994,) 100.

⁸⁴ Haukenæs, «Holma-Jomfruerna», 259.

⁸⁵ Helberg. *De første vandrerne*. (Den Norske Turistforening, 1994), 101.

og at dette hadde resultert i et vansiret ansikt.⁸⁶ Kan hennes syn på seg selv ha bidratt på å skape større handlingsrom og bevegelsesfrihet for henne selv?

Ryall og Veiteberg skriver om hvordan hun ble latterliggjort for sitt grove og mannhaftige utseende, med svære føtter og klampede sko.⁸⁷ Hun vakte blant annet stor oppsikt da hun var på besøk på slottet iført hatt, skjørt, strømper, feltsko og en pose med pistol. Dette kan ses på som en noe praktisk opppakning, dog egnet ikke kombinasjonen av det praktiske og det kvinnelige seg sammen. Hun reiste rundt i byen i hverdagsklær som passet inn på bygda, og dette vakte oppsikt. Hver gang hun skulle vandre til fjells var dette passende antrekk. Praktisk og behagelig. Flere kilder trekker frem sitatet hun en gang skal ha sagt: «mannfolk flyr av veien når de ser meg, fordi jeg er så stygg».⁸⁸ Det skal også nevnes at Kølle først la ut på sine vandringar som 40-åring. Alder og sosial sikkerhet er to sentrale variabler i denne redegjørelsen, der det kan drøftes dithen at man er mer sårbar som ung og vakker, enn som gammel. På den andre siden kan fjellene bli farligere når man blir eldre, fordi man ikke er like kapabel til å tåle like anstrengende turer eller hardt vær. I likhet med Ida Pfeiffer, reiste Kølle sent, og dette ga nok mer frihet som kvinne når folk mente man ikke lenger var i gifteklar alder, uansett om man var pen eller ikke. Hun brukte også tunge og lange vademelsskjørt, i tillegg til strikkede og mønstrede strømper som tiltrakk seg oppmerksomhet på langt hold.⁸⁹ Dermed passer Singaas sin redegjørelse av hvordan kvinnebildet utfordres. Kvinnebildet og hva som er feministisk og riktig, er i konstant endring, og Kølle ble definert *ut* av det kvinnelige og ilagt mannlige karakteristikk. Som vandrer og turist, representerer Kølle en overskridelse av samfunnets forventninger til det kvinnelige. Derfor ble hun ikke definert som en kvinne med feminine trekk, men heller ilagt mannlige karakteristikk.

De fleste skildringene av henne er skrevet etter hennes død, eller på hennes eldre dager. Likevel gir det oss et innblikk i hvor stort handlingsrom hun hadde, samt hvordan hennes personlighetstrekk og motivasjon utvidet dette rommet. Derfor er Andreas Wulfsberg Grøtting sine skildringer interessante, fordi de er de eneste som er skrevet om henne i hennes samtid. Disse skildringene gir kunnskap om hvordan en kvinne på reisefot i først halvdel av 1800-tallet ble sett på. Ved at Grøtting siterer Kølle, får vi også et sjeldent innblikk i hvordan

---

⁸⁶ Hansen. *Catharina Kølle, vår først vandrerske* (Oslo: J. M. Stenerses forlag A/S, 1991), 14.

⁸⁷ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 144.

⁸⁸ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 148.

⁸⁹ Helberg. *De første vandrerne*. (Den Norske Turistforening, 1994), 100.

hun tenkte om seg selv om sin livsstil og hva som motiverte henne. Ifølge Grøtting uttrykte hun en begeistring for stedene hun hadde og ifølge han hadde hun kun ett formål for øyet: å nyte vandringen, bevegelsen fra sted til sted og med nye utfordringer og opplevelser.⁹⁰ Denne skildringen gir et innblikk i hennes motivasjon for å ferdes i fjellet. Førstehåndskildene av Kølles utsagn er svært få, men en sommerkveld i 1835, på en prestegård i Ål, sa hun til prestestudenten Grøtting, «(...) paa flugt, paa fart over fjeldet».⁹¹ Hva hun var på flukt fra, ble ikke nevnt. Kan det ha vært på flukt fra det fast og stabile i bygden Ulvik og mot noe nytt og uoppdaget? Kan fart mot noe nytt og spennende hun senere kunne fortelle hjembygda om ha motivert henne ut på tur? Uansett hva, gjorde hun et uutslettelig inntrykk på Grøtting, som senere skrev et lenger brev med beskrivelse av Kølle, til Christian Asbjørnsen. Der fortalte Grøtting at Kølle en gang hadde sagt «Aak nei, far, jeg er saa styg at der ingen som vil røre mig».⁹² Denne uttalelsen kom i forbindelse med at hun utførte majoriteten av alle reisene sine alene. Alene som kvinne, noe som mange undret seg over. Dette var i en tid der det enda var få kvinner i fjellene, og de få som var, var ofte i selskap med sin ektemann. Kølle gikk ofte alene, men møtte mange på sin vei. Hansen skildrer henne som en dame som til tider ofret noen tanker til det hun ikke fikk oppleve. Ingen mann og aldri gleden ved egne barn. Hennes måte å være menneske på, ble vandringen.⁹³ Lystvandringen, hennes livsbestemmelse, grunninnstilling og livsform. Fri fra all skyld for familien hjemme i Ulvik. Hun satte sine egne interesser fremfor hensynet til alt annet og på denne måten utvidet hun sitt handlingsrom til å reise til fjells i en tid der det var ytterst få kvinner i fjellene.

Ved å lese kildene om Kølle, får man fort et inntrykk av at hennes tøffhet og modighet var en sentral betingelse for hvorfor og hvordan hun kunne dra ut på vandring. Selv om hun fremstår svært modig og tøff, var hun likevel realistisk og forstod hvor krevende reisene var.

Eksempelvis mente hun vandringen over Hardangervidda var litt av en manndomsprøve. Det gjorde Christopher Hansteen rede for i artikkelen «Bemærkniger og Iagttagelser paa en reise fra Christiana til berg og tilbake i sommeren 1821.»⁹⁴ Utenom den uttalelsen, virker ikke høyfjellet så avskrekkende på Kølle. Hun skildrer turen over Hardangervidda som «... verken saa langt eller saa besværligt som jeg havde forestilt mig...».⁹⁵ Videre forteller hun om at hun

---

⁹⁰ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 74.

⁹¹ Ulvig. «Vi dameturister før og nu», 76.

⁹² Ulvig. «Vi dameturister før og nu», 76.

⁹³ Hansen. *Catharina Kølle, vår først vandrerse* (Oslo: J. M. Stenerses forlag A/S, 1991), 96.

⁹⁴ Hansteen, *Reise-erindringer* (Christiania: Chr. Tønsbergs forlag, 1859), 1-82.

⁹⁵ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 48.

hadde fryktet veien over fjellet, men med ett hun så den var overvinnelig, forsvant både frykten og usikkerheten. Både Hansteen og J.C. Dahl har skrevet om samme turen, men har et ganske så ulikt inntrykk av den. Dahl takket Gud da turen var over, og skrev at han aldri ville «gjøre denne Tour een Gang til». Ryall og Veiteberg trekker frem i boka at det er mulig Hansteen og Dahl dvelte litt ekstra ved strabasene for å fremheve eget heltemot.⁹⁶ Deres reiseskildring sammenlignet med Kølles kan tyde på det.

Kølles interesse for akvarellmaling stod hennes hjerte nært helt siden barndommen. Motivasjonen etter å male nye motiver og landskap, trakk henne ut på tur, som igjen skal ha å ha utvidet handlingsrommet for å reise. Ved å legitimere reisingen i malingen, skapte hun større bevegelsesfrihet for seg selv. I tillegg kan det virke som malingen var en slags terapi for Kølle. På grunn av morens sykdom og andre bekymringer i barndommen, satt hun ofte alene med lengsler. Det var vanskelig å skildre dette med ord, men lettere å male.⁹⁷ Så hun malte. Gjennom maleriene ble en nysgjerrighet for fjellene vekket, men Kølle skulle være godt voksen den dagen hun la ut på sine første fotturer over fjellene hun hadde malt i barndommen. Til sammen malte hun 251 verk, av steder hun hadde besøkt og av steder hun kun hadde lest om eller tenkt seg til. Hennes bidrag til kunsthistorien er originalt og selvstendig, der hun blant annet ble omtalt som hele Norges bygdemaler. Det skulle likevel gå nesten 150 år før hun fikk sin hyllest som kunsthistoriker med egen utstilling «Vestlandet i bilder (...)»⁹⁸ Likevel er det som Norges første kvinnelige turist hun er mest kjent, enn så lenge.

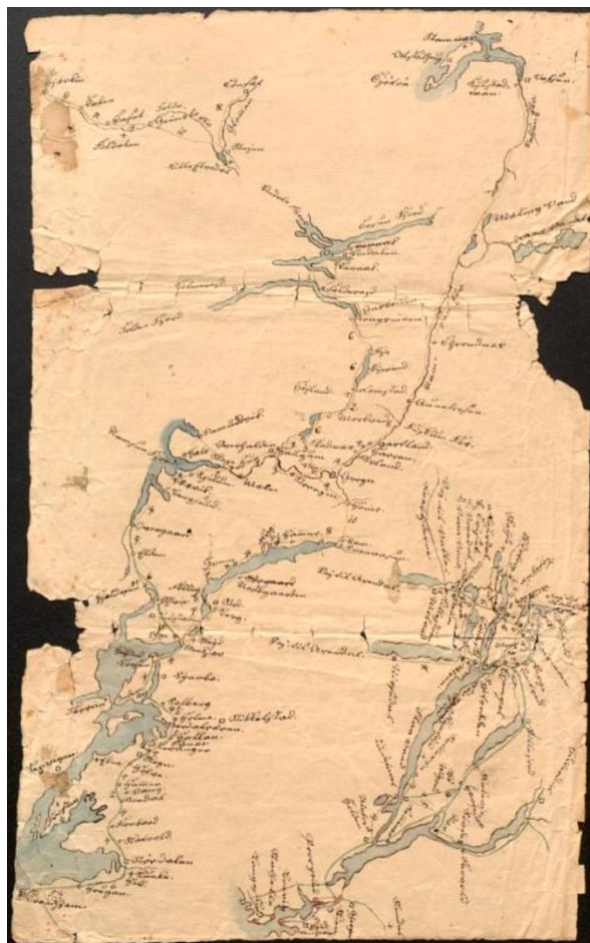
---

⁹⁶ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 48.

⁹⁷ Hansen. *Catharina Kølle, vår først vandrerske* (Oslo: J. M. Stenerses forlag A/S, 1991), 42.

⁹⁸ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 136.

Selv om det hun skriver i reisejournalen fra turene hennes til Stockholm og Tyskland ikke kan brukes som en sentral kilde i denne oppgaven, kan akvarellmaleriene hennes likevel komme til nytte ved å belyse hva som interesserte og motiverte henne. Hva trakk henne til fjells og hvordan motiverte det henne til å igjen og igjen dra ut på tur? Samtlige av maleriene er malt i lyse farger som skildrer naturen og landskapet.⁹⁹ Maleriene inneholder også ulike bygninger som slott, hus og byer, og majoriteten skildrer pent vær. Dette gir oss et inntrykk av at Kølle likte å se på og male naturen, helst i pent vær og at hun verdsatte landskapet og naturen like mye som bygningene hun møtte på reisene sine. Likeens til nysgjerrighet for å oppdage nye steder og mennesker, har handlingsrommet for å reise til fjells blitt større ved hennes kunstneriske evner innenfor akvarellmalingen. I tillegg til akvarellmaleriene, tegnet Kølle flere kart. Kanskje interessen for å se nye områder og steder motiverte henne ut på tur igjen? Disse kartene gir oss også et innblikk i hva som interesserte henne på reisefot. Kølle tegnet blant annet et kart over Romsdal og Molde i 1831, med detaljer over både fjorder, steder og veier.¹⁰⁰ For å kunne tegne et slikt kart, må Kølle ha vært på alle de respektive stedene og klart å danne seg et oversiktlig bilde i hodet. Hun tegnet også et detaljert kart over Gravens Præstegjeld som ble publisert i Bergens Stift, årstall er uvisst. På dette kartet ser vi detaljer som steder, fjorder, elver og også høyder.¹⁰¹ Av totalt fire tilgjengelige kart, er to av dem fra det den vestnorske fjellheimen, som igjen kan tyde på at hennes interesse og motivasjon for å oppsøke fjellet var sentral.

Kølle, Catharina Hermine. Kart over Romsdal - Molde. 1831. Håndtegnet kart. Ms 659-f-3-3., Dokumenter vedk. slekten Kølle fra Holmen gård i Ulvik., Manuskript- og librarsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.

⁹⁹ Kølle, «Frk. Catharine Hermine Kølles Reisejournal 1838 og 1841», 1-429.

¹⁰⁰ Kølle, «Kart over Romsdal – Molde» Marcus, Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket i Bergen. 04.05.2022. <https://marcus.uib.no/instance/collection/ubb-ms-0659-f-03>

¹⁰¹ Kølle, «Kart over Gravens Præstegjeld i Bergens Stift i Norge» Marcus, Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket i Bergen. 04.05.2022. <https://marcus.uib.no/instance/map/ubb-ms-0659-f-03-20.html>

Betingelse fire: Helsebot

Catharina Kølle var 40 år da hun dro på sin første reise. Selv om hun hadde en sterk frihetslengsel og drivende eventyrlyst, var det for helsa sin skyld hun først la ut på reise. Det å kunne ha en faktisk grunn til å reise landet og Europa rundt, legitimerte nok reisene i stor grad for Kølle. På denne måten kunne hun kanskje lettere begrunne reisene sine ovenfor andre. Selv om reiselysten var hennes sterkeste drivkraft, var lysten for å ha god helse like rådende. Så selv om Kølles personlige egenskaper og motivasjonen utvidet hennes handlingsrom til å reise, er også jakten på god helse en sentral betingelse til Kølles reiser og vandringer. Hun slet nemlig med kroniske brystsmerter, som ingen lege i Norge klarte å kurere. Derfor så hun seg nødt til å søke hjelp utenlands, derav hennes første reise til København. Der fikk hun beskjeden om å vandre og styrke kroppens naturlige motstandskraft gjennom frisk luft, fysisk aktivitet og miljøforandring. Det var essensielt i hennes prosess for å bli frisk.¹⁰² Selv trodde Kølle at hun skulle bli kurert etter besøket i København, «Maalet for min reise hertil opnaar jeg ikke», men reiselysten hennes ble vekket for alvor.¹⁰³ Ikke bare var reisene hennes en nødvendighet på grunn av sykdommen, men kanskje hun på denne måten unngikk følelsen av skyld fordi hun aldri var hjemme med familien i Ulvik? Hun hadde et behov for den såkalte *helseboten*, og dette var en akseptabel grunn til reising, kontra en forbudt lyst.¹⁰⁴

Det å bli friskmeldt idet hun bega seg ut på en vandring, kan ikke bare ha motivert henne, men også vært en grunn til hvorfor hun dro på vandring. I tillegg ga det hennes kommende stunder hjemme i Ulvik nytt innhold og mening, som hun kunne fortelle om ved neste samling i bygden. Vandringsen ble hennes frihetsrituale og medisin - bevegelsesfrihet innenfor klare rammer. For at reisene skulle la seg gjennomføre, måtte alle hjemme på Holmen innrette seg. Reisingen til Kølle førte både med seg personlige og økonomiske omkostninger. Eksempelvis underveis i sommermånedene skapte Kølles fravær mye ekstraarbeid for søstrene som var igjen på gården. På grunn av Catharina Kølles helseplager satte hun sine interesser foran gården og søstrenes. Søstrene måtte som resultat leve slik at reisene til Kølle ble muliggjort.¹⁰⁵ Kølle skal også ha tatt med søstrene på tur, og tok blant annet med Ambrosia da hun ble syk. I motsetning til Kølle, hjalp ikke reising for søsteren, hun ble enda sykere på reisen og døde kort tid etterpå.¹⁰⁶

---

¹⁰² Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 67.

¹⁰³ Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 8.

¹⁰⁴ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 73.

¹⁰⁵ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 73.

¹⁰⁶ Haukenæs, «Holma-Jomfruerna», 259.

En støttende familie, en sterk egoisme og lyst var tre tungtveiende faktorer for en kvinnelig reisende i første halvdel av 1800-tallet. Dersom ikke disse tre faktorene forelå, ville det bli mye vanskeligere for en kvinne å begi seg ut på tur. Når det gjaldt sykdommen hennes, vites det ikke om det noen gang ble konstatert en diagnose. Hun ble frisk av vandringen, så noen mener hun må ha vært hypokonder. Ryall og Veiteberg nevner at en G. Pickering mente hun led av en kreativ sykdom, altså at den var nevrotisk betinget.¹⁰⁷ Den britiske forfatteren og oppdagelsesreisende Isabella Bird slet også med helseplager hele sitt liv. Hennes helseplager ble også kritisert, og i likhet med Kølles, ble hun også frisk når hun var ute på tur. At det finnes en klar årsakssammenheng mellom Kølles første reise til København og det påfølgende vandrelivet, er det lite tvil om. Beskjeden fra legen resulterte i at hun begynte å vandre, og igjen forme landskapet som en betydningsfull maler, skribent og oppdager. Lystvandringen hennes ble en form for ubevisst og sosialt godtatt oppgjør mot «formykjet roligheit».¹⁰⁸

Avslutning

Det hersker ingen tvil om at Kølles spiller en sentral rolle innenfor kvinnelig turisme- og friluftshistorie. Når Kølles lystreiser, vandringer og generelt sentrale rolle skal frem i lyset, kommer man ikke utenom hennes andre relevante bidrag til den norske kulturarven. I tillegg til å ha skrevet en reisejournal på over 400 sider med en rekke detaljerte natur- og landsbeskrivelser, har hun malt over 250 akvareller. Ikke nok med å være Norges første kvinnelige turist, er hun også blitt omtalt som Norges første kvinnelige kunstmaler. At en kvinne fra første halvdel av 1800-tallet blir tillagt to slike titler, forteller oss noe om hvor sentral hun må ha vært for de to fagdisiplinene. På grunn av hennes mange meteorologiske registreringer og topografier, kunne hun likeså blitt kalt Norges første kvinnelige meteorolog og kartograf. Med så mange talenter, er det rart ikke Kølles navn har fått mer plass i den norske litteraturen. Kølles var dog en svært privat person som verken skrev personlige tanker i journalene sine, ei viste hun aldri frem sine bilder eller gikk på noen skole eller gjorde seg kjent i sosiale miljøer. Dette er med på å forklare hvorfor kvinner ofte neglisjeres i litteraturen, fordi det var lettere for menn å stå frem og få sine tekster publisert og bilder anerkjent. Menn hadde generelt bedre tilgang til det offentlige rom. Likevel kan Kølles mangel på egenskrevne artikler og reisebeskrivelser være årsaken til hennes tidlige

---

¹⁰⁷ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 72.

¹⁰⁸ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 72.

beskjedne plass innenfor fjellsportens historie. For å bli hørt, må man si noe eller publisere noe. Utenom reisene til Stockholm og Tyskland, berettet hun kun om turene muntlig foran de som møtte opp på bygda hjemme i Ulvik.

Det å ta seg tid og råd til å dra ut på en reise som ikke var nødvendig, hadde de færreste mulighet til. Her var betingelsene med en familie som ga økonomisk frihet og hennes status som ugift vesentlige. Det kan argumenteres for at handlingsrommet til Kølle var større enn en alminnelig kvinne på hennes alder, fordi familien ga henne økonomisk frihet, hun var ugift og fordi hun selv utvidet det ved å ha motivasjonen til å oppdage nye steder. Kølle la ut på «lystreiser».¹⁰⁹ Kølle reiste, i motsetning til mange, fra periferien til sentrum.¹¹⁰ Fjellene var barrierer hun måtte forsere på sin vei fra bygda til byen, hun vandret ikke bare for opplevelsen av fjellet i seg selv. Hun hadde ei heller et faglig eller embetsmessig reisemotiv, men reiste ut fra lyst og nysgjerrighet. Hennes indre motivasjon til å se og oppdage mer utvidet hennes bevegelsesfrihet i fjellheimen. Dette karakteriserer en ny dimensjon av reiselivet; en lystvandrer, der vandringen i seg selv er et mål.¹¹¹

Catharina Kølle var en original kvinne som dro ut på reiser inn- og utlands på grunn av egne interesser og en støttende familie. Hun vektla selve reisen fremfor destinasjonen, og skrev og malte fra turene sine. Kølles fastsatte handlingsrom var en støttende familie bestående av to søstre og en far ga henne muligheten til å tre ut av gårdsdriften og legge ut på tur. Familien muliggjorde også reisene hennes ved å gi henne den økonomiske friheten de kunne. Kølles valg i livet økte hennes handlingsrom, eksempelvis ved å forbli ugift hele livet unnslopp Kølles pliktene som følger med ekteskapet, slik at hun selv kunne bestemme livets innhold. Hun ble beskrevet som en tøff og standhaftig dame. Hennes personlige egenskaper og motivasjon skal ha vært en viktig betingelse som også skal ha gitt Kølle større handlingsrom til å dra til fjells. Mot og egoisme til å handle på tvers av det som var forventet av en kvinne. Vandringene og reisene ble en slags helsebot for Kølle. Hun ble alltid frisk fra brystsmertene og andre helseplager da hun var på tur, noe som igjen var en vesentlig betingelse som økte handlingsrommet for å reise ut på vandring. På bakgrunn av måten hun levde livet på ble det dominerende bildet av henne i ettertiden at hun var en sentral figur innenfor både kunsten og fjellporten, og i tillegg innenfor metrologi og kartografi.

---

¹⁰⁹ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991), 144.

¹¹⁰ Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, (Oslo: Dreyer, 2018), 101.

¹¹¹ Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, (Oslo: Dreyer, 2018), 102.

Kapittel 3: Therese Bertheau

"Notre dame lader sit korte skjørt falde og viser sig for sine ledsagere i tindedragt d.v.s. knæbenklæder og sid russebluse."¹¹² *Notre dame*, omtalte Bertheau seg som i sin turbeskrivelse fra Jotunheimen sommeren 1894. Den samme sommeren klatret Bertheau som første kvinne opp Store Skagastølstind, Norges tredje høyeste fjell, i oppbrettet skjørt med bukser under. Bertheau var og er en pioner innenfor fjell- og tindesporten, og i tillegg hadde hun den høyeste mulige utdanning som lærerinne og var aktiv innenfor læreryrket.

I dette kapittelet skal jeg skildre Therese Bertheaus inntog i den norske fjellsporten. Hvorfor ble akkurat Bertheau en så vesentlig figur innenfor fjellsporten? Hvilket handlingsrom hadde Bertheau til å dra til fjells? Forble det med det samfunnsbestemte og fastsatte handlingsrommet, eller skapte hun seg et større handlingsrom og bevegelsesfrihet? Hvilke betingelser lå til grunn for at hun dro på fjellturer, klatret spisse tinder og førstebesteg fjell? Med bakgrunn i kildematerialet har jeg resonnert meg frem til fire betingelser for at Bertheau vandret og klatret i fjellheimen. Bertheau var en ugift kvinne, noe som frigjorde henne fra ekteskapets plikter og forventninger. Hun var yrkesaktiv fra tidlig alder og det muliggjorde turene hennes økonomisk. Yrket som språklærer gjorde Bertheau til en potensiell tolk, noe som skaffet henne innpass på flere turer. Bertheau turte å kle seg ukonvensjonelt til fjells, noe som resulterte i utvidet bevegelse til fjells og muligheten til å klatre opp krevende tinder. Bertheau utvidet altså sitt fastsatte handlingsrom for å dra til fjells, blant annet ved å forbli ugift, kle seg ukonvensjonelt til fjells og være yrkesaktiv. Når det gjelder det vekstorienterte handlingsrommet er blant annet betingelser som motivasjon og personlige egenskaper utslagsgivende. Bertheaus oppdagelse- og opplevelseslyst, samt hennes motivasjon til å dra til fjells økte derfor hennes rammer innenfor hennes gitte handlingsrom. Videre vil jeg drøfte en viktig faktor som også var med på å utvide Bertheau handlingsrom: omdømme og nettverk. Bertheaus navn ble mer og mer kjent i Norge, og hun ble et ønsket turfølge av mange. Til slutt vil jeg kommentere omtalen Bertheau har fått i ettertid av hennes turkarriere. Har det dominerende synet på Bertheau endret seg med årene? Eller har det forblitt det samme?

Kildeomfang

Kapittelet vil i all hovedsak bygge på sitater og beskrivelser fra Bertheau selv, men et intervju gjort av den norske forfatteren Nanna Thrane i det feministiske bladet *Urd* vil også være en

---

¹¹² Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 284.

sentral primærkilde. På grunn av hennes særegenhet og sentrale rolle i fjellporten, nevnes hun i et mangfold av artikler og tidsskrift. Anne-Mette Vibe har skrevet en bok om henne, noe som er med på å kaste lys på hennes sentrale rolle. Vibe bidrar med flere aktørers syn på Bertheau og setter Bertheaus rolle tydeligere enn tidligere inn i den historiske konteksten.

I 1894 skrev Therese Bertheau artikkelen «En uge i Jotunheim» for det feministiske tidsskriftet *Nylænde*.¹¹³ Her skildrer Bertheau bestigninger av flere fjelltopper i Jotunheimen, inkludert den kvinnelige førstebestigningen av Store Skagastølstind. Artikkelen gir leseren et innblikk i hennes egne tanker og opplevelser underveis på turen, samt hvem hun møtte og opplevelsen av fjellheimen. Hensikten bak turbeskrivelsen er å få frem selve turen og hvordan Bertheau selv opplevde den, og gjør dette til en tungtveiende primærkilde i denne oppgaven. I tillegg til denne primærkilden, intervjuet Thrane Bertheau om hennes liv og bestigninger i ukebladet *Urd* i 1902.¹¹⁴ Her er det en rekke sitater fra Bertheau selv, som også bidrar til å skape et bilde av hvem hun var og hennes syn på fjellporten og samfunnet rundt. Denne kilden er dog mer problematisk. En utfordring knyttet til bruk av et intervju i et blad, er at bladet skal forsøke å fange leserens interesse og formidle bladets syn. Nanna Thrane intervjuet Bertheau om hennes bestigninger og liv generelt, og gir leseren en rekke sitater fra Bertheau selv.

DNT sine årbøker nevnte henne flere ganger, men her har hun kun fått en beskjeden plass. Fjellpioneren og engelskmannen William Cecil Slingsby nevner henne i artikkelen «Skaga Gjeld» fra 1895, og de har også samarbeidet med artikkelen «Fjeld og fjeldvandrere» fra 1902.¹¹⁵ Det er ikke før på 1900-tallet vi for alvor begynner å se spor etter Therese Bertheau i Norge. Blant annet skriver Kristian Tandberg i DNTs årbok fra 1904 om da Bertheau og hennes følge besteg fjelltoppene Manden og Kjærringa på Maradalsryggen.¹¹⁶ Kvinnesaksforkjemper og fjellvandrers Elisa Ulvig skildrer Therese Bertheau som en av foregangskvinnene innenfor fjellporten i sin jubileumsartikkel «Vi dameturister før og nu» i DNTs årbok fra 1918.¹¹⁷ Ifølge kildeomfanget kan dette virke som første gangen en kvinne skriver om Bertheau. Hun ilegger Bertheau stor vekt og rolle for kvinners framgang vedrørende bekledning til fjells. Videre skrev Astrid Bugge om Bertheau i sitt bok *Bydamer i*

---

¹¹³ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 282.

¹¹⁴ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 110.

¹¹⁵ Slingsby, «Skaga Gjeld», 36, og Slingsby, «Fjeld og fjeldvandrere, oversat af Therese Bertheau», 96.

¹¹⁶ Tandberg, «Manden og Kjærringa paa Maradalsryggen», 51.

¹¹⁷ Ulvig, «Vi dameturister før og nu», 76.

«*touristinde-dragt*», og ilegger Bertheau stor betydning innenfor bekledning.¹¹⁸ I tillegg til ulike artikler skrevet eksplisitt om henne, nevnes hun også i flere bøker og en rekke spalter om nye tindebestigninger i DNTs årbøker. Blant annet i årbøkene fra 1900, 1904, 1905 og 1908 står hun listet opp med nye tindebestigninger.

Det finnes også et bredt sekundært kildeomfang om Therese Bertheaus liv som tindebestiger. Senere på 1900-tallet og etter hennes bortgang i 1936, nevnes navnet i flere artikler i DNTs årbøker, blant annet skrev Henrik Tønsberg i 1982, en hel artikkel om Bertheau og hvilken stor rolle og betydning hun har innenfor fjellporten.¹¹⁹ I 2016 gir DNT-medlem og fjellvandrers Anne-Mette Vibe ut en hel bok om Bertheau, der hun skildrer alt fra hennes oppvekst, bekledning og bestigninger, samt flere kvinner Bertheau møtte på sin vei.¹²⁰ Med så stort omfang av primær- og sekundærlitteratur, særlig med vekt på hennes kjønn, er det enklere å få et tydelig bilde av hennes betydning for fjellporten.

Det jeg skal supplere kildeomfanget med, er å skildre hvorfor akkurat Therese Bertheau kunne dra ut på slike fjellturer. Jeg skal drøfte de ulike betingelsene som lå til grunn for Bertheaus fjellturer. Hva muliggjorde turene hennes? Hvordan utvidet hun sitt samfunnsbestemte handlingsrom til å dra til fjells i en tid da det var få kvinner i fjellene? Med denne masteroppgaven ønsker jeg også å forstå hvordan Bertheau kunne kle seg så ukonvensjonelt til fjells og hvordan hun gjorde om klesdrakten fra en begrensning til et springbrett til å bestige fjell.

Historisk kontekst

"Take a chair and sit down, I want to speak to you! (...) You can do it!" sa turvenn Torgeir Sulheim til Bertheau på starten av 1890-tallet. Bertheau fortalte om dette i intervjuet i *Urd*, skrevet av Nanna Thrane. Sulheim skulle egentlig føre en engelsk dame opp Store Skagastølstind, men han ville helst at en norsk dame skulle ta den kvinnelige førstebestigningen. Sulheim var, ifølge Bertheau, en ekte patriot og meget begeistret for fjellporten. "Det er den ædleste af al Slags Sport! Det er som at gaa i Luften!" gjenfortalte Bertheau i intervjuet.¹²¹ Likevel ble det ingen førstebestigning med Sulheim. Riktignok fikk

---

¹¹⁸ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 26.

¹¹⁹ Tønsberg, «Therese Bertheau», 97.

¹²⁰ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016). 11-82.

¹²¹ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 110.

han rett, for i 1894 besteg Bertheau Store Skagastølstind som første kvinne, dog med to andre menn. Førstebestigningen av «Storen» er det de fleste forbinder navnet Therese Bertheau med. Det ser ut til at førstebestigningen fikk liten oppmerksomhet i media, for ingen aviser eller andre kommersielle aktører har nevnt bestigningen. Det finnes to turbeskrivelser fra førstebestigningen, Bertheaus egne i tidsskriftet *Nylænde* og Saxegaard, turfølget, sin turbeskrivelse i DNT-årboken fra samme året.

Mangelen på oppmerksomhet Bertheau fikk for førstebestigning, kan være med på å belyse mangelen på likestilling i samfunnet på slutten av 1800-tallet. Slingsby er den andre som nevner Bertheaus bestigning av Storen i hans artikkel «Skaga Gjeld» i DNTs årbok fra 1895.¹²² Allerede i første avsnitt skrev han om sitt ønske om å ta med en kvinne opp på Storen, men at denne gleden fikk han aldri. Han benyttet heller muligheten til å gratulere de tre kvinnene som besteg toppen den sommeren: Bertheau, Fanny Paulsen og Miss Evelyn Watson. Senere i kapittelet tar jeg for meg det antatte kappløpet mellom disse kvinnene sommeren 1895. Etter omtalen i årboken for 1895 blir ikke Bertheaus navn nevnt før to år senere i *Bergens Annonce Tidende*, onsdag 2.juni 1897. I kortteksten «Fjeldliv i Norge» tillegges Bertheau stor vekt av Slingsby.¹²³ Teksten er basert på en artikkel Slingsby skrev i det engelske fjellbladet *Alpine Journal*, som tok for seg Norges fjell og tinder, og en rundtur med Slingsby, Dr. Arentz, Thorgeir Sulheim og frøken Therese Bertheau. Slingsby forteller kort om turen selskapet hadde fra Jotunheimen i øst til Jostedalen i vest, og omtaler selskapet som Frøken Bertheau og ledsagerne. Teksten står i kontrast til trenden om å omtale kvinner på fjellet, og Bertheau tillegges stor vekt vedrørende valg av fjell og rute.

På spørsmålet om hvorfor kvinnene fikk tilgang til fjellheimen akkurat på slutten av 1800-tallet, kan nok skyldes den rådende friluftsbølgen i Norge. Kvinners adgang til fjellheimen og deres lyst til å dra til fjells, kan også legitimeres med den voksende kvinnefrigjøringen i samfunnet. Kamstrup blant annet, var sterkt knyttet til en av stemmerettsforeningene. Kildeomfanget på dette området er noe snevert når det gjelder Bertheau, men vi vet at hun var noe aktiv i foreningslivet som lærerinne.¹²⁴ Begge venninnene var aktive innenfor fjellsporten, Kamstrup var ifølge slektninger sprek hele sitt liv. Bertheau vet vi var godt

---

¹²² Slingsby, «Skaga Gjeld», 36.

¹²³ Bergens Annonce Tidende, «Fjeldliv i Norge».

¹²⁴ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016), 27.

psykisk og fysisk utrustet for fjellheimen. Sistnevnte var og forble ugift, og som lærer kunne hun tilbringe lange somre i fjellet.¹²⁵

Betingelse én: Ugift og yrkesaktiv

Bertheaus fastsatte og samfunnsbestemte handlingsrom var dominert av tiden hun vokste opp i. Hun vokste opp i siste halvdel av 1800-tallet, en tid der kvinners rettigheter fikk større plass på samfunnsagendaen, men også en tid der samfunnet hadde en lang vei å gå for likestilling mellom kjønnene på samtlige områder. Når det gjaldt kvinners deltakelse i fjellspporten, var den svært snever. Få kvinner var delaktige da Bertheau vokste opp, og hennes samfunnsbestemte handlingsrom til å gjøre seg gjeldende innenfor den norske fjellspporten var liten. Likevel kunne hun skape et større handlingsrom og utvide bevegelsesfriheten sin. Den første betingelsen for hennes utvidede handlingsrom til å ferdes til fjells i en tid da det var få kvinner i fjellet, var hennes valg om et liv som ugift og yrkesaktiv.

Den dominerende omtalen av Bertheau er som fjellvandrer og tinderangler. Dog er hennes liv som guvernante og lærerinne svært interessant, da flere på hennes samtid kombinerte fjellvandring og jobben som lærer. At Bertheau var yrkesaktiv var en sentral betingelse for hennes fjellturer, fordi det muliggjorde turene hennes økonomisk. Likevel var utdanning for kvinner på slutten av 1800-tallet langt fra en selvfølge, så Bertheau var også her en foregangsfigur for sine etterkommere. I 1879 tok hun guvernanteeksamen, utdanningen som krevdes for å bli lærer, før hun ble ansatt på Nissen Pigeskole året etter. Hun var blant en av de første til å ta denne utdannelsen, kun ett år etter den ble innført.¹²⁶ I intervjuet i *Urd* avsluttet Nanna Thrane med å spørre Bertheau hva hennes egentlige livsgjerning er, tindestigerske eller lærerinne? Bertheau lo og svarte: «Det ene er jo unegtelig mer indbringende end det andet. Men begge Dele er bra og kan heldigvis forenes. Naar Ole Berge skriver til mig, sætter han udenpaa: Tinderstigerske og Lærerinde».¹²⁷ Betegnelsen *lærerinde* og *tindestigerske* finner vi igjen i en rekke litteratur skrevet om henne.

Bertheau kom fra en middelklassefamilie, der faren var ordfører i Skjeberg i årene 1840-43. Bertheau hadde én yngre søster, som hun senere delte leilighet med i Christiania og stod ved siden av i DNTs medlemsregister i en årrekke. Bertheau jobbet som lærer i 60 år, og har

---

¹²⁵ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016), 28.

¹²⁶ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016), 12.

¹²⁷ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 112.

skrevet mer om skolen enn om fjellet. Navnet hennes dukker opp i en rekke skolepapirer og aviser, blant annet i *Fri Fagbevegelse* fra 1982, bladet *Nå* fra 1952 og i flere av *Nylændes* artikler. Det følger av *Nylændes* arkiver at hun i 1900 ble medlem av "De høiere skoles landslærerindeforening", der hun blant annet satt i styret. I 1906 holdt Bertheau tale på Kristianias høyere skolars lærerinneforening. Hun satt også i arbeidskomiteen i *Nylænde*, dette er redegjort i årgangen fra 1814. Videre har hun skrevet flere artikler, der den siste er datert i 1920, "Kristianias pikeskoler under omskriftelernes tegn".¹²⁸ Læreren Bertheaus vei inn i fjellporten var ved å ta i bruk sine språkferdigheter fra lærerrollen.¹²⁹ Hennes innpass på sin første ordentlige fjelltur i Jotunheimen var nettopp fordi hun kunne fungere som tolk. Til å være språklærer og ha stor interesse for fjellet, skulle en kanskje tro at hun hadde skrevet flere turbeskrivelser og artikler for DNT. Derimot skrev ikke Bertheau noe eget for DNT, men kun én artikkel for det feministiske tidsskriftet *Nylænde*.

I en Stortingsproposisjon fra 1919 ble Bertheau tildelt en pensjon på 800 kroner i året som «iaar tar avsked efter ca. 40 aars uavbrut lærervirksomhet ved Nissens skole».¹³⁰ Videre i proposisjonen kommer det frem at hennes hovedfag var naturfag og engelsk, sistnevnte fag fungerte som en stor fordel som fjellvandrer. Som tolk fikk hun innpass på flere fjellturer og hun oversatte flere artikler for blant annet Slingsby.¹³¹ Stortingsproposisjonen gir et tydelig bilde av Bertheau som lærer. Hun var kjent for sin «kundskapsrigdom, sin overlegne pædagogiske dygtighet og sin intense arbeidskraft, som hun helt har stillet til skolens tjeneste».¹³² Som lærerinne ved Nissen Pigeskole fikk hun egentlig kun 400 kroner årlig i pensjon, men på grunn av «langvarig og fremragende arbeide i den høiere skolers tejeneste», ble hun tildelt 400 kroner ekstra.

For å ferdes i høyfjellet, spesielt bestigning av spisse tinder, trengte Bertheau fører. Her var kompetansen som språklærer relevant. Dette bød på økonomiske utfordringer, fordi en fører var i utgangspunktet dyrt, men for damer var et dobbelt så dyrt.¹³³ I intervjuet i *Urd* fortalte Bertheau om dette da hun ble spurt om det ikke var dyrt å vandre i fjellet: "Ja for Damer, som gaar alene. Føreren tager 40 a 50 Kr. For at føre på de høieste Toppe. Det er dyrere for en

---

¹²⁸ Halvorsen, Larsen, «Norsk Damealmanak», 11.

¹²⁹ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016), 1.

¹³⁰ St. prp. nr. 52. (1919). 1-3.

¹³¹ Slingsby, «Fjeld og fjeldvandrere, oversat af Therese Bertheau», 90-119.

¹³² St. prp. nr. 52. (1919). 1-3.

¹³³ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 112.

Dame, fordi Føreren ikke kan regne paa nogen Hjælp av hende og maa tage en Hjælpefører. Han kan jo for eksempel ikke staa paa hendes Hoved".¹³⁴ Så i tillegg til at hun møtte på økonomiske utfordringer da hun skulle ferdes til fjells, økte disse utfordringene i størrelse fordi hun var kvinne. Implisitt tyder dette på at det var mer styr å ha med en dame på tur, kontra en mann. Dette synet finner vi i flere kilder fra 1800-tallet, eksempelvis forteller DNT-redaktøren Emmanuel Mohn i turbeskrivelsen «Eventyr til fjelds» i årboken fra 1875 om hvordan det var å ha med en kvinne på tur.¹³⁵ Han tydeliggjorde for sitt syn da han skrev at det å gå på fjellet var absolutt mulig for kvinner, men kun med en kyndig mannlig ledsager, helst to. Bertheau fortalte om et par hendelser i sin turbeskrivelse fra Storen, som tar for seg dette med å ha med kvinner på tur: «... han kan jo for eksempel ikke staa paa hendes Hoved". En annen hendelse skildrer Bertheau da hun ble heiset opp et krevende parti under førstebestigningen av Store Skagastølstind.¹³⁶

Som språklærerinne kunne Bertheau kommunisere godt med både fører og eventuelle fremmedspråklige i turfølget. På en tur i Jotunheimen sommeren 1884 var hun på tur med føreren Røisheim og noen engelskmenn. På grunn av hennes yrke som språklærer, kom hun seg opp på Galdhøpiggen den sommeren. Det var to franskmenn som ville opp og Røisheim kunne ikke fransk. Bertheaus språklige ferdigheter muliggjorde flere av hennes turer, og hun kombinerte yrket som språklærerinne og interessen som fjellvandrere hele sitt liv. Hun oversatte, som nevnt tidligere, for Slingsby. Vel så betydningsfullt, fungerte hun som tolk mellom de utenlandske fjellvandrerne og de norske fjellbøndene. Hennes ferdigheter som tolk var nok udiskuterbart grunnen til at hun ble tatt med på de første turene, og etter hvert fikk hun også et naturlig innpass i klattermiljøet på Turtagrø.¹³⁷

Betingelse to: Bekledning til fjells

Mangel på likestilling mellom kjønnene kunne sees på samtlige områder; bekledning, utseende, manerer, aktivitet, sport, meninger og kunnskap. Menn er tydelig det dominerende kjønn i DNTs første 100 leveår, og kvinner ble utelukkende nevnt som en byrde og utfordring de første tiårene.¹³⁸ Yngvar Nielsen kom blant annet i 1893 ut med en *Reisehåndbok over Norge*, der han beskrev anbefalinger både vedrørende bekledning, fremkomstmiddel, mat og

---

¹³⁴ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 112.

¹³⁵ Mohn, «Eventyr til fjelds», 6.

¹³⁶ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 287, 290.

¹³⁷ Tønsberg, «Therese Bertheau», 97.

¹³⁸ Mohn, «Eventyr til fjelds», 1.

forventninger.¹³⁹ Flere versjoner kom, og ble utgitt i forbindelse med årbøkene til DNT. Ikke før i langt ut på 1900-tallet nevnes råd for bekledningen for kvinner til fjells, noe som vitner om den manglende likestillingen også i litteraturen. Det følger blant annet av DNTs årbøker at Slingsby derimot, var en av de få som både tok med kvinner på tur, samt inkluderte dem i sine reiseartikler. I tillegg til å anbefale passende bekledning for menn, anbefalte han også for kvinner. Dog skrev han kun én setning, men den er likevel verdt å sitere: «Damene maa være klædt slig, at dragten ikke hindrer dem i deres bevægelser».¹⁴⁰

Bertheau turte å kle seg ukonvensjonelt til fjells i en tid da kvinner i bukser var uhørt. Hennes iver til å trosse samfunnsnormer utvidet

handlingsrommet til å ferdes til fjells. Det var ikke skikket for en kvinne i 1880-90-årene å bruke bukser, hun skulle bruke skjørt, og det måtte være fotside.¹⁴¹

På et av spørsmålene i intervjuet i *Urd* svarer

Bertheau «... saa maa man være hensigtsmæssig klædt, ikke have noget som klemmer».¹⁴² Ved å lese

turbeskrivelsene fra fjellturene hennes, er det vanskelig å forestille seg at noen av disse toppene kunne bestiges i skjørt. Bertheaus ukonvensjonelle klesstil gjorde det lettere å forsere fjell og tinder. Hennes klesstil var en tungtveiende betingelse for hvordan hun kom seg opp fjelltopper uten at klærne var et hinder. Kvinner på slutten av 1800-tallet, gikk med fotside skjørt, stråhatter og skjorter. Bertheau derimot, ble inspirert av de engelske, kvinnelige tindebestigerne, og adapterte metoden ved å kneppe opp skjørtet for bedre bevegelighet. Dette nevnes også i hennes turbeskrivelser.

URD

GAA URD *DIN GIERNING-AT GJØRE*
 MILDT DU VED SJÆLENE RØRE
 MAA SANDHED OG KJÆRLIGHED FØRE
 FAAVIDDERNE OP

No. 10. Lørdag 8. Mars 1902. 6. Årg.

Frøken Therese Bertheau.

Hvorledes kom De til at begynde paa det? spurgte jeg, mens jeg sad og saa paa Portrætter af berømte Tindestiger og Fotografier fra Jounheimen, hvor stulle, mørke Tinder ra giede op af den evige Sne.

«Det kom ganske tilfældig som alt andet!» svarede Frøken Bertheau. «Jeg havde gaaet en ganske almindelig tur Fodtur til Eidsbugaren, hvor jeg traf sammen med to ældre Veninder. Det var koldt der, vi sad ved Ovnen og frøs — ude var det Nysne og Sne-staps. Mens vi sidder der og kulekluter, hører vi, at der kommer Turister, og Føreren Ole Rosheim gaar ud til dem. Det var en Nordmand og en Engländer med Fører. «Har De noen pene Folk her nu da?», hører vi den Fremmede spørge. — «Ja, det har vi, tre Damer», svarer Ole. — «Aa, Damer», siger Føreren. — «Ja, Damer, ja!» gjentager Ole. «Den ene af dem har en Statsraad til Far, og den anden har en General til Onkel, men den tredje er den grønneste af dem alle, for hun gik i Mil med mig over Fjeldet igaar!» — Den Dag havde jeg vundet Ole Rosheims Ven-skab. Engländeren var en gammel Prest, som skulde op paa Urmaastind. Han havde Isøks, og det var første gang, jeg saa en Isøks. Jeg havde naturligvis umadelig Lyst til at være med, men vovede ikke at tale til Presten om det; men for jeg vidste Ordet af det, havde den ene af mine Veninder foreslaaet det for ham. Presten havde ikke noget mod det og spurgte sin Fører, om de turde tage mig med. Alle bøsnydte at le, da Føreren kastede sig ned og kjendte paa mine Ben. Saa erklærede han, at han ansaa mig dygtig til det. Og det gik godt.

«Hvode De Toug om Livet?» — «Ja, man er altid bundet sammen med Toug om Livet, men flere Meter mellem hver. Naar man gaar bor man altid være saa langt fra hverandre, at Touget er stramt; om da en skulde glide ud, mærkes det jo straks, og man kommer ikke langt. En Gang er jeg gledet ud og ned over Fjeld-væggen. Dengang var jeg sammen med Antonette Kamstrup, og Ole Steinom var Fører. Han stod sikkert plantet ved en Sten, saa det var ingen Fare. «Saa De Afgrunden under Dem?» — «Nei, jeg saa bare ret frem, men jeg vidste jo, at det var en Afgrund, jeg hang over. Frk. Kamstrup boiede sig ud over Fjeld-væggen og saa ned til mig. «Aa Therese! Hvordan har du det?» raabte hun forskrækket. — «Jeg har det godt!» sagde jeg. «Jeg ved jo, at Ole holder mig.» — Et fremspringende Klippe-stykke, hvorfra jeg kunde komme op. Ole Steinom førte Touget henimod det, men

Eller Fotograf af Hr. Fotograf Andersson.

Thrane, Nanna. 1902. Fotografi. *Urd* 1902, s. 109, Sjette aargang. Hentet fra www.nb.no

¹³⁹ Nielsen, *Reisehaandbog over Norge*, (Christiania og Kjøbenhavn: ALB. Cammermeyers forlag 1893), 1-4.

¹⁴⁰ Slingsby, «Fjeld og fjeldvandrerne, oversat af Therese Bertheau», 96.

¹⁴¹ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 29.

¹⁴² Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 112.

I sin egen turbeskrivelse, publisert i *Nylænde* i 1894, gikk Bertheau i detalj da hun beskriver antrekket. Bertheau og følget på én dame og to menn, skulle bestige Midtre Thorfinnstind i 1894, en tind som krevde både klyving og klatring. Dagen før fjellturen brukte Bertheau og Kamstrup til å forstå "hvorfor korte skjørter anlægges, medens de lange snøres udenpaa ranslerne".¹⁴³ Med inspirasjon fra de engelske kvinnene, tredde de snorer inn i flere ringer i kjolesømmene, slik at Bertheau og Kamstrup lett kunne dra opp skjørtet for å klatre lettere. På bilder var hun ofte sett med fotside skjørt, men under skjørtet skjulte det seg både hemper og bukser. På denne måten kunne hun ha det komfortabelt når hun klatret, men også slippe hempene og oppføre seg anstendig når hun var nede fra fjellet.¹⁴⁴ Dette kom frem i turbeskrivelsen fra turen opp til Midtre Thorfinnstind, der Bertheau beskrev hendelsen slik: "Notre dame lader sit korte skjørt falde og viser sig for sine ledsagere i tindedragt d.v.s. knæbenklæder og sid russebluse.» Videre fortalte Bertheau om Kamstrup, her omtalt som *L'enfant terrible*: «*L'enfant terrible* hefter sit skjørt op, og følget sætter sig i bevægelse». ¹⁴⁵ Det var først i 1910-12 det ble akseptert for kvinner å bruke bukse på tur, så på denne turen var *L'enfant terrible* og *Notre Dame* nesten 20 år forut sin tid.¹⁴⁶

Selv om det ble akseptert for kvinner å bruke bukser på tur i 1910-12, var det ikke før etter første verdenskrig, i 1918, at butikkene kom ut med den firedelte sportsdrakten bestående av jakke, bukse, langt og kort spaserskjørt.¹⁴⁷ Til sammenligning kunne Bertheau bli sett med brede sømbeslåtte støvler, knickers, skjørt til knærne, enkel jakke og engelsk stråhatt. Drakten var etter hennes egne preferanser: «...hensigtsmæssig klædt, ikke have noget som klemmer». ¹⁴⁸ Det gikk et rykte om at hun et sted mellom Skjolden og Turtagrø skal ha latt skjørte falle og gitt en herre fra Christiania sitt livs sjokk.¹⁴⁹

En annen hendelse vedrørende Bertheau bekledning, skjedde på toppen av fjellet Saga i Jotunheimen. Der inntok Bertheau en ridende stilling på eggen, «men nu reiste hun sig og forsikrede, at hun ikke var det mindste svimmel, og for at overbevise ingeniøren om rigtigheden av denne påstand, sparkede hun løs en sten og sendte den du over styrtingen ned

---

¹⁴³ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 284.

¹⁴⁴ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016) 36.

¹⁴⁵ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 284.

¹⁴⁶ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 35.

¹⁴⁷ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 26.

¹⁴⁸ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 112.

¹⁴⁹ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 26.

i Melkedalen...¹⁵⁰ Så på toppen av en tind langt inn i Jotunheimen i 1894 stod hun, Therese Bertheau, i oppkneppet skjørt med knickers under og beviste sin tøffhet for sin følgesvenn omtalt som *ingeniøren*, ellers kjent som Saxegaard. Videre fortsatte hun den 15 timer lange turen med utmerket humør. Avslutningsvis kan det antas at Bertheau moderniserte sin egen turdrakt på grunn av nødvendighet og full utfoldelse til fjells. Hun inspirerte nok mange på sin vei, og hennes artikkel i *Nylænde* forteller oss at Kamstrup, eller *L'enfant terrible*, fulgte i hennes fotspor både når det gjaldt klesdrakt og interesse.

Betingelse tre: Motivasjon

For å skape seg et større handlingsrom, spiller personlige egenskaper og motivasjon en sentral rolle. Dette er variabler det er krevende å måle over hundre år etter, særlig fordi Bertheau kun skrev én turbeskrivelse selv. Likevel kan vi få et innblikk i hvordan hennes egenskaper ser ut til å ha innvirket hennes mulighet til å utvide handlingsrommet for å være aktiv i den norske fjellporten. Bertheaus motivasjon til å oppleve og oppdage den norske fjellheimen, var en sentral årsak til hvorfor hun ble så anerkjent i fjellporten. I løpet av sitt 75 år lange liv, og henholdsvis 26 aktive år som fjellvandrer, opplevde Bertheau mer enn de fleste kvinner på hennes samtid kunne drømme om. Sommeren 1898, fikk hun et fjell oppkalt etter seg; nemlig Tussetind i Jotunheimen.¹⁵¹ Bertheau har også hengt dinglende i tauet på vei opp Midtre Thorfinnstind, skøyet på toppen av den tynne eggen opp mot Saga i strålende humør og besteg Storen som første kvinne via en «fælände stug» renne sommeren 1894.¹⁵² Hun var et ønsket turfølge, og besteg fjell med tindepioneren W. C. Slingsby, føreren Ola Berge, føreren Sulheim og Saxegaard, svensken Ullén og med fjellvenninnen Antoinette Kamstrup.¹⁵³ I intervjuet i *Urd* fra 1902 fortalte Bertheau at hun hadde vært på 30 forskjellige fjelltopper, men presiserer at mange av de hadde hun gått flere ganger.¹⁵⁴ En slikt bragd krever motivasjon. Kildeomfanget rekker dessverre ikke over alle 30, og selv har hun kun skrevet om et fåtall av dem. Hennes egen artikkel i *Nylænde* tar for seg bestigningene gjort året 1894, som etter kildeomfanget å dømme, var hennes mest prestisjefylte år. På én uke gjorde hun to førstebestigninger og for alvor gjorde navnet sitt kjent.

---

¹⁵⁰ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 288.

¹⁵¹ Arentz, «Natterangel i Jotunheimen», 14.

¹⁵² Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 285, 288 og 290.

¹⁵³ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 283.

¹⁵⁴ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 112.

Bertheaus egne turbeskrivelser tok ikke for seg akkurat hvorfor og hvordan hun begynte å vandre i fjellheimen, men i intervjuet i *Urd* fra 1902 snakket hun om akkurat dette. "Det kom ganske tilfeldig som alt andet", svarte Bertheau da hun ble spurt om hvorfor hun begynte å vandre i fjellheimen.¹⁵⁵ Hun forteller videre om da hun og noen venninner var på en alminnelig fottur til Eidsbugarden i Jotunheimen. Det var folksomt på Eidsbugarden den dagen, og både engelskmenn og nordmenn var ved turisthytta. Noen av de engelske turistene reagerte på at det var damer å se, og spurte føreren Ole Røisheim, om det ikke var noen pene damer. Røisheim snakket varmt om de to venninnene til Bertheau, før han la til at den tredje er den «grommeste af dem alle, for hun gik 5 mil med mig over Fjeldet igaar!». ¹⁵⁶ Med det utsagnet, forteller Bertheau selv i intervjuet, at «Den Dag havde jeg vundet Ole Røisheims Venskab.» Senere i samtalen ble Bertheau invitert med på fjelltur med Røisheim og engelskmennene. Før engelskmennene sa seg enige i å ta med Bertheau, spurte engelskmennene Røisheim om han turte å ta henne med. For datidens rådende syn på kvinnen på tur, var at hun var en byrde og en utfordring. Dog under denne samtalen, var tonen noe annerledes. Bertheau fortalte videre i intervjuet at "Alle begyndte at le, da Føreren kastede sig ned og kjendte paa mine Ben. Saa erklærede han, at han ansaa mig dygtig til det. Og det gik godt». ¹⁵⁷ Følget skulle opp på Uranostind, og Bertheau fikk bli med, og ble med det første kvinne på Uranostind: «First ascent by a lady». ¹⁵⁸

I et brev til fjellklatreren Henning Tønsberg senior, gikk Bertheau litt mer i dybden om hvorfor hun ble så begeistret for fjellheimen. Hun fortalte om hvordan hun i 1884, etter en fottur i Hardanger og i Koldedalen hadde gjort henne begeistret, og etter dette måtte hun bli bedre kjent med Jotunheimen. Det var den påfølgende sommeren hun stiftet bekjentskap med Røisheim på Eidsbugarden, samme sommer som «fjellet fikk helt makt over meg». ¹⁵⁹ Det gikk ett år fra begeistringen ble vekket til sin første tindebestigning på Uranostind. Turene hun hadde hatt gjennom dalene var ikke tilfredsstillende nok for hennes eventyrlyst. Det var tindende som trakk henne tilbake til fjellheimen året etter. Sommeren 1884 stod plutselig Røisheim og engelskmennene med tau og isøks foran henne, og kort tid senere var hennes første bestigning et faktum. Bertheau beretter videre i brevet om hvilken opplevelse turen opp

---

¹⁵⁵ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 109.

¹⁵⁶ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 109.

¹⁵⁷ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 109.

¹⁵⁸ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 286.

¹⁵⁹ Tønsberg, «Therese Bertheau», 97.

Uranostind var. Det å gå i tau over breen var «høyst spennende» og eggen på tiden var «virkelig morsom».¹⁶⁰

"Humøret betydelig forbedret, og eftersom solen steg høiere, blev aspekterne lysere og lysere. Det var ogsaa umuligt at være stur og grættten i slige omgivelser. Veiret var ogsaa i dag upaaklageligt." skrev Bertheau i sin beskrivelse av turen opp til fjellet Gjertvasstind.¹⁶¹ Følget bestod av Bertheau, Kamstrup, Rine, Aarestrup og Saxegaard, og de hadde startet turen med kaffe foran peisen i 02-tiden på natten. Det fremgikk av både Bertheaus egne og andre turbeskrivelser, at Bertheau virkelig nøt utsikten og naturen på sine turer. Det er akkurat dette som gjør Bertheau så særegen. Hun oppsøkte fjellet for interesse, ikke for nytte. Uten hennes interesse for fjellet og motivasjon for å oppdage nye fjelltopper, ville hun nok ikke tilbragt like mye tid til fjells. Motivasjon og interesse er derfor også en sentral betingelse for hvorfor Bertheau dro ut på tur.

I sine egne beskrivelser tok hun flittig i bruk adjektiver da hun beskrev naturen. Hun beskrev eksempelvis sprekken mellom Gjertvasstind og nabotinden slik: «At komme ned i kløften var slemt nok, men at assere den var unegtelig slemmere». Hun legger likevel til at oppstigningen var "var drøi og ikke videre interessant".¹⁶² I samme beskrivelse skildret hun en stor sprekk følget måtte forsere. I stedet for å fokusere på hvor stor og skummel sprekken var, kastet hun lys på den flotte utsikten: "Snart har alle fem foretaget det skjæbnesvangre hop og kan nu med større ro nyde udsigten ned i sprækken."¹⁶³ Andre merkverdige beskrivelser kan finnes i turbeskrivelsen fra Thorfinnstindene. "Nu først skulde den bedste moro begynde" skrev Bertheau før de skulle sette i gang med en vanskelig rappell, der begge damene hang «dinglede i toug udfor en styrting». Sammenligningsvis skildret de mannlige fjellklatrerne fjellturene sine på en helt annet måte. De var i krig mot fjellet, og fjellet var noe som skulle kjempes mot og til slutt vinne over. Det var en kamp mot naturen, eksempelvis da Slingsby skulle bestige Venjetind. De han gikk med kalte han for krigere og soldater, og målet var «to attack the Vængetinder».¹⁶⁴ Som flere trender innenfor fjellporten på 1800-tallet, var denne også inspirert av engelskmennene. Dette ble adaptert av de norske fjellvandrerne, eksempelvis understreker Ben Johnsen dette da han i 1991 skrev at «Hensikten med å komme opp på en

---

¹⁶⁰ Tønsberg, «Therese Bertheau», 98.

¹⁶¹ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 298.

¹⁶² Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 298.

¹⁶³ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 298.

¹⁶⁴ Slingsby, "Chips from the ice-axe in Norway 1881", 87.

fjelltopp lå i kampen for å nå dit (...) Dette førte med seg en ny fjellestetikk og en ny forståelse av vitsen med fjellivet.»¹⁶⁵

For mange er navnet Therese Bertheau assosiert med fjelltoppen Store Skagastølstind, Norges tredje høyeste topp. Storen er for mange, også den dag i dag, en anerkjent og vanskelig klatretopp, som krever utholdenhet, gode klareferdigheter og psyken på plass. Fjellet ble først besteget av britten Slingsby i 1876, med et norsk følge vel og merke.¹⁶⁶ Dog var det ingen av nordmennene som syntes risikoen ved toppstøtet var verdt det. Briten Slingsby hadde et ønske om å få æren og privilegiet ved å ta med «the fair sex», til toppen av Storen.¹⁶⁷ Slik han for øvrig hadde gjort på henholdsvis Glittertind, Knutsholstind, Romsdalshorn og Lodalskåpa. Disse toppene hadde Slingsby besteget med blant annet sin søster, og det kan virke på kildene som dette er en slags tradisjon for Slingsby, og han ville at også Bertheau skulle bli en del av denne tradisjonen. Så Slingsby sendte bud til Bertheau, og spurte om han kunne ta henne med opp Storen. "Men jeg hadde allerede da aftalt at gaa med Ingeniør Saxegaard og Kandidat Aarestrup", svarte Bertheau og besteg fjellet med de to i tillegg til Tostein Røine i stedet.¹⁶⁸ Det å bestige Norges tredje høyeste fjell og det mest kompliserte klatremessig, må ha vært en bragd. Dette ville ikke vært mulig for enhver kvinne, ettersom datidens kvinners handlingsrom var snevert og absolutt begrensende innenfor fjellsporten. Likevel utvidet Bertheau dette handlingsrommet og gjennomførte bragden, til inspirasjon for mange.

Det å bestige et fjell som var så fryktet av mange, krevde utvilsomt en del indre motivasjon. Klatreetappen var ansett som svært vanskelig og været kunne snu fort. Det må derfor ha vært et stort ønske og en sterk innsats som fikk henne til å bestige Storen. Derfor taler dette for at hennes personlige egenskaper har vært med på å utvide hennes fastsatte handlingsrom. Som i flere av de andre turbeskrivelsene til Bertheau, fremstod også denne turen som trivelig. Bertheau brukte adjektiv som medgjørlig, innbydende og henrykt. Bertheau, Andreas Saxegaard, Tostein Røine og Joachim Aarestrup forlot *L'enfant terrible*, bedre kjent som Antoinette Kamstrup, ved Skagastølshytten. Hytten var et mye brukt overnattingssted ved foten av Storens klatreetappe og vanskeligste parti. Kamstrup hadde gitt et løfte til sine foreldre om å «... negte sig fornøielsen af at gjøre beskjenndskab med denne celebre tind».¹⁶⁹

---

¹⁶⁵ Johnsen, *Jotunheimens stortopper* (Oslo: Universitetsforlaget AS, 1995), 29.

¹⁶⁶ Slingsby, "Skaga Gjeld", 36.

¹⁶⁷ Slingsby, "Skaga Gjeld", 36.

¹⁶⁸ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 110.

¹⁶⁹ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 289.

De forlot henne med en revolver i hånden på grunn av fare for bjørn i området, og så henne ikke før langt på natt samme dag. Bertheau skildret videre hvordan spenningen steg desto høyere de kom, og den nådde sin topp ved veivalget rett under toppen. Valget stod mellom den meste brukte ruta, en trang renne ved navnet *Heftys renne*, eller *Vigdals sva*, en rute kun Hans Olsen Vigdal hadde klatret. Sistnevnte rute var betydeligere mer luftig, men Bertheau skildret likevel veien opp på hennes vanlige muntre måte, selv om Vigdal selv karakteriserte rennen som «fælende stug».¹⁷⁰ Bertheau bevegde seg «sprællende tilveirs» i det hun ble heiset opp fordi svaet. I forkant av oppheisingen, nevnte Bertheau, som eneste gang, forskjellen på henne som kvinne og de andre som menn: «Da det antoges, at *Notre Dame* vilde trænde omtrent lige meget hjælp af touget, hvilken vei hun end valgte, bestemtes, at hun skulde "heises" den almindeige vei».¹⁷¹ Med dette ene unntaket, var bestigningen et faktum. Kl. 19 kvelden 30.juli 1894 besteg Therese Bertheau Storen som første kvinne.

I langt større grad enn tidligere i skildringen, viet Bertheau plass til å fortelle om det storslåtte som ventet dem på toppen. Her får leseren innblikk i interessen Bertheau hadde for fjellheimens omgivelser og utseende. Underveis i toppstøtet hadde de hatt lite tid til å observere og nyte omgivelsene: «Hvilket storartet syn der ventede dem, naar de kom op. Desto mere henrykte blev de, da de nu saa sig midt i hjerte af selve vildheden og troldskaben, med sorte gabende styrtninger og vilde botner og bræer til alle kanter, men over det hele den nedgaande sols mildende skjær og sæmpende farvetone».¹⁷² Ved å se på dette utdraget, kan vi se hennes profesjon som lærer møte fjellinteressen. Med en stødig penn lot hun ordene og skrivelysten forklare dette øyeblikket med innlevelse i form av metaforer, allusjoner og mangfoldige adjektiv. Bertheau forklarte hvordan de nøt denne utsikten samtidig som de inntok forfriskninger i form av snø. En knapp time senere ventet nedstigningen, og på hytten ventet *L'enfant terrible* med fyr i hytta og en varm velkomst. Overraskende på Bertheau og følget, traff de et annet følge da de kom ned på hytta. Der ventet døvelærer og fjellentusiast Fanny Paulsen, kalt *Frøken X* av Bertheau i sin turbeskrivelse. Med sine to førere, ble Frøken X dagen etter den andre kvinnen til å bestige Storen. Dersom kvinnene visste om hverandres ønske om å være første kvinne til å bestige Storen, kan dette minne om et ekte kappløp om å være første kvinne på Storen.

---

¹⁷⁰ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 290.

¹⁷¹ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 290.

¹⁷² Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 290.

Dette kappløpet har blitt belyst av mange, blant annet nevnte Slingsby dette i sin artikkel i DNTs årbok for 1895, knapt ett år etter selve hendelsen.¹⁷³ I tillegg til Bertheau og Frøken X, var det en tredje kvinne som besteg Storen den sommeren; Miss Evelyn Watson. I sin egen artikkel skrev ikke Bertheau noe mer om møtet med Frøken X, så vi kan anta at hun ikke visste noe om Frøkens Xs planlagte toppstøt. Hvis hun hadde visst det, ville det vært rart å ikke ta raskeste veien fra Eidsbugarden, ikke innom Saga og Thorfinnstindene på veien. Dette angivelige kappløpet gjør Arne Larsen rede for i sin artikkel fra 2019, «Kvinnekappløpet mot Store Skagastølstind».¹⁷⁴ Larsen har gjort grundig forskning og konkluderte med: «Selv tror jeg det var et kappløp mellom de tre kvinnene, men å føre ugjendrivelige bevis for det – 125 år senere – er ikke lett.»¹⁷⁵ Før oppgaven går videre inn på hvorfor Larsen mente dette var et kappløp, følger en introduksjon av de to andre kvinnene. Døvelærer og fjellentusiast Fanny Paulsen var bare 25 år gammel da hun besteg Storen 31. juli 1894. I likhet med Bertheau, var hun også ugift og eneste kvinne i følget. Paulsen skrev heller aldri for DNT, men publiserte beskrivelsen av klatreturen i *De døves blad*.¹⁷⁶ Én dag senere besteg Evelyn Spence Watson, 23 år, Storen. I likhet med de to andre damene, var også hun lærer. Watson er den eneste av kvinnene som ikke har publisert noen beskrivelse av turen, dog vet vi at hun besteg toppen med to fettere i tillegg til de norske førerne Ole Øiene og Knut Fortun.¹⁷⁷

Larsen trekker frem en rekke indikasjoner på hvorfor det måtte ha vært et kappløp mellom de tre kvinnene. Den sterkeste indikasjonen på kappløpet, er tiden. Kan det være en tilfeldighet at de besteg toppen henholdsvis 30. juli, 31. juli og 1. august 1894? Larsen er overbevist om at det ikke kan være det. Kan Watson og Paulsen ha blitt motivert til å bestige Storen da de hørte Bertheau hadde planer om å bestige den? Videre trekker han frem at kun 50% av dem som prøvde seg på Storen, nådde toppen, noe som gjør disse tre sin sak enda mer interessant. Paulsen hadde egentlig planer om å gjøre toppstøtet 27.juli, men fordi hun ikke fikk tak i fører, ble det fire dager senere. Larsen jobbet videre gjennom indikasjonene, og han fant ut at Slingsby var en nær venn av Watson-familien. Etter korrespondansen mellom Slingsby og Bertheau, antok Larsen at Slingsby kan ha informert Watson om Bertheaus planer. Vil det si

---

¹⁷³ Slingsby, "Skaga Gjeld", 37.

¹⁷⁴ Larsen, «Kvinnekappløpet mot Store Skagastølstind.» *Utemagasinet*. 23.juli 2019. <https://www.utemagasinet.no/fjellsport/kvinnekapploepet-mot-store-skagastoelstind>

¹⁷⁵ Larsen, «Kvinnekappløpet mot Store Skagastølstind.» *Utemagasinet*. 23.juli 2019. <https://www.utemagasinet.no/fjellsport/kvinnekapploepet-mot-store-skagastoelstind>

¹⁷⁶ Larsen, «Kvinnekappløpet mot Store Skagastølstind.» *Utemagasinet*. 23.juli 2019. <https://www.utemagasinet.no/fjellsport/kvinnekapploepet-mot-store-skagastoelstind>

¹⁷⁷ Larsen, «Kvinnekappløpet mot Store Skagastølstind.» *Utemagasinet*. 23.juli 2019. <https://www.utemagasinet.no/fjellsport/kvinnekapploepet-mot-store-skagastoelstind>

at både Bertheaus nettverk og omdømme nesten kan ha kostet henne førstebestigningen? Videre skrev som sagt Paulsen og Bertheau turbeskrivelser fra turen. Begge omtaler hverandre kort, og Larsen mener dette også trekker i retningen av et antatt kappløp. Til slutt konkluderer Larsen med at Bertheau mest sannsynlig ikke visste om de to andre kvinnene, men at Paulsen og Watson viste om Bertheau og hverandre.¹⁷⁸ Ingen kvinne hadde noen gang satt sin fot på Storen tidligere, før i 1894, da det var tre kvinner med i kappløpet om å få førstebestigningen. Kan det virkelige være at de ikke visste om hverandre? At dette er tilfeldighet av de sjeldne? Eller ble de motivert av ryktene om hverandre som førstebestiger av Storen? Uansett er fenomenet om de tre kvinnene som kjempet om å være først opp Norges tredje høyeste fjell, svært interessant og en spennende del av kvinners fjellhistorie.

Betingelse fire: Omdømme og nettverk

Omdømme og nettverk ble etter hvert også en sentral årsak til flere av fjellturene til Bertheau. Ved å utvide handlingsrommet Bertheau hadde for å dra til fjells, skapte hun seg samtidig et omdømme og et stort nettverk. Dette igjen var med på å gi henne større bevegelsesfrihet i den norske fjellheimen. I takt med fjelltoppene hun besteg, begynte flere og flere å kjenne navnet hennes i fjellsportverden. Særlig i klatremiljøet på Turtagrø. Det viste seg at Bertheaus omdømme ikke bare muliggjorde flere turer for henne, men hun fikk også et fjell kalt opp etter seg. Kvinner som turfølge ble fra 1860-tallet og frem til tidlig på 1900-tallet, sett på som en byrde, noe som blant annet DNT-redaktør Mohn la stor vekt på i sine tidligere turbeskrivelser i DNT-årbøkene, blant annet i artikkelen «Eventyr tilfjelds».¹⁷⁹ Bertheaus bragder i fjellet og nettverket hun senere fikk, skjedde på tross av hennes kjønn. Hennes store nettverk av klatre- og fjellentusiaster kom av hennes iver, kunnskap og gode selskap på tur, noe som uten tvil hjalp Bertheau å bestige fjell på fjell.

Knappe tre år etter førstebestigningen av Storen, tok Bertheau sin fjerde førstebestigning 5. august 1897. Denne førstebestigningen var nok ekstra spesiell, fordi fjellet ble oppkalt etter henne selv. *Theresetind* ble både for tungvint og for lite norskliknende, så turkameratene Sulheim og Arentz døpte fjellet *Tussetind*: «... til minde om vor kjække, uforfødede frøken Therese Bertheau, den først kvindelige bestiger af Store Skagastølstind».¹⁸⁰ Hvorfor de

---

¹⁷⁸ Larsen, «Kvinnekappløpet mot Store Skagastølstind.» *Utemagasinet*. 23.juli 2019.

<https://www.utemagasinet.no/fjellsport/kvinnekapploepet-mot-store-skagastolstind>

¹⁷⁹ Mohn, «Eventyr tilfjelds», 1.

¹⁸⁰ Arentz, «Natterangel i Jotunheimen», 14.

egentlig valgte Tussetind i stedet for Theresetind, åpner en interessant diskusjon. Kan det forklares med skepsisen til kvinnelige fjellvandrere og -oppdagere som rådet på slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet? Eller skal vi tro Sulheim og Arentz da de skrev at Theresetind ble for tungvint å skrive, så de gikk for Tussetind? Uansett hva grunnen måtte være, ble fjellet kalt Tussetind til minne om Bertheau. Det følger av en artikkel skrevet i 1985 av DNTs daværende formann, Gunnar Vigerust, at Tusse var kjælenavnet til Therese, og at dette kan forklare hvorfor fjellet fikk sitt navn.¹⁸¹ Dog finnes det ingen kilder som kan verifisere dette sikkert.

Turfølget opp Tussetind bestod av fjellføreren Thorgeir Sulheim, Therese Bertheau og lege, geolog og friluftsmann Dr. F. Arentz, der sistnevnte har skrevet turbeskrivelsen i DNTs årbok fra 1897. Bertheau hadde for anledningen fått seg en ny engelsk isøks, og fremstod rolig før bestigningen. Skal vi tro Arentz artikkel, var dette er anstrengende brevandring, som alle i følget måtte hvile nok i forkant av. Arentz skildret en lang ferd mot Tussetind, der de krysset breer med sprekker så store at de kunne slukt en stor kirke.¹⁸² Jaget etter søvn gikk også igjen i artikkelen, og det ble nevnt at særlig Bertheau trengte dette. Likevel trekker Arentz frem at selv om Bertheau ikke hadde like godt sovehjerte som hennes turkamerater, så var hun «... desuagtet lige kjæk som før».¹⁸³ At Bertheau skulle få en slik omtale også i denne turbeskrivelsen, var ikke overraskende. I samtlige turbeskrivelser, hvert fall fra DNTs årbøker, ble Bertheau beskrevet utelukkende med positive adjektiver. Dette kan tolkes dithen at det ikke alltid fantes skepsis ovenfor kvinner i fjellheimen. Derfor var det ikke så rart at Bertheau var et yndet turfølge. Ikke bare var det stas å ha med slik ei kjekk dame, men hun var visst et slikt trivelig reisefølge. På 1800-tallet brukte man ofte adjektivet *kjekk* i forbindelse med det å være *frisk*, så trolig var det det Arentz mente. Likevel skildret Arentz ett sted i artikkelen der Bertheau ikke var ikke fornøyd. På vei ned fra Tussetind, måtte turfølget krysse en stri elv med vann til knærne: «Her var det første og sidste gang paa hele turen, at B. ikke likte sig rigtig godt».¹⁸⁴

I 1908 etablerte Ferdinand Schjelderup og Carl Wilhelm Rubenson klatreklubben Norsk Tindeklub (NTK). Klubben var forbeholdt menn og hadde ingen kvinnelige medlemmer. Dog

---

¹⁸¹ Vigerust, «DNT sett gjennom formannens briller», 180.

¹⁸² Arentz, «Natterangel i Jotunheimen», 12.

¹⁸³ Arentz, «Natterangel i Jotunheimen», 16.

¹⁸⁴ Arentz, «Natterangel i Jotunheimen», 16.

gjorde de ett eneste unntak, der Bertheau ble innbundet æresmedlem allerede i 1909.¹⁸⁵ Dette sier på den ene siden mye om kvinners stilling i fjellsporten på starten av 1900-tallet, men det sier også mye om Bertheaus posisjon og omdømme i fjellsportmiljøet i Norge. Bertheau viste at fjellsporten også var for kvinner. I boka *Da fjellene ble dannet* trekker Slagstad frem spenningen som foregikk mellom DNT og NTK. NTK mente fjellet var i fare, og det fungerte som en advarsel mot DNTs demokratiske dannelsesprogram, og at fjellet nå var et sted for flere og flere, uroet mange. Slagstad trekker blant annet frem den tidligere DNT-redaktør Mohn, og kaller han «den tinderanglende dannelsesagent», som opererte på DNT sine vegne, naturligvis.¹⁸⁶ Mohn var ikke vag i sine beskrivelser av kvinner som både byrde og utfordring på tur, særlig da han på 1870-tallet gikk så langt som å kalle Jotunheimen for «kvindeheimen».¹⁸⁷

Norsk Tindeklub har blant kalt tinderangling for «den noble sport» og «den egentlige fjellsport», der det trekkes en linje mellom vandreturisme og tinderangling. Der som man drev med sistnevnte sport, krevdes både fysiske og psykiske styrke. Dette er ferdigheter NTK ga Therese Bertheau, og hun ble blant annet omtalt som «The leading Norse Lady Mountaineer».¹⁸⁸ Bertheau fikk aldri bli et vanlig medlem av klubben, men ble innlemmet som et æresmedlem i 1909. Hun la offisielt klatretauet på hylla i 1915.

Avslutning

Det dominerende synet på Bertheau har så og si vært uendret fra da hun ferdet i fjellheimen og frem til i dag. Tidlig i fjellsportkarrieren fikk hun mye positiv omtale for sine turer. Hun ble riktignok ikke nevnt i så mange aviser og tidsskrift som mannlige fjellklatrere, men hun ble omtalt. Særlig i DNTs årbøker ble hun etter hvert flittig nevnt. Utover 1900-tallet dukket navnet hennes opp i en rekke tidsskrift og bøker, og i dag er hun er kjent kvinne innenfor fjellsporten. Selv om det ikke var mange skriftlige kilder med hennes navn fra hennes tid, var navnet hennes kjent i klatremiljøet i Norge, slik som jeg diskuterte i forrige betingelse.

Bertheau var en sentral foregangsfigur både innenfor selve fjellsporten, kvinners bekledning til fjells og som utdannet lærerinne i hovedstaden. Bertheau utvidet sitt fastsatte og

---

¹⁸⁵ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016), 83.

¹⁸⁶ Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, (Oslo: Dreyer, 2018), 19.

¹⁸⁷ Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, (Oslo: Dreyer, 2018), 20.

¹⁸⁸ Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, (Oslo: Dreyer, 2018), 237.

samfunnsbestemte handlingsrom ved særlig fire betingelser. Disse betingelsene forklarer hvorfor akkurat Bertheau kunne dra på fjellturer, førstebestige spisse tinder og få et fjell oppkalt etter seg. Hennes status som ugift frigjorde henne fra ekteskapets plikter og forventninger, slik at hun kunne tilbringe så mye tid hun ville i fjellheimen. I tillegg til å være ugift, var hun også yrkesaktiv. Hun tok tidlig artium og jobbet som språklærer. Hun bemerket seg også i yrkeslivet og uttalte seg ofte om skolen. Yrket som språklærer muliggjorde utvilsomt mange av turene ved at hun kunne fungere som tolk mellom fører og turfølget, og de utenlandske fjellvandrerne og de norske fjellbøndene. Den kvinnelige bekledningen var i utgangspunktet en stor utfordring for kvinners bekvemmelighet på tur. Bertheau skapte seg et større handlingsrom ved å at hun turte å kle seg ukonvensjonelt til fjells, og dro på strabasiøse fjellturer med oppkneppet skjørt med bukser under. Hun gjorde om bekledning fra en utfordring til en tungtveiende årsak til hvorfor akkurat hun ble så særegen innenfor fjellporten. Slik det følger av flere av turbeskrivelsene, var det krevende å være på tur i den norske fjellheimen. Bertheaus personlige egenskaper og motivasjon skapte et større handlingsrom og bevegelsesfrihet. Etter hvert ble hennes omdømme og nettverk en sentral betingelse og årsak til hvorfor akkurat Bertheau vandret og klatret. I takt med fjellene hun besteg, ble navnet hennes spredd i det norske fjellsportmiljøet, og flere ønsket henne som turfølge. Dette ser ut til å ha muliggjort flere av hennes turer. Omtalen Bertheau fikk etter endt tur- og klatrekarriere ser ut til å ha vært uendret over tid. Oppmerksomheten Bertheau fikk innenfor fjellporten skal ha økt med årene, og toppet seg da hun ble æresmedlem i den mannsdominerte klatreklubben, Norsk Tindeklubb i 1909.

Kapittel 4: Else Marie Hertzberg

Psykologen og fjellklatreren Else Marie Hertzberg gjorde sitt inntog i fjellsporten i 1920-årene, og gjorde seg gjeldende som «en av vårt lands dyktigste og mest uforferdede kvinnelige klatrere» på 1930-tallet.¹⁸⁹ Hennes interesse for klatresporten ble vekket i fjellveggen på Kolsås, og vedlikeholdt i tindeparadiset Hurrungane og i klatreeldoradoet Nord-Norge, før hensynet til barna ble for stort. Jeg har valgt å følge samme struktur som med de andre to kvinnene. Jeg skal drøfte hvilket handlingsrom Hertzberg hadde til å klatre i fjellet i en tid der det var få kvinner som utførte så omfattende klatreturer som hun gjorde. For å gjøre det vil jeg se på betingelsene til hvorfor Hertzberg vandret og klatret i den norske fjellheimen, og dermed finne ut hvorfor akkurat hun var en foregangsfigur innenfor sitt felt. Oppvekst og miljø er en sentral årsak til hvordan hun ble eksponert for fjellsporten. Det representerer også det fastsatte handlingsrommet til Hertzberg, og jeg vil se på om dette muliggjorde eller satt begrensninger for hennes karriere innen fjellklatring. Miljøet hun vokste opp i og menneskene hun omgikk seg med ser ut til å ha vært sentrale aktører i hennes klatrekarriere. En annen betingelse som kan ha vært relevant, var at hun var gift, i motsetning til de andre to kvinnene. Hertzbergs forhold og ekteskap med klatreren Arne Næss kan ha muliggjort mange førstebestigninger og klatreopplevelser for Hertzberg. Så vel som de andre kvinnene, skal jeg drøfte hvordan hennes motivasjon og personlige egenskaper enten økte eller minket handlingsrommet til å gjøre seg gjeldende innenfor den norske fjellsporten.

Kildeomfang

Kildeomfanget av Else Hertzberg er noe snevert, og det finnes ingen offentlige tekster skrevet av henne selv. Dette resulterte i at intervjuet Hertzberg gjorde i *Alle Kvinners Blad* i 1949, blir en av dette kapittelets viktigste primærkilder.¹⁹⁰ En utfordring ved å bruke et blad som kilde, er at journalisten skal fange leserens interesse i tillegg til å gjengi et korrekt bilde av hvem Hertzberg var. Intervjuet belyste hennes tanker og opplevelser vedrørende fjellsporten, nærmere bestemt klaringen. Foruten intervjuet i *Alle Tiders Blad*, har jeg fått tilgang til private kalenderbøker Hertzberg skrev i løpet av hennes klatrekarriere. Denne kilden er ikke

---

¹⁸⁹ Alle Kvinners Blad, «Med kvinner i stupet», 10.

¹⁹⁰ Alle Kvinners Blad, «Med kvinner i stupet», 10-11.

offentlig, og bidrar derfor eksplisitt med ny kunnskap om Hertzberg. Kalenderbøkene er fra somrene 1935 og 1936, og består henholdsvis av ti sider. Det er sønnen til Else Hertzberg, Ragnar Hertzberg Næss, som har gitt meg tilgang til disse kalenderbøkene. Samtykke til å publisere én side av dette utvalget er vedlagt. Kalenderbøkene er ment til å være en illustrasjon på hvilke turer Hertzberg la ut på, samt hennes aktivitetsnivå på disse turene.

En fordel når det gjelder forskningen på Hertzberg og hennes liv innenfor fjellsporten, er at det er nærmere vår tid siden hun var aktiv enn de to andre respektive kvinnene, Catharina Kølle og Therese Bertheau. Derfor var gleden stor da jeg fant ut at hun har en sønn som fremdeles lever, og gleden desto større da jeg kom i kontakt med han. Ragnar Hertzberg Næss ble derfor en sentral bidragsyter i dette kapittelet da han sendte meg noen utklipp fra Else Hertzbergs egen kalenderbok, i tillegg fortalte han hvordan Else Hertzberg snakket om klatringen og fjellsporten hjemme, og hvorfor hun egentlig sluttet å klatre.¹⁹¹ Til informasjon har Næss bekreftet at sitatene hans er korrekte og gitt tillatelse til å publisere et utklipp av hennes kalenderbøker.¹⁹² Ragnar H. Næss er en levende kilde i familierelasjon til Else Hertzberg, og kan derfor være noe farget av dette. Jeg ser på kilden som pålitelig, men ikke helt objektiv av den grunn at det faktisk er hans mor han beskriver. All korrespondanse mellom Ragnar H. Næss og meg har foregått på epost, og disse er vedlagt. Næss har gitt meg bekreftelse på at det er ok at jeg legger ved e-postkorrespondansen.

Foruten intervjuet i *Alle Kvinnens Blad*, skrev hennes klatrepartner og ektemann, Arne Næss, en omfattende turbeskrivelse i DNTs årbok fra 1937.¹⁹³ Næss skildret i detalj klatrerutene ekteparet prøvde seg på, henholdsvis i siste halvdel av 1930-tallet. Artikkelen inneholdt noen humoristiske fraser, dog var mesteparten av artikkelen nøye beskrivelser hvor mange bolter, hvor mye tid og hvor mange forsøk hun brukte, samt vær og vind på hennes turer. Næss skrev i hovedsak for å informere andre klatrere og DNTs lesere om detaljene rundt turene, og nevner kun Hertzberg som sin klatrepartner, og ikke noe mer om henne som person. Hertzberg nevnes her som en likeverdige klatrepartner og at hun ble tatt med på grunn av hennes kompetanse og erfaring som klatrer.

---

¹⁹¹ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 08.12.21, 02.12.21.

¹⁹² *Samtykket Næss har gitt meg er både frivillig, informert, utvetydig og dokumenterbart.*

¹⁹³ Næss, Arne. «Nye klatreruter i Jotunheimen og Nord-Norge». (Oslo: Den norske turistforeningens årbok, 1937), 182.

Av sekundærlitteratur finnes det i langt større grad et mer utvidet kildeomfang. Det tok 60 år før noen kvinne klatret like lange og harde turer som Hertzberg, noe som selv taler for hvilken bragd Hertzberg utgjorde. Men var det en utelukkende positiv bragd eller var det galskap i den forstand? Ifølge sekundærkildene kan det tolkes til å være en blanding av begge. I 2018 utga forfatter og redaktør Arne Larsen boken *Pionerer*, der Hertzberg selv pryder forsiden. Igjen bør jeg nevne at boken er utgitt lenge etter Hertzbergs aktive klatrekarriere, og har som hensikt å belyse de viktigste kvinnene innenfor norsk fjellklatring. Hertzberg ble omtalt som «Storveggsklatreren» og blir viet åtte sider i boken.¹⁹⁴ Kapittelet om Hertzberg er et sentralt bidrag i kildeomfanget om henne, og belyser også andre klatreres oppfatning av den kvinnelige «Storveggsklatreren». I 2006 skrev Marianne Singsaas artikkelen «Tindebestigersker og andre jättekvinder: klatring og kjønn i et historisk perspektiv».¹⁹⁵ Artikkelen setter Hertzbergs bragd i den historiske konteksten i større grad enn en kilde tidligere, og trekker linjer til rådende samfunnsomfatninger i Hertzbergs samtid. Artikkelen skildrer ikke bare Hertzberg som klatrer, men bidrar med et historisk blikk på de første kvinnene i fjellsporten, og hvordan kritikken og synet på dem var forankret.

I tillegg til de kildene jeg allerede har nevnt, ble Hertzberg også nevnt i en rekke bøker og tidsskrifter. Det gjelder både hennes rolle i klatresporten, innenfor skiidretten, innenfor fjellsporten, i klatremiljøet på Kolsås, innenfor friluftsliv og som student. Dog er disse kildene noe ordfattige, men supplerer med en rekke interessante aspekt. Blant annet blir hun nevnt i boka *Glad i fjellet: samtaler med fjellfolk* og *Klatreboka – håndbok i fjellklatring*.¹⁹⁶ De setter lys på hvordan hun ble oppfattet i samfunnet både da og i ettertid, som er med på å underbygge problemstillingen i denne masteroppgaven.

Det er mange bidragsytere til kildeomfanget av Hertzberg, blant annet ble hun nevnt i en rekke bøker og aviser, også flere etter hennes død i 1987. Dette vitner om at hun var en sentral kvinne innenfor den norske fjellsportshistorien, både som person og klatrer. Jeg vil presisere at majoriteten av kildeomfanget skisserer Hertzberg som en ivrig klatrer og tindestigerske, mens i boken *Kvinnelige studenters idrettsklubb: kvinnelig studentridrett gjennom 40 år:*

---

¹⁹⁴ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 128.

¹⁹⁵ Singaas, «Tindebestigersker og andre jättekvinder», 1-22.

¹⁹⁶ Toftdahl, «Klatrehistorikk», 85. & Hohle, *Glad i fjellet* (NKS-forlaget, 1984), 90.

1986-1936, blir Hertzbergs skiferdigheter trukket frem.¹⁹⁷ Hertzberg var en av de beste i slalåm og utforrenn i 1938, og blir nevnt eksplisitt med navn i boken.

Mitt bidrag i kildeomfanget om Hertzberg er å prøve og forstå hvilket handlingsrom Hertzberg hadde for å begi seg utpå krevende klatreturer da det var så få kvinner i fjellveggen. I en tid der kvinner hadde fått en større plass innenfor fjellporten, var de fortsatt ikke velkomne overalt. Hvorfor kunne akkurat Hertzberg tørre og begi seg ut på turer ingen annen kvinne hadde gjort før henne? Ved å se på betingelsene til hvorfor hun kunne dra ut på disse turene, vil jeg prøve å forstå dette. Ragnar Hertzberg Næss, hennes sønn, har også bidratt med kilder som enda ikke har sett offentlighetens syn. Disse bidrar til å illustrere hennes aktiviteter og liv i fjellheimen, og om hvordan hun opplevde det å være en kvinnelig fjellklatrer i mellomkrigstiden.

Historisk kontekst

Som en kvinne født i 1910 og hadde sine ungdomsår i 1920- og 30-årene, var hun på sett og vis «heldig». Hertzbergs samfunnsbestemte handlingsrom for å dra til fjells, var mye større enn kvinner født bare 10-20 år før henne. Før Hertzberg hadde kvinner banet veien både i fjellheimen og i samfunnet. Kvinner fikk offisielt stemmerett i 1913, etter tiår med kamp om likestilte rettigheter og muligheter. Hertzberg vokste opp med en mulighet til å både gå på folkeskole, men også til å utdanne seg. Kvinner hadde i langt større grad enn tidligere flere muligheter innenfor utdanning. Rett til utdanning kom i 1884, og den første doktorgraden ble forsvart i 1903 og den første kvinnelige professoren fikk Norge i 1912.¹⁹⁸ Dette vitner om at Hertzberg hadde muligheter både samfunns- og utdanningsmessig. Hertzberg utdannet seg til psykolog ved Universitetet i Oslo, og jobbet som dette ved siden av sin interesse for fjellklatring.¹⁹⁹

Innenfor den kvinnelige tradisjonen i fjellporten, hadde det også skjedd store omveltninger de siste tiårene. Som tidligere nevnt i denne masteroppgaven, banet Therese Bertheau vei da hun heiset opp skjørtet for å klatre i bukser. Det å kunne gå på fjellet i bukser i stedet for lange skjørt, gjorde det enklere for kvinner å kunne gå til fjells. I 1910-12-årene skjedde det

---

¹⁹⁷ Ahlstrand m.fl., «Ski-idrett», 21.

¹⁹⁸ Store Norske Leksikon, «Kvinneres rettigheter i Norge fra 1814 til 1913,» av Elisabeth Lønmå, 23.02.2022. https://snl.no/Kvinneres_rettigheter_i_Norge_fra_1814_til_1913

¹⁹⁹ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 22.04.2022.

en milepæl innenfor klesdrakten for kvinner i fjellsporten. I boken *Bydamer i «Touristinde-dragt»* fra 1958, tok Bugge for seg hvordan klesdrakten til fjellvandrerskene utviklet seg på 1800- og 1900-tallet.²⁰⁰ Etter flere tiår med både fjellvandring, klatring og breturer i fotside skjørt, fikk kvinner i 1910-12 en rasjonell og behagelig fjelldrakt, for første gang i bukseform.²⁰¹ Bugge skrev likevel at det var mange kvinner som slet med å gi avkall på skjørtet, og viste til et av Anders Wilses fotografier fra 1913, der flere damer var avbildet i fotside skjørt klatrende oppover snøfonnene mot Jostedalsbreen. Klatrerne derimot, la fra seg skjørtet for godt. På Hertzbergs tid, henholdsvis 1920-40-årene, var kaki foretrukket på grunn av dets uslitelige materiale til alle årstider, både til vandring og sport.²⁰² På 1930-tallet meldte anorakker og vinddrakter sin ankomst innenfor den kvinnelige fjellsporten. Lange skibukser for damer ble moderne på 1930-tallet.²⁰³ Hertzbergs store interesse innenfor fjellsporten var klatring, men det finnes også flere kilder på at hun både stod på ski og vandret i fjellet.

Resultatene av kvinners inntog i fjellsporten og samfunnet maler et noe uriktig bilde av virkeligheten, kanskje spesielt for klatrere. Selv om kvinner både var velkomne i samfunnet, på universiteter, på fjellturer og skiturer, var det enda ikke en stor aksept for kvinnelige klatrere. Mye av skylden for dette synet, mener jeg kan tillegges blant annet aktører som den Norsk Tindeklub, som aktivt ikke godtok kvinnelige medlemmer og bevisst holdt dem utenfor, fra opprettelsen i 1908 til 1979. Dette vitner om at selv om kvinnekampen hadde kommet et langt stykke på vei, var det enda en lang vei igjen. Denne typen aktivt arbeid mot kvinner i fjellsporten, stoppet ikke Else Hertzberg, som syntes ikke å ha brydd seg om normer om hva som var forventet av henne, men la heller fokuset på det som virkelig interesserte henne: klatringen.

Denne skepsisen kan anslås å henge sammen med datidens kvinnesyn. Selv om Hertzberg ferdet i fjellheimen på 1930-tallet, var skepsisen for aktive kvinner fortsatt rådende. Kvinner og fysisk aktivitet var et sentralt diskusjonstema, og kvinnelighetens grenser ble satt på dagsorden. Den franske sosiologen og antropologen Pierre Bourdieu, kom i 1995 ut med boka *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften* og i 2000 med *Den maskuline*

---

²⁰⁰ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959). 1-42.

²⁰¹ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 35.

²⁰² Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 39.

²⁰³ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 39.

dominans.²⁰⁴ Begge verkene diskuterer det maskuline og det feminine, og balansegangen mellom de to kjønn i samfunnet: «Å være feminin er essensielt sett å unngå alle egenskaper og praksiser som kan fungere som tegn på virilitet».²⁰⁵ Frykten som rådet i samfunnet var at kvinnen skulle utvikle en maskulin kropp og får maskuline egenskaper. Særlig ble fysiske sterke kvinner sett på som en trussel mot skillet mellom det sterke og det svake kjønn.²⁰⁶ Både Kølle, Bertheau og Hertzberg var alle kvinner som hadde de «typiske maskuline egenskapene» og var fysisk sterkere enn det datidens kvinneideal tillot. Hertzberg, i likhet med sine to foregangskvinner, brøytet vei gjennom fordommene og utviklet seg til å bli en dyktig fjellklatrer.

Kvinnens rolle i fjellporten har vært i utvikling på mange områder fra midten av 1800-tallet til midten av 1900-tallet. Likevel var det aktører som ikke endret sitt syn i løpet av disse årene. Her finner jeg det hensiktsmessig å foreta en kort komparasjon av Bertheaus og Hertzbergs handlingsrom for å sette lys på den historiske konteksten på Hertzbergs tid. På 1800-tallet skjedde det en utvikling fra vandreturisme til tindesport blant det norske folk, og Singaas mener denne utviklingen kan ses i sammenheng med borgerskapets behov for å definere seg selv. Her trekker hun inn borgerskapets menns karaktertrekk og setter disse i lys av datidens fokus på konkurranse, utvikling og oppdragelse. Med en stødig penn forteller hun leser hvordan verdiene man oppøver i naturen, kan direkte overføres til samfunnet. Hun viser til Bourdieus bok fra 1995, *Distinksjonen*, når hun kommer frem til at «Tindebestigning er en aktivitet som foredler mannen, og det alpine landskapet blir en arena for bekreftelse av en maskulin kjønnsidentitet og klassehabitus».²⁰⁷ Videre går hun inn på hvordan datidens overklassemenn følte et behov for å distansere seg fra allmuen ved å velge disse vanskelige fjelltoppene, nettopp for å bevise at det kun var de som var skikket til et slikt krevende og avansert friluftsliv. Med dette lagt til grunn, må sjokket ha vært stort for den Norske Tindeklub da kvinner som Bertheau og Hertzberg ikke bare besteg de samme tindene, men førstebesteg flere tinder som ikke en gang en mann hadde satt sine føtter på.

---

²⁰⁴ Bourdieu, *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften* (Oslo: Pax forlag, 1995). 73-217.; Bourdieu, *Den maskuline dominans* (Oslo: Pax forlag, 2000), 13-121.

²⁰⁵ Bourdieu, *Den maskuline dominans* (Oslo: Pax forlag, 2000), 108.

²⁰⁶ Skoglund, «Kvinnelig klatrepioner», Visit Stetind. 25.02. 2022. http://www.visitstetind.no/no/historie/31-else_hertzberg-1.html.

²⁰⁷ Singaas, «Tindebestigersker og andre jättekvinder», 41.

Norsk Tindeklub var og ble eksklusiv for borgerskapets *ekte turister*, skriver Singaas i sin artikkel.²⁰⁸ I DNTs årbok fra 1884 blir *den ægte turist* definert slik: «Medens alle hotellerne i Jotunheimen er overfyldte, medens bytonen truer med å jage bort enhver ægte turist, og «fantefølgerne» mer og mer bemægtiger sig herredømmet».²⁰⁹ Fantefølgene representerer her folket som har begynt å innta fjellheimen, men som ikke lever opp mot idealet om at man først må yte, for deretter å nyte. Flere var skeptiske til den økte turismen i fjellheimen, spesielt i Hurrungane. Tindene var ikke for alle, men kun for den ekte turist som gjorde tindene verdige. Både Hertzberg og Bertheau kan anses å ha gjort tindene verdige, men et ordinært medlemskap i klubben, fikk ingen av dem: «(...) den ytterste godkjenningen ble medlemskapet i den Tindeklubben, som først ble dannet etter at fjellheimen var blitt inntatt av den vanlige turist».²¹⁰ Bertheau, som dog ble æresmedlem, ble likevel ikke sett på likeverdig som resten av medlemmene. Hun var helt spesiell, og kunne ikke sammenlignes med de andre medlemmene. På denne måten unngikk klubben å anerkjenne hennes fysiske og *maskuline* egenskaper, selv som kvinne, men de satt henne i en helt egen særklasse, der hun ikke kunne sammenlignes med verken kvinner eller menn. Medlemmene i klubben skulle være *ekte turister* i den forstand av å være menn og amatører, og dermed stengte de ute både kvinner, samt fjellførerne som gjerne tilhørte en annen og lavere klasse enn medlemmene selv.²¹¹ Dette synet måtte ha virket både provoserende og ekskluderende for datidens kvinnelige fjellvandrere og mannlige førere. Interessant nok skal Hertzberg ikke ha vist stort bryderi ovenfor disse provoserende verdiene. Hertzberg tilhørte de unge kulturradikale som ikke brød seg om normene i det borgerlige samfunnet.²¹² Med denne tilnærmingen, kunne Hertzberg rette fokus mot det som stod hennes hjerte nærmest; interessen for fjellet, vanskelige klatreruter og å utvikle seg som klatrer og turkompanjong.

Betingelse én: Oppvekst og miljø

I likhet med de to andre kvinnene, var Hertzbergs fastsatte og samfunnsbestemte handlingsrom bestemt av hvilken tid hun vokste opp i. På 1920-tallet fikk kvinner gå på skole, utdanne seg, stemme og generelt hadde både jentene og kvinnene større handlingsrom enn tidligere. Likevel må det ha vært noe som skilte Hertzberg fra de andre kvinne som levde på

---

²⁰⁸ Singaas, «Tindebestigersker og andre jättekvinder», 42.

²⁰⁹ Sjøgaard, «Notiser», 114.

²¹⁰ Singaas, «Tindebestigersker og andre jättekvinder», 42.

²¹¹ Singaas, «Tindebestigersker og andre jättekvinder», 42.

²¹² Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 02.12.21.

hennes samtid. Jeg vil forsøke å finne ut hva dette var ved å se på hvordan Hertzberg utvidet handlingsrommet til å kunne dra på akkurat slike turer.

I likhet med mange av datidens kvinnelige turgåere og fjellklatrere, var Else Hertzberg også en utdannet kvinne. Ved Universitetet i Oslo utdannet hun seg til psykolog, og jobbet som dette ved siden av sin interesse for klatring.²¹³ De skrevne og offentlige kildene gir ingen informasjon om Else som klatrer før hun møtte sin kommende mann Arne Næss i 1930. Ifølge hennes egne kalenderbøker og sønnen Ragnar H. Næss, skal hun ha klatret sammen med sin onkel, juristen Per Augdahl, da hun gikk på gymnaset. Else var russ i 1930 og ifølge kalenderbøkene, var det da hun og Næss begynte å klatre sammen.²¹⁴ De to ble et par i 1934, før de giftet seg i 1938.²¹⁵ Paret fikk to barn før de skilte seg ti år senere. Selv om ekteskapet endte, fortsatte de å dra på turer sammen, eksempelvis til Grand Canyon.²¹⁶ Ekteparet fortsatte å klatre sammen helt til de fikk barn i 1942, da ville ikke Else klatre mer av hensyn til barna.²¹⁷ Dette viser til noen av begrensningene kvinner hadde innenfor fjellsporten.

Betingelse to: Forhold og ekteskap ga muligheter

Hertzberg begynte sin klatrekarriere på Kolsås, og blir i boka *Kolsås- Klatreparadis og naturperle* fra 1992 gjengitt som et historisk unntakstilfelle, som ble løftet opp over kjønnsrolledebatten. Ikke overraskende blir Hertzbergs navn nevnt sammen med Therese Bertheau, som to navn «alle» kjente til. Forfatteren Egil Pedersen refererer til de klatrende kvinnene for «KPK», Kvinner På Kolsås. Dette var kvinner som enten var gift med klatrere, eller som hadde et sterkt ønske om å få bli det. Dette er interessant fordi det kan tyde på at kvinner fikk flere muligheter innenfor fjellklatring hvis de var i selskap av en mann. Kvinners handlingsrom på Hertzbergs tid ble utvidet, og de fikk større bevegelsesfrihet dersom de enten var gift eller klatret med en mann. Dette kan Hertzberg være et godt eksempel på, i og med at hun klatret mye med sin ektemann, Arne Næss. Dette var med på å utvide hennes bevegelsesfrihet innenfor sporten.

Det å være gift med en mannlig fjellklatrer, eller omgås med en, har frem til nå vært en begrensning for kvinner i fjellsporten. Utover på 1900-tallet, henholdsvis 1930-tallet, skjer det

---

²¹³ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 22.04.2022.

²¹⁴ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 02.12.21.

²¹⁵ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 02.12.21.

²¹⁶ Alle Kvinners Blad, «Med kvinner i stupet», 11.

²¹⁷ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 02.12.21.

et skifte i denne trenden. Dette skjer blant annet i sammenheng med at kvinner får flere rettigheter, eksempelvis innenfor utdanning. Kvinner var ikke lenger bundet til ekteskapets forpliktelser og forventninger om å være hjemme med barna og kun stelle i hjemmet. Så fra å være en begrensning, kunne ekteskap nå gi kvinner flere muligheter innenfor fjellspporten. Hertzberg levde i en tid der kvinner enda ikke var fullt akseptert innenfor fjellklatresporten. Hun hadde et stort fokus på selve klatringen, og det skal også nevnes her at Hertzberg også gikk mye turer i fjellet, blant annet opp til der klatreetappen begynte. I 1930 besteg hun sydvestveien over Skagastølsryggen og Tønsbergs hylle opp og ned Dyrhaugstind i Hurrungane. To svært utsatte og luftige ruter. Begge turene besteg hun med sin daværende kjæreste Arne Næss. Samme året besteg hun og Næss Falketind fra Koldedalsvatn, også en anerkjent klatrerute.²¹⁸ Fokuset ble deretter flyttet fra Jotunheimen, og ble nå rettet mot de nordligste delene av landet. I området rundt Nordland og Troms, i henholdsvis Bodø og Tromsø, var det flere ubestegne topper og tinder. Hertzberg ble den aller første kvinnen som gjennomførte lange og krevende klatreturer på blant annet Stetind i Nordland. Stetind ble senere døpt Norges nasjonalfjell og bar den fryktinngytende beskrivelsen av «seks-otte forbitrede fingertupak», som i dag omtales som de ti forbitrede fingertak.²¹⁹ Klatreturene ekteparet hadde i Nordland og Troms er ned til detalj beskrevet i artikkelen til Næss i DNT-årboken fra 1937.²²⁰ Som nevnt tidligere inneholder denne artikkelen for det meste informasjon om hvor mange bolter, forsøk, hvilke ruter de brukte og hva slags vær og vind ekteparet hadde på turen. Det står dessverre lite om Hertzberg som klatrer og turfølge.

Det var særlig i årene 1935 og 1936 Hertzberg og Næss gjorde mange av sine bestigninger. Nord for Bodø, førstebesteg de Sydøstveggen på Store Strandåtind på Kjerringøy, og deretter satte de kursen mot Stefjorden og det kommende nasjonalfjellet Stetind. Med seg hadde paret klatrerne Dagfinn Dekke og Peter Wessel Zapffe, der sistnevnte stod som forfatteren av beskrivelsen av de bitre fingertakene på Stetind. For å unngå for mye detaljer om rutene, var det særlig to turer opp Stetind paret ble kjent for; Sydøstruten på 14 taulengder og Sydpilaren (førstebestigning) på 13 taulengder, med gradering på seksertallet.²²¹ Disse to rutene, besteget av en mann og en kvinne, var av et helt annet kaliber enn tidligere klatreruter, skriver Arne Larsen i boka si *Pionerer. Kvinnenes klatrehistorie – fra dametinder til K2*.²²² Særlig var dette

---

²¹⁸ Norsk Tindeklub, «Tindebestigninger sommeren 1930», 203.

²¹⁹ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 132.

²²⁰ Næss, «Nye klatreruter i Jotunheimen og Nord-Norge», 132.

²²¹ Næss, «Nye klatreruter i Jotunheimen og Nord-Norge», 132.

²²² Næss, «Nye klatreruter i Jotunheimen og Nord-Norge», 132.

spesielt anerkjennende på grunn av vanskelighetsgraden og lengden på turen. Selv styret i den ærverdige Norske Tindeklub var imponert, dog skjønnte de ikke hvorfor Næss valgte å ta med seg en kvinne på turen.²²³

Kvinner i fjellheimen var et mer akseptert fenomen enn i fjellveggen. Likevel var det vanlig å se kvinner som drev med fjellklatring. Et uvanlig syn derimot, var å se en kvinne på en så krevende tur som opp Stetind, der var Hertzberg særegen. "Men uten trening og kunnskap må en ikke gi seg ut på noe slikt. En kan jo komme ut for de frykteligste situasjoner" sa hun i intervjuet, og fortalte om en klatretur som nesten gikk alvorlig galt.²²⁴ Paret var på vei opp Stetind, da Hertzberg gjorde «en utilgivelig bommert» da hun på grunn av komfort valgt gummisko fremfor piggsko. Videre kom plutselig snøen og de ble gjennomvåte, og måtte klatre langsomt og forsiktig ned igjen. Etter fem timer i stupet, uttrykket Hertzberg en stor glede for å være nede igjen ved teltet. Feilen hun hadde begått, var visst «et brudd mot en av de viktigste reglene i klatring».²²⁵ Hertzberg, i likhet med Bertheau, viste her ydmykhet for fjellheimen, og det kan argumenteres dithen at det er akkurat dette som gjør de til så sentrale fjellvandrere- og klatrere. Deres respekt for fjellet, været og uforutsigbarheten. Respekten for fjellheimen delte disse to også med de fleste andre fjellklatrere, deriblant Catharina Kølle, som banet vei for kvinnelige fjellentusiaster om lag hundre år før Hertzberg, og 60 år før Bertheau.

Nord-Norges mest spisse og utfordrende tinder var en utfordring som Hertzberg tok på strak arm, og opp Stetind hadde hun utallige turer med Næss. I tillegg til å ferdes mellom utfordrende fjell og tinder i Norge, besøkte paret også andre land. Det følger av intervjuet i *Alle Tidens Kvinneblad*, at den mest interessante turen Hertzberg noen gang gjennomførte, var en ubestegen fjelltopp i Grand Canyon, USA. Her møtte de på uvante utfordringer som farlige slanger oppover fjellveggen.²²⁶ Utenom denne turen i USA, var de fleste turene og fjellene Hertzberg besteg, lokalisert i Norge.

Videre blir hun nevnt i boka *Glad i fjellet: samtaler med fjellfolk* fra 1984, der forfatteren Per Hohle nevner Arne Næss og Else Hertzberg, og hvordan de «heklet sig tilveirs med sit

---

²²³ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 132.

²²⁴ Alle Kvinners Blad, «Med kvinner i stupet», 10.

²²⁵ Alle Kvinners Blad, «Med kvinner i stupet», 11.

²²⁶ Alle Kvinners Blad, «Med kvinner i stupet», 11.

sælsomme isenkram av bolter og karabiner i de veldig Stetind-stupene i midten av 1930-årene».²²⁷ I *Klatreboka – håndbok i fjellklatring* fra 1990, nevnes Hertzberg eksplisitt som en av de viktigste og dyktigste kvinnelige klatrerne fra mellomkrigstiden.²²⁸ Her nevnes også naturligvis de anerkjente rutene fra Stetind sammen med ektemannen Arne Næss. Videre i *Klatreboka* anerkjennes paret for å ha innført en ny måte å klatre på her i landet; med bolter. Ved disse tekniske hjelpemidlene kunne man «vinne høyde», så vel som de kunne brukes som både hånd- og fottak. Tidligere var det friklatring som var det mest populære, men med Næss og Hertzberg, ble en ny æra innenfor norsk klatring introdusert.

Betingelse tre: Motivasjon

Selv om Hertzberg hadde et bredere og større fastsatt handlingsrom til å oppsøke fjellheimen enn kvinner før henne, er det likevel noe som må ha skilt henne ut fra andre kvinner i fjellsporten. For å skape et større handlingsrom, er personlige egenskaper, innstilling og motivasjon sentrale faktorer. Innstillingen til de daværende samfunnsnormene eksemplvis. I korrespondansen med Ragnar Hertzberg Næss, sønn av Hertzberg og Næss, kom det frem at hun ikke møtte på noe særlig samfunnskritikk for sin interesse for en slik type sport.²²⁹

Likevel kan dette skyldes at ekteparet tilhørte de unge kulturradikale som ikke brød seg om normene i det såkalte borgerlige samfunnet. Næss var en radikaler hele livet, mens Hertzberg ble oppdratt i et konvensjonelt hjem. Hertzberg ble etter hvert påvirket av sin mann.²³⁰

Kulturdebatten i 1930-årene skilte mellom de kulturradikale på den ene siden og de kulturkonservative på den andre siden. Hertzberg og Næss skal ifølge sønnen deres ha vært kulturradikale: de dyrket drømmen om det frie mennesket.²³¹ Disse tankene og ideene er forenlig med deres interesse for fjellsporten og det å være fri i fjellheimen. En av datidens mest kjente kulturradikale forfattere, Sigurd Hoel, omtalte i 1955 kulturradikalismens kjerneidé slik: «Det dypeste motiv for kulturradikalismen er – tror jeg – drømmen om det frie menneske».²³² Hoel mente også at bevegelsen var preget av rasjonalisme og fremskrittstro, noe som igjen kan være med på å beskrive Hertzbergs motivasjon til å klatre. Med hennes kulturradikale syn lagt til grunn, bør kvinnenes inntog i fjellsporten og klatresporten, være et skritt inn i fremtiden. Til tross for dette valgte hun likevel å slutte med klatringen etter hun

---

²²⁷ Hohle, *Glad i fjellet* (NKS-forlaget, 1984), 90.

²²⁸ Toftdahl, «Klatrehistorikk», 85.

²²⁹ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 02.12.21.

²³⁰ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 22.04.2022.

²³¹ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 02.12.21.

²³² Bekeng-Flemmen, «Kulturradikalismens tidlige begrepshistorie» *Arr Idéhistorisk tidsskrift*. 12.2012. <https://arrvev.no/artikler/kulturradikalismens-tidlige-begrepshistorie#ref1>

selv ble mor. Fra å være en kvinne med kulturradikale ideer, endret morsrollen Hertzberg til å sette familien fremfor sine egne interesser og sluttet med klatringen. På 1930-tallet var det et rådende husmorsideal i det norske samfunnet. I mellomkrigstiden var husmorsrollen idealet for unge jenter, og det ble gitt ut flere bøker om hvordan dette idealet skulle oppnås.²³³ Kan dette være noe Hertzberg følte noe på da hun valgte morsrollen fremfor klatringen etter hun fikk barn?

Som 18-åring startet Hertzberg klatrekarrieren sin i fjellveggen på Kolsås. I motsetning til Kølle og Bertheau, hadde ikke Hertzberg et glansfullt førstemøte med fjellinteressen. I intervjuet i *Alle Kvinners Blad* gir hun en nøye forklaring på det første møtet med fjellveggen: "En venn av meg drog meg med derut, da jeg var 18 år og trakk meg med på en lang, vanskelig rute. Jeg var helt fra meg av fortvilelse og gråt så det haglet inn i fjellveggen, så redd var jeg på hele turen. Opp kom jeg til slutt, men da hadde jeg fått nok av både vennen og Kolsås".²³⁴ Til tross for denne opplevelsen, må Hertzberg ha hatt en sterk lyst til å prøve igjen. Det følger videre av intervjuet at hun ved en senere anledning kom i kontakt med andre klatrere som fortalte om ruten, og resultatet av dette var at hun fikk bli med på øvelsesklatring med betraktelig lettere ruter, og da la hun til: «(...) og derved kom jeg inn i det på normal måte og ble «besatt» som alle andre».²³⁵ Hertzberg klatret mange ganger i uken de påfølgende årene, og var på tindene hver eneste sommer.²³⁶ Motivasjonen til Hertzberg tolkes derfor som å ha spilt en stor rolle for hennes etter hvert utvidede handlingsrom til å drive med fjellklatring. Hennes fascinasjon over tindene i Hurrungane, delte hun blant annet med Bertheau, og mange andre kvinner. Noen titalls år etter Bertheau hadde førstebesteget flere av tindene i Hurrungane, var Hurrungane blitt en selvfølgelighet for fjellglade kvinner og menn.

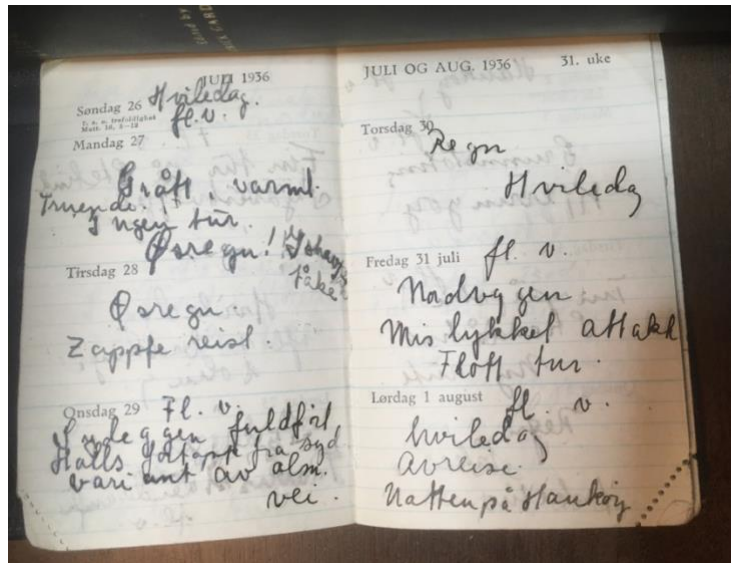
²³³ Hartman, *Den norske husmor*, (Trondhjem: Aktietrykkeriet i Trondhjem, 1931), 5.

²³⁴ *Alle Kvinners Blad*, «Med kvinner i stupet», 10.

²³⁵ *Alle Kvinners Blad*, «Med kvinner i stupet», 10.

²³⁶ *Alle Kvinners Blad*, «Med kvinner i stupet», 10.

Hertzbergs personlige kalenderbøker gir et inntrykk av hvilke aktiviteter hun bedrev på reise.²³⁷ I august 1935 var Hertzberg og Næss på tur i Nord-Norge, og la ut på en rekke klatreturer, i all hovedsak ulike klatreruter opp Stetind. Fra lørdag 3. august til og med tirsdag 13. august, la Næss og Hertzberg ut på seks klatreturer. Det følger av kalenderbøkene at alle hviledager ble beskrevet enten med øsregn, tåke eller snø, noe som taler i retning av at disse var hviledager av nødvendighet. I juli året etter la Hertzberg, sammen med Næss, ut på fire klatreturer, kun i løpet av ni dager. Disse to somrene vitner om en kvinne med en motivasjon og vilje for fjellklatring. Hun utvider selv sitt handlingsrom til å drive med fjellsport ved å dyrke denne aktiviteten og ved yte innsats selv om været er dårlig.

Hertzbergs kalenderbok.
Else Hertzberg: Utdrag fra kalenderbok juli og august år 1936.
Copyright Ragnar Hertzberg Næss. Publisert med tillatelse fra Ragnar Hertzberg Næss.

«En av vårt lands dyktigste og mest uforferdede kvinnelige klatrere» lød beskrivelsen av Hertzberg i intervjuet i *Alle Tiders Kvinneblad*.²³⁸ Her er det tydelig at hun allerede i sin samtid ble ansett som en pioner. En «kvinne før sin tid» skrev Larsen i boken sin *Pionerer*.²³⁹ Et bilde ble tatt ved åpningen av en av Norsk Tindeklub sine hytter i Skagadalen i 1938. Bildet portretterer 19 menn og én kvinne. Kvinnen var 27 år og hadde pyntet seg med slips, og bar navnet Else Marie Hertzberg.²⁴⁰ Hertzberg fikk selv aldri medlemskap i eliteklubben, og det første ordinære kvinnelige medlemmet ble ikke innlemmet før i 1979. «Kvinder kan ikke være ordinære medlemmer» lød en av klubbens paragrafer. Elite- eller mannklubben, begge passende navn, hadde vist sin skepsis ovenfor Hertzberg, blant annet da Næss valgt å ta med en kvinne på de krevende rutene opp Stetind. Det hadde klubben ingen forståelse for.²⁴¹ Selv om handlingsrommet til Hertzberg var betydelig større med tanke på faktoren kjønn, møtte hun også på begrensninger og utfordringer knyttet til at hun var kvinne. Derfor var

²³⁷ Hertzberg, *Kalenderbøker*, 1935-1936.

²³⁸ Alle Kvinners Blad, «Med kvinner i stupet», 10.

²³⁹ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 134.

²⁴⁰ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 134.

²⁴¹ Larsen, *Pionerer* (Oslo: Fri Flyt AS, 2018), 132.

hennes innstilling, innsats og motivasjon viktige faktorer som igjen var med på å utvide dette handlingsrommet ytterligere.

Kvinner fikk ikke bli medlem av den Norske Tindeklubb, som igjen skal ha farget holdningene i klatremiljøet på Kolsås. Dette kan også forklare det antatte ønsket til kvinner om å enten bli gift med en klatrer eller omgås med en. For ved å «kun» være kvinne, ble man ikke godtatt av den ledende klubben innenfor fagdisiplinen, Norsk Tindeklubb. Som en kvinne som tilbrakte mye tid i veggen på Kolsås, har Hertzberg helt sikkert fått med seg synet som «farget holdningene på Kolsås».²⁴² Hertzberg må ha hatt en sterk motivasjon for klatringen for å ikke bli formet av disse holdningene.

Avslutning

Slik det følger av sekundærkildene, var Else Hertzberg mest kjent for sine meget lange og vanskelige klatreturer. Store deler av kildeomfanget, er skrevet lenge etter hennes klatrekarriere tok slutt. Av primærkilder som skildret henne i hennes samtid, er Næss' artikkel i DNT-årboken fra 1937 og intervjuet i *Alle Kvinners Blad* sentrale. Selv om det ikke ser ut som navnet hennes ble ordentlig kjent for det norske samfunnet før rundt 2000-tallet, ble hun nevnt i en rekke bøker og tidsskrifter etter hennes klarekarriere og frem til i dag. Det dominerende bildet av Hertzberg forblir det samme; ei kvinne som dro på lange og kompliserte klatreturer, de fleste med sin mann.

Psykologen og klatreren Hertzberg gjorde sitt inntog i den norske fjellsporten på 1920-tallet og ut på 1940-tallet. Den dominerende omtalen av Hertzberg i etterkant av hennes karriere har ikke endret seg mye med tiden. Hun ble og blir sett på som kvinnen som først klatret så lange og utfordrende klatreetapper på Stetind. I dette kapittelet har jeg sett på Hertzbergs handlingsrom for å klatre i fjellet i en tid da det var få kvinner som la ut på lange klatreetapper. For å belyse handlingsrommet, så jeg på hvilke betingelser og årsaker som lå til grunn for hvorfor akkurat hun kunne dra ut på disse klatreturene. Som en del av hennes fastsatte handlingsrom, spilte oppvekst og særlig miljø en stor rolle for at klatreinteressen skal ha blitt vekket. Hvis ikke Hertzberg hadde blitt eksponert for klatremiljøet av onkelen eller bodd i nærheten av klatreveggen på Kolsås, hadde hun kanskje ikke hatt like stor interesse for sporten. Hertzbergs forhold og ekteskap til Arne Næss utvidet handlingsrommet hennes og

---

²⁴² Hølbakk, «Kolsås, dengang verden var ung.», 64.

muliggjorde mange av klatreturene hun er mest kjent for. I tillegg bidro Næss' artikkel i DNT til å kaste lys over navnet hennes. For å skape seg et større handlingsrom, var Hertzbergs motivasjon også sentral.

Kapittel 5: Avslutning og komparasjon av kvinnene

Catharina Kølle, Therese Bertheau og Else Hertzberg hadde alle ulike betingelser for hvorfor de dro til fjells. Hvis man ser på betingelsene for hvorfor akkurat disse tre kvinnene gjorde seg gjeldende innenfor fjellporten, finner man både forskjeller og likheter. Med et utgangspunkt som kvinner i et samfunn som enda ikke var likestilt, var dette en utfordring de tre kvinnene handlet på tross av. Selv om store deler av litteraturen skrevet om fjellporten var skrevet av og for menn, var det sentrale kvinner som handlet på tvers av dette og skrev selv om sine turopplevelser. Kølle, Bertheau og Hertzberg representerer tre viktige foregangskvinner innenfor fjellporten. Ved å sammenligne hvordan Kølle ble oppfattet i sin samtid, i første halvdel av 1800-tallet, med Hertzberg som klatret i fjellheimen hundre år senere, får vi et inntrykk av hvordan synet på kvinner til fjells eventuelt forandret seg. Selv om det er et tidsspenn på over hundre år, forandret ikke synet på kvinner seg spesielt merkbart. Akkurat dette vil jeg drøfte i dette kapitlet. Det vil jeg gjøre ved å gjøre en komparasjon av handlingsrommene til kvinnene, mer spesifikt de ulike betingelsene for hvorfor disse tre kvinnene kunne dra til fjells. Jeg skal fokusere på kjønn, sivilstatus, yrkesstatus, familierelasjon og hvordan kvinnene utvidet handlingsrommet ved deres personlige egenskaper og motivasjon. Hva skilte kvinnene fra hverandre når det gjaldt disse betingelsene? Hva forente dem? Og endelig, endret dette seg med tiden? Var det kontinuitet i synet på kvinner i fjellporten, eller var det brudd?

Kjønn

Innenfor det fastsatte handlingsrom, hadde alle kvinnene én ting til felles: de var alle kvinner. Til tross for at alle tre kvinnene ble sett på som medlem av «det svake kjønn», valgte de likevel å oppsøke og dyrke en interesse som var tilegnet menn.²⁴³ Hertzberg var aktiv innenfor fjellporten over hundre år etter Kølle, men betyr det at synet på kvinner i fjellet hadde endret seg til det positive? Kølle markerte en viktig milepæl innenfor fjellporten. Kvinner hadde tidligere dratt til fjells på grunn av nytte, for eksempel hente sauer eller sanke mat. Med Kølle kom det et skifte; hun vandret ikke i fjellet ut av nytte, men ut av lyst og interesse. På Kølles tid var det flere utenlandske kvinner som hadde tatt beina fatt og vandret til fjells, og Kølle markerer dermed starten på kvinner i fjellporten i Norge. På grunn av hennes kjønn møtte hun på flere utfordringer på tur, blant annet ble det fastslått at hun kunne dra ut på tur alene fordi hun var «så stygg», og at hun dyrket fjellvandrerinteressen i en godt

---

²⁴³ Bugge, *Bydamer i «Touristinde-dragt»*, (Oslo: Særtrykk av «By og Bygd», 1959), 13.

voksen alder.²⁴⁴ Dette gjenspeiler måten Kølle har blitt omtalt i ettertid, nemlig at man lette etter unnskyldninger og grunner til hvorfor Kølle som kvinne oppsøkte fjellheimen, og hvordan dette i det hele tatt var mulig. I all hovedsak var kjønnet til Kølle en begrensning, fremfor noe som ga henne muligheter. Dette synet hadde ikke endret seg stort da Therese Bertheau oppsøkte fjellet på slutten av 1800-tallet.

I motsetning til Kølles samtid, var det flere kvinner som hadde gjort sitt inntog i fjellsporten på slutten av 1800-tallet. Likevel hadde ikke likestillingen mellom menn og kvinner kommet noen merkbar vei. Kvinner i fjellet var fremdeles en sjeldenhet. Etter DNTs opprettelse i 1868, var det ikke flere enn to kvinner som hadde publisert en turbeskrivelse i årboken frem til 1900-tallet. Aksepten for kvinner i fjellsporten og i litteraturen var liten. Bertheau og Kølle delte mange likhetstrekk, blant annet at de forble ugifte hele sitt liv. Et annet viktig fellestrekk, er at de utfordret den rådende kvinneskepsisen i samfunnet. Begge kvinnene utfordret normene når det gjaldt bekledning til fjells. Kølle i tunge og lange vademelsskjørt med ransel og pistol i sekken, og Bertheau med skjørt som hun kneppet opp og lot buksene komme til syne. Selv om de begge utfordret kvinneidealet, ble det et behov for flere aktører å definere de ut av kvinnerollen. Ved å definere dem som noe særegent, utgjorde de ikke en trussel mot kvinnebildet i samfunnet. DNT ble etter hvert mer åpne for kvinner i fjellheimen, til tross for bruken av termer som «kvindeheimen», «jotunkvinder» og «dametind».²⁴⁵ Det var derimot ikke alle som var like åpne for kvinnelig deltakelse i fjellsporten, blant annet Norsk Tindeklub. Den mannsdominerte klubben ble opprettet i 1908, og tok ikke inn et ordinært kvinnelig medlem før i 1979. Likevel finnes det ett viktig unntak. På grunn Bertheaus viktige bidrag til fjellsporten, ble hun innlemmet som æresmedlem i 1909.²⁴⁶ Ved å ikke gjøre Bertheau til et ordinært medlem og dermed ha et vanlig kvinnelig medlem, satt Norsk Tindeklub henne i en egen bås, slik at hun verken kunne sammenlignes med kvinner eller klubbens mannlige medlemmer.

Norsk Tindeklub ytret seg også i forbindelse med Hertzbergs og Næss' klatreturer opp Stetind. Klubben hadde ingen forståelse for hvorfor Næss valgte å ta med seg en kvinne på de krevende klatrerutene opp Stetind. Selv om en av klubbens paragrafer slo fast at det ikke skulle være noen ordinære kvinnelige medlemmer, ble Hertzberg avbildet på et bilde tatt ved

---

²⁴⁴ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991.) 148.

²⁴⁵ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 284.

²⁴⁶ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016) 83.

åpningen av en av klubbens hytter i Skagadalen i 1938. Ved å belyse aktører som blant annet Norsk Tindeklub og DNT, kan vi danne oss et bilde av hvordan synet på kvinner i fjellspporten var og hvordan det har forandret seg gjennom tidene. Selv om likestillingsutviklingen har gått tregt, kan man likevel se fremgang. Fra å måtte bli definert som «stygg» for å kunne ferdes alene som kvinne på tur på midten av 1800-tallet og bli sett på som en byrde på tur av DNT-redaktør Emmanuel Mohn i 1875, fikk kvinner både mer respekt og omtale i fjellspporten etter hvert som tiden gikk. Det faktum at Bertheaus omdømme og nettverk ga henne ytterligere muligheter til å ferdes til fjells, vitner om en utvikling innenfor fjellspporten. Ved å se på disse tre kvinnene, har det å være kvinne i fjellspporten, samt synet på kvinner i fjellspporten, endret seg gjennom tiden. Selv om disse endringene var merkbare, var det fremdeles en lang vei å gå til komplett likestilling innenfor fjellspporten etter Hertzbergs tid.

I intervjuet i *Alle Tidens Kvinneblad* ble Hertzberg spurt om det trengs noen spesielle egenskaper for å klatre. «Forutsatt en ikke er svimmel, har lært kunsten, er trening og har det psykiske egenskaper - tror jeg hvem som helst kan øve seg opp til å klatre» svarte Hertzberg.²⁴⁷ Over 40 år tidligere ble Therese Bertheau stilt et lignende spørsmål. Til å være to uavhengige kvinner som ikke kjente hverandre, er deres erfaringer påfallende like. Bertheau vektla også det psykiske, men også at fysikken burde være på plass. Hjerne og lunger burde være i orden, samt at man måtte være hensiktsmessig kledd. Den største forskjellen på svarene til de to fjellpionerene, var at Bertheau svar også inneholdt en viss ydmykhet ovenfor sitt motsatte kjønn. «Det siger sig selv, at Damer maa have megen Hjælp» skrev Bertheau.²⁴⁸ Hertzberg nevner ikke noe slikt i sine svar i intervjuet, og det kan vitne om hvor langt synet på kvinnen i fjellheimen hadde kommet på disse 40 årene. Det er også med på å forklare hvordan handlingsrommet til en kvinne i fjellspporten har utvidet seg gjennom tiden.

I likhet med Bertheau og Hertzberg, var flertallet av de aktive kvinnene innenfor fjellspporten, yrkesaktive. Flere kvinner valgte yrket som lærer, mens andre utdannet seg innenfor medisin og juss. I starten av 1900-tallet ble flere og flere kvinner delaktige i samfunnet, både ved å utdanne seg, men også i fjellspporten. Det hadde lenge rådet en skepsis rettet mot kvinner i idretten og generelt når det gjaldt fysisk aktivitet, men fra starten av 1900-tallet beviste flere og flere kvinner at skeptikerne hadde feil. Dette ble særlig synlig ved å lese DNTs årbøker fra

---

²⁴⁷ Alle Kvinners Blad, «Med kvinner i stupet», 11.

²⁴⁸ Thrane, «Frøken Therese Bertheau», 112.

henholdsvis 1868 til 1920, der det var en markant økning i både kvinnelige medlemmer og tindebestigninger. Økningen var langsom i starten, men etter 1890-tallet skjøt den fart. De britiske kvinnelige fjellvandrere inspirerte de norske kvinnene, og ga de norske kvinnene et nødvendig spark bak. Fra 1868 til 1900 var det ytterst få kvinner, enda færre norske, som var nevnt i DNTs årbøker. Ved århundreskiftet kom vendingen, og skøyt en voldsom fart. Flere og flere kvinner oppsøkte den norske fjellheimen, søkte førere og ville oppleve tindene slik menn allerede hadde gjort i mange år. Både Kølle og Bertheau stod frem som foregangsfigurer for den kvinnelige trenden i fjellporten, og er den dag i dag fremdeles viktige pionerer innenfor sporten.

Kvinnenes inntog i fjellporten var i stor grad påvirket av den rådende historiske konteksten. Skepsisen for kvinner i fjellet har i alle år jobbet mot kvinnene, fremfor å heie på dem. Det kan dreie seg om den da veletablerte oppfatningen om at kvinners rolle var i hjemmet og ikke i fjellet, og at kvinner som dro til fjells utfordret denne normen. Kvinner som Kølle, Bertheau og Hertzberg utfordret alle dette synet, og handlet på tvers av det som var forventet av dem. Deres handlingsrom skal ha vært utslagsgivende for at akkurat disse tre kvinnene ble viktige pionerer innenfor fjellporten. I tillegg til de rammene de var født med, økte de sitt handlingsrom ved å sette seg selv og sine interesser i sentrum. Ved å tørre å ta valg og leve på tvers av det som var forventet av dem, ga det dem muligheter fremfor forventninger. Selv om en kvinnes handlingsrom for å dra til fjells i stor grad endret seg fra 1826 til 1942, var det kontinuitet i at deres kjønn som en del av deres samfunnsbestemte handlingsrom – ga kvinnene begrensninger. I en tid da det var få kvinner i fjellene, svømte disse kvinnene motstrøms og endret denne trenden.

Ugift – en begrensning eller ga det større handlingsrom?

Etter å ha lest samtlige av DNTs årbøker fra opprettelsen i 1868 til 1920, er det én trend som går igjen når det gjelder de aktive kvinnelige medlemmene. De var ugifte. De britiske kvinnene derimot, vandret ofte med menn. For de norske kvinnene virket det å være ugift som en vesentlig betingelse og årsak til hvorfor kvinnene etter hvert ble så aktive innenfor den norske fjellporten. Som ugift var man ikke bunden til ekteskapets plikter og forventninger, og hadde derfor mer tid til å oppsøke fjellheimen. Som nevnt tidligere i kapitlet om Kølle, var det rådende samfunnssynet at kvinners eneste livshåp var å bli gift.²⁴⁹ Dersom man ikke

---

²⁴⁹ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991,) 140.

valgte ekteskapet som livsinnhold, var forventningen at man skulle hjelpe foreldrene eller andre enslige. Kølle vokste opp i en tid der kvinner kun var myndige under verge, og derfor var behovet for en ektemann større enn senere samme århundre. Likevel valgte Kølle å forbli ugift hele sitt liv, og dermed kunne hun frigjøre seg fra ekteskapets plikter og forventninger. På denne måten var hun ikke bundet til mann og barn, og hadde muligheten til å disponere hverdagen selv. Det samme valget tok Bertheau, som også forble ugift hele sitt liv. På slutten av 1800-tallet hadde det skjedd mye for kvinners rettigheter, blant annet at ugifte kvinner var myndige etter fylte 25 år. I likhet med Kølle, brukte Bertheau mye tid i fjellheimen, tid hun kanskje ikke hadde hatt til rådighet dersom hun hadde hatt familie. Utfra kildeomfanget til Kølle og Bertheau, har deres valg om å forbli ugift gitt dem flere muligheter enn begrensninger. Begge var fri til å disponere tiden slik de selv ønsket, og satte seg selv i sentrum av eget liv. Denne trenden ser ut til å ha vært rådende i tiden Bertheau var aktiv i fjellspporten, der majoriteten av kvinnene som gjorde seg gjeldende innenfor fjellspporten, var ugifte.

Sivilstatus markerer et sentralt skille i denne masteroppgaven, i og med at to av de respektive kvinnene forble ugifte, mens den tredje giftet seg og fikk barn. Ved å forbli ugifte utvidet Kølle og Bertheau sitt samfunnsbestemte handlingsrom og skapte større bevegelsesfrihet for seg selv. Motsetningsvis ble Hertzberg gift og fikk to barn, men betyr det at hun handlingsrommet hennes forble det samme, eller minket? Valg av sivilstatus er et interessant aspekt, og det finnes ikke et fasitsvar på hva som skal ha lønt seg for en aktiv fjellvandrerske. Tidsaspektet spiller her en stor rolle. Da Kølle og Bertheau var aktive i fjellspporten, hadde gifte kvinner mindre bevegelsesfrihet og var i større grad bundet til hjemmet. Fra å se en kontinuitet i denne trenden, oppstår det et brudd med Hertzberg. Hertzbergs forhold og ekteskap med fjellklatreren Arne Næss ser ut til å ha muliggjort mange av hennes turer, og dermed utvidet hennes handlingsrom og gitt henne større bevegelsesfrihet til fjells. På 1920-40-tallet var kvinners stilling innenfor fjellklatring fremdeles ikke likestilt med menns. Selv om det var Næss som ledet klatreturene, følger det av kildene at Hertzberg var en likeverdig partner. Likevel var det akkurat hennes sivilstatus som gift og mor som til slutt var grunnen til at hun la klatretauet på hylla.²⁵⁰ Det var utvilsomt stor fremgang innenfor kvinners myndiggjøring som ugift og ekteskapets innhold ble friere, og dette synet ble generelt endret fra Kølles til Hertzbergs tid. Det er et tydelig brudd i trenden av hva som lønner seg for å

---

²⁵⁰ Personlig kommunikasjon i e-post med Ragnar Hertzberg Næss, 02.12.21.

utvide sitt handlingsrom innenfor fjellsporten. På 1800-tallet ga det å være ugift kvinne flere muligheter innenfor fjellsporten, mens mot midten av 1900-tallet, skal også det å være gift ha muliggjort et aktivt liv i fjellsporten.

Valg av livsinnhold

I tillegg til sivilstatus, er det også en annen betingelse som skiller de tre kvinnene. Bertheau og Hertzberg var yrkesaktive, mens Kølle valgte reisen som livsinnhold. Som ved sivilstatus, er også tidsaspektet sentralt her. Det store tidsspennet i denne oppgaven, åpner for å se forandringer i samfunnet og hvordan dette påvirket kvinnene. Til tross for at det ikke var rom for kvinner i yrkeslivet, broderte søstrene Kølle og lagde fint håndarbeid, som de solgte for å få seg en ekstrainntekt ved siden av gården. Likevel var reisen selve livsinnholdet til Kølle. Innen Bertheaus tid, på slutten av 1800-tallet, hadde mye skjedd. I 1869 kunne kvinner både være lærere på landet og i byen, i 1876 kunne kvinner ta middelskoleeksamen, i 1882 fikk kvinner adgang til universitetet og to år senere kunne de også ta eksamen.²⁵¹ Dette er et markant skille i kvinnehistorien, samtidig som det tegner opp et klart skille mellom Kølle på ene siden, og Bertheau og Hertzberg på andre siden – begge yrkesaktive.

Det vokste frem en trend blant kvinner i fjellsporten på slutten av 1800-tallet og inn i 1900-tallet. Da jeg leste årbøkene til DNT, oppdaget jeg at majoriteten av kvinnene var yrkesaktive. Mange var lærere, og andre leger og psykologer for å nevne noen. Dette kan utvilsomt ha gitt de større økonomiske frihet til å eksempelvis betale for fører opp ønskede fjell. Læreryrket ser ut til å ha vært et yrke som lot seg kombinere med fjellsport. Bertheaus profesjon som språklærer skal dessuten ha muliggjort flere av hennes turer til fjells, ved at hun fungerte som tolk mellom førere, turfølget og lokalfolk. Bertheau delte yrket sitt med flere kjente fjellvandrere, blant annet Nikka Vonen, stifteren og lederen av en pensjonatskole for jenter i 1869.²⁵² Bertheaus venninne og fjellvandrerske Antoinette Kamstrup var også lærer, og underviste mesteparten av sitt liv på Vestheim gutteskole.²⁵³ Som lærer hadde disse kvinnene lenger ferie enn kvinner innenfor andre yrker, noe som ga dem flere muligheter til å oppsøke fjellheimen. Ved å være yrkesaktiv, utvidet kvinnene handlingsrommet sitt ved å skaffe seg større økonomisk frihet. Det å ferdes i fjellet kunne være dyrt, særlig hvis man trengte fører. I tillegg til Bertheau, var også Hertzberg yrkesaktiv, hun var utdannet psykolog. Ved drøftelsen

---

²⁵¹ Kvinnehistorie, «Tidslinje: viktige årstall i norsk kvinnehistorie».

²⁵² Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016) 18.

²⁵³ Vibe, *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*, (Norge: Fri flyt, 2016) 24.

av om det å være yrkesaktiv utvidet bevegelsesfriheten innenfor fjellsporten, er både samfunns- og tidsaspektet en viktig faktor. I Kølles tid kunne ikke kvinner ta utdanning, og hun hadde derfor ikke muligheten til å være yrkesaktiv og tjene egne penger. Mens i Bertheau og Hertzbergs samtid hadde kvinners rettigheter innenfor yrkeslivet fått et stort oppsving, og valget om å utdanne seg muliggjorde flere turer til fjells for kvinner generelt. Dermed endret handlingsrommet til kvinnene seg i løpet av de hundre årene som gikk fra da Kølle var aktiv i fjellsporten, til da Hertzberg klatret i fjellveggen.

Familierelasjon

I tillegg til det handlingsrommet kvinnene utvidet, var deres samfunnsbestemte handlingsrom også forskjellig. Jeg oppdaget også at flere av betingelsene henger sammen, blant annet at familierelasjonen til Kølle var mer sentral enn for Bertheau, fordi Kølle ikke var yrkesaktiv. Ved å ikke skape seg det økonomiske handlingsrommet som Bertheau og Hertzberg gjorde via yrkene sine, måtte Kølle løse dette annerledes. Den historiske konteksten er derfor utslagsgivende for hvordan en kvinne kunne utvidet sitt økonomiske handlingsrom. Kølle hadde en støttende familie som la til rette for at hun fikk følge sin interesse, uansett om det var fordi hun hadde en sterkt oppdagelseslyst eller om det var for helsebot. For Kølle var det derfor familien som ga henne det økonomiske handlingsrommet hun var avhengig av for å dra til fjells. Kildene sier derimot lite om familierelasjonen til Bertheau, med unntak av fakta om hvem de var og hvor de bodde. Det skal riktignok nevnes at Bertheau bodde mange år sammen med søsteren, men det vektlegges ikke hvorvidt dette var viktig for Bertheaus rolle i fjellsporten. Hertzberg oppvekst og miljø spilte en sentral rolle for hvorfor hun kom inn i fjellsporten, og deretter fjellklatring. Hun vokste opp i et klatremiljø, og klatret blant annet med onkelen sin. Hertzberg skiller seg ut fra de andre kvinnene ved at hun var gift og fikk barn. Familierelasjon muliggjorde dermed først både Hertzbergs inntog og mange år i fjellsporten, men ble etter hvert en begrensning og hinder for henne. Likevel ser man en utvikling i hvilken rolle familierelasjonen har spilt for kvinnenens inntog i fjellsporten. Det å ha en støttende familie ser ut til å ha vært utelukkende positivt for kvinnenens muligheter innen fjellsporten, likevel var det bare minoriteten av de aktive kvinnene innenfor sporten som hadde barn. Det handlingsrommet en støttende familie skal ha gitt, ser derfor ut til å havært uendret gjennom tiden.

Kan kvinnenes motivasjon ha utvidet handlingsrommet?

Den betingelsen både Kølle, Bertheau og Hertzberg hadde til felles var deres motivasjon til å drive med fjellsport. Som nevnt tidligere, er dette en variabel som er vanskelig å måle, særlig når kvinnene har skrevet så lite om dette selv. Likevel vil jeg påstå at alle tre kvinnene utvidet sitt handlingsrom for å dra til fjells i en tid da det var få kvinner i fjellene, ved akkurat å selv ville det. Jeg vil også argumentere for at ingen av disse tre kvinnene hadde vært så gjeldende innenfor fjellsporten, dersom de ikke selv hadde en sterk vilje og innstilling til å drive med akkurat fjellsport. Fra Kølles tid til Hertzbergs er det en kontinuitet i denne trenden: kvinnene har ikke blitt tvunget med på tur, men har selv dratt av egen vilje. Kølle markerte et skille i den kvinnelige fjellsporten, der ingen kvinne tidligere hadde dratt til fjells for nytte og ikke av interesse. Kølle ønsket å oppdage nye steder som hun kunne male og fortelle hjembygda si om i etterkant. Hun oppsøkte fjellet gjentatte ganger fordi hun selv ønsket det. Hun mente selv at dette ga henne en bedre helse og at reisen lindret smertene hun hadde hele livet. Denne motivasjonen og lysten gjenspeiler seg også hos Bertheau, som med flere ord enn Hertzberg, skildret opplevelsene hun hadde i fjellheimen: «Hvilket storartet syn der ventede dem, naar de kom op. Desto mere henrykte blev de, da de nu saa sig midt i hjerte af selve vildheden og troldskaben, med sorte gabende styrtninger og vilde botner og bræer til alle kanter, men over det hele den nedgaande sols mildende skjær og sæmpende farvetone» lød Bertheaus beskrivelse på toppen av Store Skagastølstind i 1894.²⁵⁴

Særlig Bertheaus navn ble kjent innenfor fjellsporten mens hun fremdeles var aktiv. Hennes personlige egenskaper og motivasjon på tur gjorde henne til et yndet turfølge. Dette igjen ga henne flere muligheter innenfor fjellsporten, blant annet ved at andre fjellvandrere ville dra på tur med henne. Kølles iver og motivasjon etter å vandre i fjellheimen ble også kjent, og flere aktører har uttalt seg om henne på tur. «En høist original dame» omtalte kunsthistoriker Carl W. Schnitler henne som.²⁵⁵ Uten motivasjon og oppdagelsesvilje, ville Kølle ikke bli tillagt disse adjektivene.

Alle tre kvinnene representerer en gruppe fjellvandrere som dro ut på lystreiser. De dro ikke til fjells ut av nytte, men utelukkende interesse. Det varierer i ord skrevet om deres oppdagelses og reiselyst, men likevel finnes det kilder som har belyst akkurat dette. Etter

---

²⁵⁴ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 290.

²⁵⁵ Ryall, Veiteberg, *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge* (Oslo: Pax Forlag A/S, 1991,) 140.

Kølle hadde vært på en reise, enten innlands eller utlands, kom hun alltid hjem til bygda Ulvik for å fortelle om det. Dette ble en stor begivenhet på gården, der det ble inviterte på både mat, drikke og hovedbegivenheten: høre på Catharina Kølles opplevelser fra turene.²⁵⁶ Denne positive oppmerksomheten rundt hennes reiser, må ha økt motivasjonen til å reise ytterligere. Bertheau derimot, skrev om sine reiser. I en lang turbeskrivelse fra Jotunheimen i 1894, publisert i kvinnetidsskriftet *Nylænde* samme året, berettet Bertheau om sine opplevelser til fjells. Ved bruk av flere superlativer forklarer hun turfølget og turene sine. Turbeskrivelsen bestod av fem tindebestigninger og et stort antall timer tilbragt i fjellheimen, og med kun én hviledag. Denne standhaftigheten minner både om Kølles mange og lange reiser i Norge og Europa, men også om Hertzbergs fjellrepertoar. Hertzbergs personlige kalenderbøker gir oss et innblikk i hvilke aktiviteter hun bedrev, samt hvor ofte hun egentlig hvilte mellom klatreetappene.²⁵⁷ I likhet med sine foregangskvinner hadde hun få hviledager, og dette kan skyldes en stor motivasjon og iver etter å oppdage nye klatreruter? Somrene 1935 og 1936 bega hun og Arne Næss seg ut på utallige klatreruter i tindeeldoradoet i Nord-Norge. Hviledager ble kun tatt som en nødvendighet på grunn av dårlig vær.

Selv om både motivasjon og kvinnes personlighetstrekk er variabler som er utfordrende og vanskelig å måle, vil jeg likevel argumentere for dette må ha vært en avgjørende forutsetning for deres mange, og ikke minst utfordrende, turer. Alle kvinnene ble født med et handlingsrom for å oppsøke fjellheimen, og det var deretter opp til kvinnene selv om de ville utvide eller minke dette handlingsrommet. Alle kvinnene drev med en aktivitet innenfor fjellsporten, som få kvinner bedrev i deres samtid. For å trosse denne trenden, må kvinnene ha hatt en motivasjon og spesielle personlige egenskaper som muliggjorde akkurat dette. Ved å se på malerier de malte og foredrag de holdt, turbeskrivelser de skrev og kalenderbøker de førte, får jeg inntrykket av at denne motivasjonen må ha vært til stede. Det er også påfallende at dette er den ene betingelsen som ikke har forandret eller endret seg fra Kølles til Hertzbergs tid.

Konklusjon

Betingelsene for hvorfor kvinner som Kølle, Bertheau og Hertzberg kunne dra til fjells i en tid da det var få kvinner i fjellene, har vært i konstant endring fra 1826 til 1942. På grunn av

---

²⁵⁶ Lekve, «Familien Kølle i Ulvik», 15.

²⁵⁷ Hertzberg, *Kalenderbøker*, 1935-1936.

tidsaspektet blir betydningen av eksempelvis ugift eller gift endret fra å være en begrensning i Kølle og Bertheaus tid, til å muliggjøre flere turer for Hertzberg. En vanlig oppfatning har likevel vært at kjønn var en konstant betingelse, som er til felles for alle de tre kvinnene. Det å være kvinne i første halvdel av 1800-tallet ga like få muligheter innenfor fjellsporten som å være en kvinne i fjellveggen hundre år senere. For at kvinner skulle anerkjennes innenfor fjellsporten, tillot enkelte aktører seg å definere de bort fra kvinnelige egenskaper og plassere dem i en egen bås, slik at de verken kunne sammenlignes med andre kvinner eller menn.

Kølle, Bertheau og Hertzberg delte mange av betingelsene til hvorfor de kunne dra til fjells, men det var også betingelser som skilte dem. Kølle og Bertheau forble ugifte hele deres liv, mens Hertzberg var gift og fikk familie. Likevel skal begge disse livsretningene ha muliggjort flere turer til fjells mye på grunn av den historiske konteksten. Betingelsen å være ugift var ikke konstant, og forandret seg i løpet av de hundre årene mellom Kølle og Hertzberg. Kølles livsinnhold var et liv på reise, mens både Bertheau og Hertzberg tok høyere utdanning. Utdanning generelt var ikke mulig for en kvinne i første halvdel av 1800-tallet. Kølles eneste valg var ekteskapet eller ikke, og der valgte Kølle bort ekteskapets forventninger og plikter. Med Bertheau ser vi et merkbart skille i kvinnehistorien, der kvinner nå kunne ta utdanning og delta i yrkeslivet. Bertheau utdannet seg som lærer, som igjen ga henne muligheter innenfor fjellsporten. Hun skapte seg en økonomisk trygghet og en økt bevegelsesfrihet. Hertzberg gjorde det samme, og ved å ha en lønnsinntekt kunne begge kvinnene få råd til både utstyr og førere – som igjen bidro til å finansiere enda flere turer. Denne delen av handlingsrommet til Kølle var låst fordi hun var avhengig av de gitte rammene hun hadde blitt født inn i; hennes familierelasjon. Familien til Kølle må ha forstått viktigheten ved hennes reiser, og tilrettela både fysisk og økonomisk. Bertheau og Hertzberg hadde i en betydeligere grad større mulighet til å utvide handlingsrommet sitt ved å utdanne seg.

Jeg finner det passende å avslutte denne masteroppgaven med Bertheaus ord etter en innholdsrik uke i Jotunheimen, sommeren 1894:

«Men tinderne staar der lige vinkende og lokkende et andet aar igjen, og har man først rigtig forelsket sig i dem, bliver man ikke let færdig med dem.»²⁵⁸

---

²⁵⁸ Bertheau, «En uge i Jotunheimen», 301.

Litteraturliste

Primærlitteratur

Alle Kvinners Blad 1949. Nr. 15-16: «Med kvinner i stupet».

Aanesen, Edvard. «Andre nybestigninger i 1899». *Den Norske Turistforenings aarbog for 1899*. Årgang & nummer 1899: 78-79. Hentet fra www.nb.no.

Aanesen, Edvard. «Den aarlige generalforsamling». *Den Norske Turistforenings årbok 1899-1900*. Årgang & nummer 1900: 197-203. Hentet fra www.nb.no.

Arnesen, Tor; Overvåg, Kjell; Erik Glørsen; Schurman, Carsten; Riise, Øyvind. «ØF-rapport 08/2010. Fjellområder og fjellkommuner i Sør-Norge.» 12.09.2010. s. 19.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/krd/vedlegg/rega/rapporter/fjellomraader_og_fjellkommuner_i_sor_norge.pdf

Bertheau, Therese. «En uge i Jotunheimen». *Nylænde. Tidsskrift for kvindernes sag*. Åttende aargang. Nr. 22. 15.november 1894. Kristiania. Hentet fra www.nb.no.

«Fjeldliv i Norge». *Bergens Annonce Tidende*. Onsdag 2. juni 1897. Hentet fra www.nb.no.

Dahl, J. «Jotunfjeldene, indberetning til Turistforeningen af J. Dahl». *Den Norske Turistforenings årbog for 1870*. Årgang & nummer 1870: 1-68. Hentet fra www.nb.no.

Green, Margaret. S. «A visit to the Hurrungtinder in 1888». *Den Norske Turistforenings årbog for 1888*. Årgang & nummer 1888: 77-80. Hentet fra www.nb.no.

Hansteen, Christopher. *Reise-erindringer*. Christiania: Chr. Tønsbergs forlag, 1859.

Hartman, Audhild. *Den norske husmor*. Trondhjem: Aktietrykkeriet i Trondhjem, 1931.

Hentet fra www.nb.no.

Haukenæs, Th. S. "Holma-Jomfruerna". *Natur, folkeliv og folketro i Hardanger, belyst ved Natur- og folkelivsskildringer, Eventyr, Sagn, Fortællinger os.v. fra ældre og nyere Tid. Del 3*. Ulvik. Udgiverens Forlag: Hardanger, 1885. Hentet fra www.nb.no.

Hertzberg, Niels. "Prost Niels Hertzbergs reisebok. Ført på Ullensvang prestegård. 1806-1841." *Den Norske Turistforenings årbok 1929*. Årgang & nummer 1929: 14-28. Hentet fra www.nb.no.

Horn, Hassa. «Beretning om sekretærens reise sommeren 1909». *Den Norske Turistforenings aarbok for 1909*. Årgang & nummer 1909: 166-189. Hentet fra www.nb.no.

Jeffrey, May. «Bestigning af «Troldtind», Troldfjord, Rafsund.» *Den Norske Turistforenings årbog for 1890*. Årgang & nummer 1890: 92-95. Hentet fra www.nb.no.

Kølle, Catharina Hermine. Brev til Iver Paulsen Lekve. Marcus - Spesialsamlingene i Universitetet i Bergen. Brev. 26.07.1826. ubb-ms-1124-01.
<https://marcus.uib.no/instance/letter/ubb-ms-1124-01.html>

Kølle, Catharina Hermine. Brev til Iver Paulsen Lekve. Marcus - Spesialsamlingene i Universitetet i Bergen. Brev. 1844. ubb-ms-1124-10.
<https://marcus.uib.no/instance/letter/ubb-ms-1124-10.html>

Kølle, Catharina Hermine. «Frk. Catharine Hermine Kølles Reisejournal 1838 og 1841». ubb-ms-0289. Marcus – Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket i Bergen, avdeling for spesialsamlinger. 06.05.2022.
<https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0289.html>

Kølle, Catharina Hermine. Kart over Gravens Præstegjeld i Bergen Stift i Norge. Håndtegnet kart. ubb-ms-0659-f-03-20 Marcus - Spesialsamlingene i Universitetet i Bergen.
<https://marcus.uib.no/instance/map/ubb-ms-0659-f-03-20.html>

Kølle, Catharina Hermine. Kart over Romsdal - Molde. 1831. Håndtegnet kart. [ubb-ms-0659-f-03-03](#) Marcus - Spesialsamlingene i Universitetet i Bergen.

<https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0659-f-03-03.html>

Lekve, Ole. «Familien Kølle i Ulvik». Årgang og nummer 1924: 1-18.

<https://www.nb.no/items/a25ff3260a08702cb7bb35dd2db48143?page=3&searchText=%22Familien%20Kølle%20i%20Ulvik%22>

Mohn, Emmanuel. «Eventyr tilfjelds». *Den Norske Turistforenings Aarbog for 1875*. Årgang & nummer 1875: 1-54. Hentet fra [www.nb.no](#).

Mohn, Emmanuel. «Tindebestigninger i Jotunheimen». *Den norske Turistforenings årbog 1876*. Årgang & nummer 1876: 78-123. Hentet fra [www.nb.no](#).

Nielsen, Yngvar. *Reisehaandbog over Norge*. Christiania og Kjøbenhavn: ALB. Cammermeyers forlag, 1893. Hentet fra [www.nb.no](#).

Norsk Tindeklub. Tindebestigninger sommeren 1930. *Den Norske Turistforenings årbok 1931*. Årgang & nummer 1931: 203-205. Hentet fra [www.nb.no](#).

Næss, Arne. «Nye klatreruter i Jotunheimen og Nord-Norge». *Den Norske Turistforenings Årbok 1937*. Årgang & nummer 1937: 179-194. Hentet fra [www.nb.no](#)

Thrane, Nanna. *Frøken Therese Bertheau. Urd 1902*. Sjette aargang. Nr. lørdag 8.mars 1902: 109-112. Hentet fra [www.nb.no](#).

Sabro, G. N. «Tinderangel sommeren 1920». *Den Norske Turistforenings årbog 1920*. Årgang & nummer 1920: 54-64. Hentet fra [www.nb.no](#).

Saxegaard, Andreas. «Notiser fra nogle tinder i Jotunheimen». *Den Norske Turistforenings årbog for 1895*. Årgang & nummer 1895: 63-71. Hentet fra [www.nb.no](#).

Slingsby, William Cecil. «An English Lady in Jotunheimen». *Den Norske Turistforenings årbog 1875*. Årgang & nummer 1875: 102-119. Hentet fra [www.nb.no](#).

Slingsby, William Cecil. «Chips from the ice-axe in Norway 1881». *Den Norske Turistforenings årbok 1881*. Årgang & nummer 1881: 87-114. Hentet fra www.nb.no.

Slingsby, William Cecil. «Fjeld og fjeldvandrere oversat af Therese Bertheau», *Den Norske Turistforenings aarvog for 1902*. Årgang & nummer 1902: 86-90. Hentet fra www.nb.no.

Slingsby, William Cecil. *Norway: The Northern Playground. Sketches of climbing and mountain exploration in Norway between 1872 and 1903*. Edinburgh: David Douglas, 10 Castle Street. 1904.

Slingsby, Wm. Cecil. «Skaga Gjel». *Den norske Turistforenings Aarvog for 1895*. Årgang & nummer 1895: 36-40. Hentet fra www.nb.no

St. Prp.nr. 52. (1919). Kirke- og undervisningsdepartementet. Om pensjon til lærerinne frk. Bertheau og frk Essendrop. 1919) Vol. 68 Nr. 2a. Stortinget. Hentet fra www.nb.no.

St.meld. nr. 18. (2015-2016). *Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Det kongelige klima- og miljødepartement.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/9147361515a74ec8822c8dac5f43a95a/no/pdfs/stm201520160018000dddpdfs.pdf>

Tandberg, Kristian. «Manden og Kjærringa paa Maradalsryggen.» i *Den norske Turistforenings aarvog for 1904*. Årgang & nummer 1904: 30-51. Hentet fra www.nb.no

Thrane, Nanna. «Frøken Therese Bertheau». *Urd 1902*. Sjette aargang. Lørdag 8.mars 1902. Kristiania 1902. S. & Jul Sørensens Bogtrykkeri. S. 109-112. Hentet fra www.nb.no.

Sekundærlitteratur

Ahlstrand, Margit; Bernhardsen, Sonja; Bjaaland, Margaret; Stand, Solveig. «Ski-idrett» *Kvinnelig stydenter idrettsklubb: kvinnelig studenteridrett gjennom 40 år: 1896-1936*. 20-21.

Hentet fra www.nb.no.

Bekeng-Flemmen, Haakon, «Kulturradikalismens tidlige begrepshistorie» *Arr Idéhistorisk tidsskrift*. Nr. 3-4. Desember 2012. S. 1. <https://arrvev.no/artikler/kulturradikalismens-tidlige-begrepshistorie#ref1>.

Bourdieu, Pierre. *Den maskuline dominans*. Oversatt av Knut Stene-Johansen. Oslo: Pax forlag, 2000. Hentet fra www.nb.no.

Bourdieu, Pierre. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oversatt av Knut Stene-Johansen. Oslo: Pax Forlag, 1995. Hentet fra www.nb.no.

Bugge, Astrid. *Bydamer i «Touristinde-dragt»*. Oslo: Særtrykk av «BY OG BYGD» 12.BIND, 1958. Hentet fra www.nb.no.

Den Norske Turistforening. «150 år med turglede» 09.03.2022. <https://www.dnt.no/historikk/>

Hallager, Laurents. *Norsk Ordsamling eller Prove af Norske Ord og Talemaader*. Tilligemed Et Anhang indeholdende endeel Viser, som ere skrevne i det norske Bondesprog.

Kjøbenhavn: Sebastian Popp, Bogstrykker og Skriftstrøber, 1802.

Halvorsen & Larsen, «Norsk Damealmanak» 1920, *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk Kvindesagsforening*, 34. årgang, nr. 1919. s. 11.

<https://www.nb.no/items/530784b4c2a9f3c1cde1f6644eab24db?page=19&searchText=nylænde%20Bertheau>

Hansen, Jan E. *Catharina Kølle, vår først vandrerseke*. Oslo: J. M. Steneresens Forlag A/S, 1991. Hentet fra www.nb.no.

Helberg, Claus. *De første vandrere. Utgitt av Den Norske Turistforening*. Norge: Grøndahl og Dreyers forlag AS, 1994. Hentet fra www.nb.no.

Hohle, Per. «Av norsk tindesports saga» i *Norsk fjellsport 1958*, utgitt av Norsk Tindeklubb, 9-41. Oslo: Grøndahl & Søns forlag, 1958. Hentet fra www.nb.no.

Hohle, Per. *Glad i fjellet. Samtaler med fjellfolk*. Norge: NKS-forlaget, 1984. Hentet fra www.nb.no.

Hohle, Per. *Til fjells med tau og isøks*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1973. Hentet fra www.nb.no.

Hølbakk, Ralph. «Kolsås, dengang verden var ung.» I *Klatreparadis og naturperle*. Redigert av Egil Fredriksen. 59-67. Kolsås Klatreklubb: Oslo, 1992.

Johnsen, Ben. *Jotunheimens stortopper. Folk og fjell gjennom tidene*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 1995. Hentet fra www.nb.no.

Kvinnehistorie. «Tidslinje: viktige årstall i norsk kvinnehistorie.» 17.04.2022. <https://www.kvinnehistorie.no/tidslinje>.

Larsen, Arne. «Kvinnekappløpet mot Store Skagastølstind.» *Utemagasinet*. 23.07.2019. <https://www.utemagasinet.no/fjellsport/kvinnekappløpet-mot-store-skagastølstind>

Larsen, Arne. *Pionerer. Kvinnenes klatrehistorie – fra dametinder til K2*. Oslo: Fri Flyt AS, 2018.

Lønnå, Elisabeth: *Kvinnens rettigheter i Norge fra 1814 til 1913 i Store norske leksikon på snl.no*. Hentet 27. april 2022 fra https://snl.no/Kvinnens_rettigheter_i_Norge_fra_1814_til_1913

Mållekken. «Norskdansk-høgnorsk ordlista, s.v. «helsebot».» 04.05.22. https://www.ivaraasen.no/wiki/index.php/Norskdansk-høgnorsk_ordlista

Nielsen, Ragna. *Norske Kvinder i det 19de Aarhundrede. 1*. Kristiania: Det Norske Aktieforslag 1904.

<https://www.nb.no/nbsok/nb/624e04587630f97292860b51a35c457f?lang=no#45>

Norsk Tindeklub. *Norsk fjellsport*. Oslo: Grøndahl og Søns forlag, 1968.

Ryall, Anka. Veiteberg, Jorunn. *En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge. Catharine Hermine Kølle*. Oslo: Pax Forlag A/S, 1991. Hentet fra www.nb.no.

Singsaas, Marianne. «Tindebestigersker og andre jøttekvinder: klatring og kjønn i et historisk perspektiv». *Tidsskrift for kulturforskning* 5 (2006), Nr. 3, 2006. s. 37-51.

<http://ojs.novus.no/index.php/TFK/article/view/592>

Slagstad, Rune. *Da fjellet ble dannet*. Oslo: Dreyer, 2018.

Skoglund, Unni, «Kvinnelig klatrepioner», Visit Stetind, 04.05.2022.

http://www.visitstetind.no/no/historie/31-else_hertzberg-1.html

Søgaard, R. G. «Notiser». *Den Norske Turistforenings årbog for 1884*. Årgang & nummer 1884: 107-119. Hentet fra www.nb.no

Toftdahl, Hanne red. «Klatrehistorikk». I *Klatreboka. Håndbok i fjellklatring*. Redigert av Hanne Toftdahl. 83-90. Oslo: Den Norske Turistforening, 1990. Hentet fra www.nb.no.

Tønsberg, Henrik. *Therese Bertheau. Den Norske Turistforenings årbok fra 1982*. Årgang & nummer 1982: 97-103. Hentet fra www.nb.no

Ulvig, Elisa. «Vi dameturister før og nu», i Horn H. FESTSKRIFT i anledning av Den Norske Turistforeningens 50 aars jubilæum 1918. Årgang & nummer 1918: 76-88. Hentet fra www.nb.no

Vibe, Anne-Mette. *Therese Bertheau – tindestigerske og lærerinde*. Norge: Fri flyt, 2016.

Vigerust, Gunnar. «DNT sett gjennom formannens briller». *Den Norske Turistforenings årbok fra 1985* Årgang & nummer 1985: 179-185. Hentet fra www.nb.no

Øverland, O. A. *Jotunheimens opdagelseshistorie*. Kristiania og København: Alb. Cammermeyers Forlag, 1896. Hentet fra www.nb.no.

Vedlegg

E-postkorrespondanse mellom Ragnar Hertzberg Næss og Helga Fjellstad Holt.

Fra nyeste til eldste.

 Ragnar Naess 28. april 2022 kl. 13:37

Sv: Bekreftelse på delt epost-korrespondanse
Til: Helga Fjellstad Holt

---

hei Helga, ja, det er jo helt greit. Det har også vært en spennende og gripende opplevelse for meg å se din interesse for Mamma, og din spennende vurdering av henne. Det har satt igang mange tanker om henne hos meg. En ytterligere detalj - når hun stoppet å klatre da hun fikk meg - noe som altså ikke helt stemmer for den bestigningen i Grand Canyon hun angivelig gjorde i 1946 benekter det - så var det fordi hun var redd for å falle ned og at arild og jeg skulle miste moren sin. Men i forsøkene på å få tilbake Arne er det jo mulig at hun vaklet. - jeg sjekket nå for første gang 7de sansen for 1946, og på turen i South West står det en del om klatring. men jeg fant i første omgang ikke noe om den bestigningen. det fremgår for øvrig at hun mistet den 7de sansen i Santa Fe, og kjøpte en ny liten bok som hun har skrevet mer sammenhengende dagbok i. 67 sider.
Ragnar

Den 28.04.2022 12:56, skrev Helga Fjellstad Holt:
Hei igjen Ragnar!

Tusen takk for tilbakemeldingene på kapittelet om Else Marie Hertzberg. Gull verdt!

Det er en siste ting jeg må få be deg om, og det er bekræftelse på at jeg legger ved epost-korrespondansen vår, er dette ok?

Takk igjen!

Mvh,
Helga Fjellstad Holt

Ragnar Naess

22. april 2022 kl. 15:49

Sv: Kapittelet om Else Marie Hertzberg

Til: Helga Fjellstad Holt

hei

jeg har ført inn noen rettelse og noen tilføyelser som kanskje kan kaste lys over hvordan hun ble den hun ble. jeg har lagt ved et bilde av henne sammen med venner på kanten av stupet på kolsås fra 30-tallet - om du vil bruke det. Som min far sa. Hun hadde ingen følelse av avgrunn.

Ragnar

[Se mer fra Helga Fjellstad Holt](#)

else hertzberg
næss k...k.docx

Helga Fjellstad Holt

5. april 2022 kl. 14:21

Krediteres for kalenderbøker

Til: Ragnar Naess

Hei igjen, Ragnar!

Jeg vil gjerne be om tillatelse til å publisere bildet av kalenderboken fra 26.juli til 1.august 1936 i min masteroppgave. Har du et spesielt ønske om hvordan du skal krediteres? Eller er det ok at jeg henviser til deg og si at jeg har fått tillatelse?

Jeg sender deg kapittelet om Else Hertzberg i slutten av april, slik at du kan lese igjennom og se at det stemmer og er korrekt.

Mvh,
Helga Fjellstad Holt

Ragnar Naess

5. april 2022 kl. 16:38

Sv: Krediteres for kalenderbøker

Til: Helga Fjellstad Holt

Hei

det er greit at du henviser til meg og sier at du har fått tillatelse

RN

Ragnar Naess

Sv: Else Hertzberg

Til: Helga Fjellstad Holt

8. desember 2021 kl. 16:36

1935

Fra familiekrøniken jeg skriver på, i stor grad basert på hennes notater:
31.juli 1935 dro de til Trondhjem, derfra videre til Svolveær og derfra til Lødingen.

Arne ville ta henne med til Stetind, ett av Norges mest berømte fjell som seinere endog er utnevnt til «Norges Nasjonale Fjell».

For lørdag 2.august står det: «Nordveggen. Regn. Arne kom et lite stykke».
4.august: «Nordveggen - kom litt lenger»

I den 7de sansen 4.august står det:» flott vær. Sydeggen. Fin rute. Avbrutt av tåke».

8 aug: Øsregn

9 aug: rodde til Haukøy

10aug: i sydvestveggen (med blyant: «innkjøp1 l melk, 5 egg, 1 brød)

11aug: Hviledag

12aug: Til Halls for topp. Regn, sne, fært

13aug: I sydøstvei?e?. Hagl,sne, fryktelig tur

14aug: Hviledag

15aug: robåt Stetind-Haukøy-skit?

Ragnar Naess

Sv: Else Hertzberg

Til: Helga Fjellstad Holt

Innboks - Hotmail

2. desember 2021 kl. 22:13

Hei,

jeg vet ikke hvorfor hun ble interessert i klatring, men det fremgår av hennes [7.de](#) sanser (små kalenderbøker) at hun først klatret med sin onkel, juristen Per Augdahl, da hun gikk i gymnaset. I russetiden i 1930 klatret hun også noe på Kolsås med faren min før de ble sammen. Et par år seinere ble de to sammen og klatret sammen før de giftet seg i 1938. De ble sammen på slutten av 1934 og klatret sammen helt frem til hun fikk barn og ikke ville klatre mer av hensyn til barna.

Men jeg hørte aldri at hun fikk kritikk for sin interesse. På den annen siden tilhørte både min far og mor til de unge kultur-radikale som ikke brød seg om normene i "det borgerlige samfunnet". I de fire årene fra de ble sammen til de giftet seg levde de jo sammen uten å være gift.

mvh

Ragnar Næss